

T.C
BEYKENT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI

WALLERSTEİN'E GÖRE MODERN DÜNYA-SİSTEMİ
(Yüksek Lisans Tezi)

Tezi Hazırlayan: **Hakan TUNÇ**

İSTANBUL, 2010

T.C
BEYKEN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI

WALLERSTEİN'E GÖRE MODERN DÜNYA-SİSTEMİ
(Yüksek Lisans Tezi)

Tezi Hazırlayan:

Hakan TUNÇ

Öğrenci No:

070771018

Danışman:

Doç. Dr. Şenol DURGUN

İSTANBUL, 2010

YEMİN METNİ

Sunduğum Yüksek Lisans Tezimi, Akademik Etik İlkelerine bağlı kalarak, hiç kimseden akademik ilkelere aykırı bir yardım almaksızın bizzat kendimin hazırladığına and içerim. 07.07.2010

Hakan TUNÇ

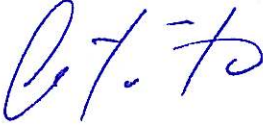
T.C.
BEYKENT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ
TEZLİ YÜKSEK LİSANS SINAV TUTANAĞI

05/07/2010

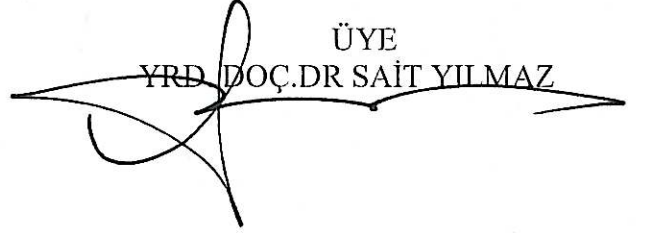
Enstitümüz *Uluslararası İlişkiler* Anabilim dalı *Uluslararası İlişkiler* Bilim dalı yüksek lisans öğrencilerinden 070771018 numaralı *Hakan TUNÇ'un* "*Beykent Üniversitesi Lisansüstü Eğitim - Öğretim ve Sınav Yönetmeliği*"nin ilgili maddesine göre hazırlayarak, Enstitümüze teslim ettiği "*WALERSTEİN'E GÖRE MODERN DÜNYA SİSTEMİ*" konulu tezini, Yönetim Kurulumuzun 28.06.2010 tarih ve 2010/17 sayılı toplantısında seçilen ve Taksim Yerleşkesinde toplanan biz jüri üyeleri huzurunda, ilgili yönetmeliğin (c) bendi gereğince (60) dakika süre ile aday tarafından savunulmuş ve sonuçta adayın tezi hakkında ~~oyçokluğu/oybirliği~~ ile *Kabul/Red veya Düzeltme* kararı verilmiştir.

İşbu tutanak, 4 nüsha olarak hazırlanmış ve Enstitü Müdürlüğü'ne sunulmak üzere tarafımızdan düzenlenmiştir.

DANIŞMAN
DOÇ. DR. ŞENOL DURGUN

ÜYE
YRD. DOÇ. DR. SAİT YILMAZ

ÜYE
YRD. DOÇ. DR. MUZAFFER ÜREKLİ

WALLERSTEİN'E MODERN DÜNYA-SİSTEMİ

Hakan TUNÇ

Özet

Wallerstein'e Göre Modern Dünya Sistemi çalışmamız, Immanuel Wallerstein'in uzun yıllardır üzerinde çalıştığı "Modern Dünya Sistemi" kuramını ele almaktadır. Wallerstein, Modern Dünya Sistem'ini, kapitalist bir dünya ekonomisi olarak tanımlamakta ve bu sistemin temellerinin insanlık tarihinde 15.-16. yüzyılda ortaya çıktığını ve kuramını bunun üzerine inşa etmektedir. Wallerstein, 20. yüzyılda ortaya çıkan sorunların tarihsel kökenlerinin de 16. Yüzyılda bulunduğunu ve bugün meydana gelen sorunların insanlık tarihinde ilk kez daha o zamanlarda karşılaşıldığını kendi sistemleştirdiği modern dünya sistemi kuramı ile açıklamaya çalışmaktadır. Bu alanda çalışma yapma isteğimiz de bu yüzdendir. Wallerstein'in ifade ettiği "tarihsel" süreçleri anlamaya çalışmak ve "kaos-kriz" sorununu daha kapsayıcı bir perspektif ile anlayabilmektir.

Çalışmamızda amacımız, Wallerstein'in Modern Dünya Sistemi kuramının kapsayıcı ve derin bir izahı yerine, kuramın ana hatlarını tarihsel kökenleri ile anlayarak, Wallerstein'in ifade ettiği "büyüme-çöküş" iddiasının determinist sonucu olarak "sistemsel kriz"i irdelemeye çalışmaktır. Bu nedenle, Wallerstein'in bu kuram ilgili çalışmaları merkez alınmıştır...

Anahtar Kelimeler: I. Wallerstein, Modern Dünya Sistemi, Kapitalizm, Büyüme-Çöküş, Kaos-Kriz

MODERN WORLD-SYSTEM ACCORDING TO THE WALLERSTEIN

Hakan TUNÇ

Abstract

This thesis takes into hand of Immanuel Wallerstein's "Modern World System" theory on which he had worked for several years. Wallerstein defines Modern World System as a capitalist world economy and building up his theory through determining that systems has appeared in 15-16 th century of human history. Wallerstein tries to describe by modern world system which he developed that the origins of problems which appears in 20 th century, occured in 16 th century and the problems which appears today was first saw in those times in human history. Our purpose about working on this area is for that reason. It is trying to understand the historical periods which Wallerstein describes and understanding the "chaos-crisis" problem from a bigger perspective.

The purpose of our thesis is to analyse "systematize crisis" problem as a deterministic consequence of Wallerstein's "growth-collapse" claim by not the way of hole and deep discribing Wallerstein's modern world system, but by the way of understanding historical origins of theory. For that reason Wallerstein's Works are brought into center.

Key words: I. Wallerstein, Modern World System, capitalism, growth-collapse, chaos-crisis

İÇİNDEKİLER

Yemin Metni	
Jüri Sayfası	
Türkçe Özet ve Anahtar Kelimeler.....	I
İngilizce Özet ve Anahtar Kelimeler(Abstract and Key Words)	II
İÇİNDEKİLER.....	III
Giriş..	1
I. BÖLÜM.....	9
MODERN DÜNYA SİSTEMİ: TARİHSEL KÖKLER.....	9
1. KAVRAMSAL TANIMLAMALAR	9
2. TARİHSEL EVRİM	22
2.1. İlk Kriz-Ortaçağ Feodalizmi	22
2.2. Yeni Dünya-Modern Batı	32
2.3. Tek-Çok Kutuplu Dünya	40
II. BÖLÜM.....	46
MODERN DÜNYA-SİSTEMİ DİNAMİKLERİ	46
1. İKTİSADİ EVRİMLER VE DEĞİŞİMLER	49
2. HEGEMONİK DÖNGÜLER-DÖNÜŞÜMLER.....	58
3. SOSYOLOJİK YETENEK VE GEÇİŞLER: TOPLUMSAL DEĞİŞİMLER.....	71
4. KÜLTÜREL DEĞİŞİMLER-HAREKETLER.....	79
III. BÖLÜM.....	83
MODERN DÜNYA-SİSTEMİ'NİN KRİZİ ve KRİZDEN ÇIKIŞ SENARYOLARI.....	83
1. MODERN DÜNYA-SİSTEMİ'NİN KRİZİ.....	83

1.1.	Jeopolitik Gerçeklik ve Dünya Ekonomisi: Bir Dönüşümün Krizi..	83
1.2.	Yapısal Kriz İçinde Sistem.....	87
1.3.	Politik Gücün Gerçeği: Dünya Ekonomisi.....	89
1.4.	Kapitalist Dünya-Sisteminde Son ve Özne Olmak	91
2.	ORYANTALİST SÖYLEM OLARAK MEDENİYETLER ÇATIŞMASI	92
3.	TARİHİN SONU MU, ÇÖZÜLME Mİ?.....	102
4.	İMPARATORLUK'A KARŞI ÇOKLUK.....	106
5.	SİSTEMİN SONU GELMEDEN EKOLOJİK SON.....	120
6.	SİSTEME YÖNELİK ELEŞTİRİLER	127
	Sonuç.....	133
	KAYNAKÇA	140
	ÖZGEÇMİŞ.....	145

Giriş

Yeni yüzyılda, medya ve sosyal bilimciler, yaklaşık olarak son otuz–kırk yıldır yeni ‘şey’lerin yaşadığımız dünyaya hâkim olmaya başladığını sürekli olarak ifade etmekte: Küreselleşme, terörizm, medeniyetlerin çatışması, tarihin sonu vs gibi... Aslında bu kavramların yeni olması, öz itibari ile sosyal bilimcilerin haklı olduklarını göstermekteydi. 1970’lerin sonunda Margaret Thatcher, *Başka Alternatif Yok*¹ demişti. Bize küreselleşmenin bir alternatifinin olmadığını ve bütün hükümetlerin bunun gereklerine göre politika gütmek zorunda olduğunu anlatmaya çalışmıştı.

Bu bakış açısı, dünyanın bu denli bir birine bağlı ve bağımlı hale geldiği bir sosyo-ekonomide yanlış bir yaklaşım değildi, fakat tam doğru bir yaklaşım da değildi. Dünyayı ve içinden geçilen bu yeni ‘şey’leri çözümlenmede, sınırlı bir zaman dilimi ve dar kapsamlı bir anlamın dışına çıkmadığımızda, “...bir bütün olarak bu fenomenlerin anlamını, kökenlerini, izledikleri yörüngeyi ve en önemlisi ‘şey’lerin büyük şeması içinde nerede oturduklarını anlayamayız.”² Ki bu durum da bizi tarihsel bir yanılgıya götürmektedir. Çünkü biliyoruz ki hiçbir şey tam olarak yeni değildir. “İnsanoğlunun dünyada görüldüğü andan başlayarak, kopuksuz bir çizgi biçiminde, bugüne doğru aktığına ve geleceğe doğru akacağına göre,”³ hiçbir şey yeni değildir ve her şey dünün devamıdır. Üstelik tarihte bir olayın sonucu ya da sonuçları, daha sonraki bir olayın nedeni ya da nedenleri arasında yer aldığına göre; bu sonuç, neden ve olay zinciri içerisinde ileriye doğru hareket, tarih içinde hiçbir şeyin yeni olmadığı gerçeğini yeniden ortaya çıkarmaktadır.

Modern Dünya Sistemi:⁴ 1970’lerin başında, dünyanın geçirmiş olduğu evreleri ve içinden geçtiği sosyo-kültürel, ekonomik, siyasal döngü, toplumsal

---

¹ Wallerstein, I., *Dünya-Sistemleri Analizi Bir Giriş*(Çev. E. Abadoğlu-N. Ersoy), İstanbul, 2005, s.9.

² Wallerstein, a.g.k., s.9.

³ Sander, Oral, *Siyasi Tarih İlk Çağlardan-1918’e*, Ankara, 1989, s.2.

⁴ Modern Dünya Sistemi yaklaşımının ortaya çıkışını Wallerstein ile yapılan bir röportajda şu şekilde açıklamaktadır: “Genç bir insan olarak siyasetle çok ilgiliydim. 20’li yaşlarımda Amerikan siyaseti ve Üçüncü Dünya siyasetiyle, özellikle Hindistan’la çok ilgileniyordum. Hindistan’daki o zamanlar hâlâ en büyük sömürgeci hareketti. Afrika’da yapılan bir gençlik kongresine gittikten sonra Afrika’yla ilgilenmeye başladım. Akademik faaliyetimin bölgesi olarak Afrika’ya odaklanmaya karar verdim. Bunu da yaklaşık 20 yıl sürdürdüm. Bir noktada bana fazla anlam ifade etmeyen manşetlerin peşinde

gerçeklik analizlerinin bir bütünü ve yeni bir perspektifi olarak ortaya çıkmıştır. Bazı kavramlar uzun zamandan bu yana kullanılıyor olmasına rağmen bazıları yenidir. Tüm kavramlar kendi zamanı içinde algılanır ve yorumlanır. Daha da önemlisi ve doğrusu, kavramların bütünlüklü perspektifler için birbiri ile olan ilişkileri çerçevesinde nasıl kümelendikleri ve anlam kazandıklarıdır. Wallerstein, yeni olan perspektiflerin, daha eski perspektiflere karşı bir protesto olarak düşünülmesi durumunda daha iyi anlaşılabilceğini söylemektedir. Her şey zıddı ile bilinir aforizmasından hareketle Modern Dünya Sistemi analizi de bu yaklaşım temelinde daha önceki argümanlar ve eleştiriler üzerine inşa edilmiştir.

Bu teorinin-yaklaşımın, siyaset ve düşünce dünyasına kazandırılması, yoğunluklu olarak Walerstein'in⁵ ve Annales Okulu'nun⁶ bu alandaki çalışmalarının sonucudur.

---

koştuğumu fark ettim. Sonradan kesinlikle iyi bir fikre dönüşen kötü bir fikrim vardı o sırada. Kötü fikrim şuydu: Eğer yeni devletler varsa, bunlar daha önceki yeni devletlerin izlediği modele göre hareket ediyor olmalıydı. Kimdi bu önceki yeni devletler? Bunların İngiltere, Fransa gibi ülkelerin 16. yüzyıldaki halleri olması gerektiğine karar verdim. Afrika'yı anlayabilmek için geri dönüp bu devlet yapılarını incelemem gerekiyordu. Geri döndüğümde tabii fark ettim ki bu düşünüş biçimi tamamen yanlıştı.

Bu uyanış konuyu bir Modern Dünya Sistemi olarak görmemi ve bu sistem üzerine yazmamı sağladı. Başlangıçta analiz birimini değiştirmekle ve bu sistemin tarihsel sosyolojisini yazmakla uğraştığımı düşünüyordum. Daha sonra, kendimi bu şekilde ortaya koyunca saldırıya uğradığımı gördüm, bu saldırılar bilimsel temellere dayanmıyordu. İnsanlar, sen şu veya bu açıklamanda haksızsın demiyordu; metodolojimin yanlış olduğunu, hipotezlerimin aksinin kanıtlanmadığını söylüyorlardı. Bana biraz Popperci sayılabilecek eleştiriler getiriyor ve kesin kuramlarının olmadığını iddia ediyorlardı. Böylece epistemolojik soruların üstüne gitmek gerektiğini fark ettim. Haneler ve bilgi yapıları gibi çeşitli kurumsal yapılara bakmam gerekiyordu. Bu, çok sayıda farklı alana doğru hareket etmemi ve yalnızca Modern Dünya Sistemi'ne bir çeşit tarihsel sistem olarak bakmaktan öte "başlangıç" ve "çöküş" gibi üzerinde yazmış olduğum konulara itti beni. Daha fazla bilgi için bakınız: http://www.teori.org/index.php?option=com_content&task=view&id=80&Itemid=46 (22.09.2009).

⁵ Immanuel Wallerstein, 1930' da New York'ta doğdu. 1951'de Kolombiya Üniversitesi'nden mezun oldu. Aynı üniversitede 1959'da doktorasını tamamladı ve Sosyoloji Bölümü'nde öğretim üyesi oldu. Lisansüstü tezini, *McCartism and Constervative* üzerine yaptı. Bu tezde dönemin Amerika politikasına muhalif bir tavrını ortaya koyacaktır. Doktora tezi ise *Bağımsızlığa Giden Yol: Gana ve Fildişi Sahili* üzerinedir.

Akademik kariyerinin ilk yıllarında(1959-1970), Afrika Kıtası ve Afrika'nın bağımsızlık mücadelesi üzerine çalışmalar yaptı. Ki yayımlanmış ilk kitabı da Afrika üzerine olup *Afrika: Bağımsızlığın Siyaseti* adını ile çıkmıştır. 1968'de bir doçent olarak Kolombiya Üniversitesi'ndeki öğrenci hareketine aktif katılım gösterdi. 68 hareketi üzerine tecrübelerini ve düşüncelerini *University in Turmoil: The Politics of Change*(New York: 1969) adlı kitapta kaleme aldı. 1971 yılında Montreal'de McGill Üniversitesi'nde görev aldı.

1976'dan bu yana Binghamton'daki New York Eyalet Üniversitesi'nde sosyoloji profesörlüğü yapmaktadır ve Fernand Braudel Ekonomi, Tarihsel Sistemler ve Uygarlık Araştırmaları Merkezi'nin müdürlüğünü üstlenmiştir. Temel yapıtı niteliğindeki üç ciltlik *Modern Dünya-Sistemi* kitabını sırasıyla 1974, 1980 ve 1989 yıllarında yayımladı ve sosyal bilimlerde verimli bir damarın ortaya çıkmasına yol açtı. "Dünya Sistemleri analizi" olarak bilinen bu anlayış ve çalışma tarzı mevcut kapitalizm analizlerine geniş bir bakış açısı ve tarihsellik boyutu getirdi.

Wallerstein, genç yaşta, özellikle Amerikan siyasetine ve Üçüncü Dünya ülkelerine ilgi duymuş, bunlar hakkında gözlemde bulunmuştur. Bunun sonucu, geçmiş ve bugün arasına bir köprü kurarak “yeni devletlerin izlediği yolun bir önceki devletlerinki ile aynı” olduğu düşüncesinden hareketle sosyal değişimlerin de ancak tarihsel olarak kavranması ile açıklanabileceğini savlamıştır. Bu amaçla bugünü anlamak için geçmişe dönüp, geçmişin bilgi yapılarını incelemiştir. Bu şekilde sistemin tarihsel yapısını yazmakla uğraşmış, sonrasında epistemolojik sorular üstünde daha da yoğunlaşmıştır. Epistemolojik sorular üzerinden beslediği ve geliştirdiği çalışmaları sonunda, bugünkü dünya sistemini ve onun altında yatan bilgi yapılarını, bir çeşit tarihsel yapı olmanın ötesinde ‘başlangıç’ ve ‘çöküş’ konuları ile açıklamaya çalışmaktadır. Aslında, “şu anda olanın "küreselleşme", “medeniyetler çatışması” veya “tarihin sonu” değil, yeni bir dünya sistemine geçiş olduğunu”⁷ ileri sürmektedir. Ve bu amaçla yapmış olduğu daha kapsamlı ve derin araştırmaların bir ürünü olarak konuyu Modern Dünya-Sistemi şeklinde formüle etmektedir.

Dünya sistemleri analizi üzerinde yaklaşık 40 yıldır çalışmalar yapan Wallerstein, Modern Dünya-Sistemi kavramını, sistemi tanımlamak, sistemin tarihini ve mekanizmasını tarif edebilmek için kullanmaktadır. Wallerstein, sosyal bilimlerden hareketle, Modern Dünya-Sistemi’nde bilgi yapılarını tarihsel bir akış içinde ve ayrıntılı olarak aktarmaya çabalamış ve çözümlenmeye çalışmıştır.

İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra dünyada yaşanan sosyal ve siyasal değişimler, Batı’da ve bir çok farklı yerde insanlar mevcut siyasal ve ekonomik sistemlerin uygulamalardaki yaklaşımlarından rahatsızlıkları duyduklarını giderek daha yüksek bir sesle dile getirirken Wallerstein de bu süreçlerden etkilenenlerdir. Ve bu süreci anlamaya anlamlandırmaya çalışmaktadır. Bu girişimleri sonucunda Dünya-Sistemi olarak isimlendirdiği bir paradigma bina etmiştir. Wallerstein, modern sosyal değişimlerin ancak tarihsel olarak kavranan bir dünya-sistemi bağlamında izah edilebileceğini ileri sürer. Teorisini bina ederken, disiplinler arası bir dil kullanarak hem mevcuttaki sosyal bilimlere yeni bir imkân yaratmış hem de böylesi bir metodun olabilirliğini göstermiştir. Bu yöntem daha önce Tonybee, Eisnstadt, Barrington Moore gibi birçok sosyal bilimci tarafından dile getirilmiş olsa da Wallerstein daha büyük bir etkiye ulaşmış ve bir ekol oluşturabilmiştir. (Kitaplarına yazılan biyografilerinden derlenmiştir).

⁶ **Annales Okulu**, akademik Fransız dergisi(1929), *Annales d’histoire économique et sociale*’de dile getirilen tarih yazıcılığı ekolüdür. Annales Okulu, ismini tarih bilimine toplu bilimleri yöntemlerini uygulaması ile duyurmuştur. Kurucuları Lucien Febvre ve Marc Bloch’dur. Bu tarihçilerin amacı, geleneksel disiplinlerin insan bilimlerine eklenmek üzere sınırlarının kaldırılması ya da disiplinler-arasılığın temin edilmesidir. Tarih ile sosyal bilim disiplinlerinin ‘kapsamlı bir beşeri bilimler içinde’ bütünleştirilmesidir. Daha fazla bilgi için bakınız: <http://www.esosoloji.com/phpBB3/viewtopic.php?f=6&t=17>(30.02.2008)

⁷ http://www.teori.org/index.php?option=com_content&task=view&id=80&Itemid=46(22.09.2009)

Wallerstein, özellikle çalışmalarında, Fernand Braudel'den⁸ etkilenmiştir. Ama karmaşıklık ve çatallanma kavramları açısından İlya Prigogine'den⁹ etkilenmiştir.¹⁰

Modern Dünya Sistemi konusunun seçilme amacı, konunun güncelliğinin yanı sıra, günümüz dünyasının içinden geçtiği toplumsal değişimler, iktisadi, siyasi, kültürel alanlar gibi birçok temayı kapsayan yapısıdır. Çalışmanın merkezinde Wallerstein'in bu alandaki çalışmaları yer almaktadır. Bu konuyu Wallerstein'e göre ele almadaki nedenler;

- Wallerstein'in, öncellerinden farklı olarak çok daha büyük ve geniş bir etkiye ulaşmış bir ekol yaratmış olması, aynı zamanda birçok alanı birden açıklayabilen genel geçer analizci ve evrensel yaklaşımçı yapısı,
- Batı sosyal bilim çalışmalarının, genel bir kuşbakışı değerlendirmesine imkân vermesi. Ayrıca yüzyılımızın en önemli düşünce adamlarından olması bir yana, teorik olarak ortaya koyduğu çalışmanın bir militanı olarak, alanlarda 'sistem karşıtı hareketlerle' bizzat tezlerinin savunuculuğunu yapması¹¹,
- Braudel'in Modern Dünya-Sistemi eseri için kullandığı önsözde dediği üzere, 'biraz fazla sistematik' ve 'oldukça kısıktıcı' olması,

---

⁸ Fernand Braudel, 1902'de Doğu Fransa'da doğdu. Doçentlik sonrasında on yıl kadar Cezayir'de öğretim görevinde bulunur. Fransa'nın 1940'taki yenilgisi ile esir düşen bir subay durumuna düşer. Bir dönem Alman askeri hapishanesinde hapislik sürer. Doğduğu coğrafyadan görev yaptığı yerlere ve hayatın kendisine sunduğu zorunluluklardan beslenmeyi bilmiş, bu zorunlu coğrafyalardan ve tecrübelerinden ve araştırmacı kişiliğinden edindiği bilgileri akademik üretiminde önemli rol oynar. Bilgi birikimi, üretimi, eylem ve kişiliği ile kendisinden sonra gelen birçok akademisyen ve düşünürün esin kaynağı olmuştur.

⁹ 20. Yüzyılın sonuna geldiğimizde, Bilimin geleceği ne olacak sorusuna, "yeni bir serüvenin daha başındayız." – diyen Rus asıllı olan İlya Prigogine (1917–2003), Brüksel Üniversitesi ve Austin'deki Texas Üniversitesi'nde profesör olarak çalıştı. Rastlantısal olayların yaratıcı değerini gün ışığına çıkaran Prigogine, bilimsel yaklaşım için yeni bir metodoloji geliştirdi: "Yeni Birleşim." Onsager'in bulgularını geliştiren kuramsal çalışmalarıyla tersinmez tepkimelerin de termodinamiğinin gelişmesine katkıda bulundu. 1977 Nobel Kimya Ödülü'nün de sahibi olan Prigogine, özellikle bilimin geleceği ve muhtemel gelişme perspektifleri üzerinde yoğunlaşmaktadır (Farklı internet sayfalarındaki biyografilerinden derlenmiştir).

¹⁰ Wallerstein bu etkilenme durumunu şu şekilde anlatmaktadır; Prigogine'nin konuşmasını ilk duyduğumda -ki o zaman onun kim olduğunu bile bilmiyordum- kendime 'Aman tanrım, bu fikirler benim hissettiğim ama nasıl ifade edeceğimi bilemediğim şeyleri anlatıyor,' dedim. Hemen bir paralellik hissettim ve bütün bunları çalışmaya başladım. Daha fazla bilgi için bakınız: http://www.teori.org/index.php?option=com_content&task=view&id=80&Itemid=46 (22.09.2009).

¹¹ Politik kimliği ile bilim adamlığı kimliğini bir arada başa baş yürüten Wallerstein, öğrenci hareketleri ile özdeşleşen 1968 öğrenci ayaklanmalarında aktif olarak yer almıştır.

- Son olarak: Wallerstein bu sistemin krizde olduğunu ve mutlaka son bulacağını, şuan yaşanan şeylerin yeni bir sisteme geçişin işaretleri olduğunu söylemektedir. Yaklaşık yarım yüzyıldır Modern Dünya-Sistemi üzerine çalışan Wallerstein'in öne sürdüğü gibi, sistemin aşağıda sıralanan nedenlerle bir kriz-kaos ile sonlanıp sonlanmayacağı, yeni bir sisteme geçiş sürecini yaşayıp yaşamadığımızı öğrenmek ve görmek arzusudur.

Çalışmamızda sadece Wallerstein'in fikirleri işlenmemiştir. Modern Dünya Sistemi'ne hem katkısı bulunanların, hem yaklaşımın savunucularının hem de yaklaşımın eleştirmenlerinin düşüncelerine de yer verilmiş, tartışılmıştır.

Wallerstein, sistemin yaklaşık kırk yıldır bir kriz yaşadığını söylemekle birlikte, sonunda 'büyüme' ve 'çöküş' olarak adlandırdığı 'Mini-Sistem' teorisi çerçevesinden hareketle bu sistemin de Marx'ın ileri sürdüğü gibi çökeceğini, son bulacağını, ilan etmektedir. Ve bu ilanı dört ana temele dayandırmaktadır:

- Hiçbir şey sonsuza kadar süremez düşüncesi temelinde, kapitalist sistemin işlemesi gerektiği gibi işlemiyor olması ve fakat o çepere evrilmesi.
- Kapitalizmin artık kurtulamaz durumda olmasının nedenlerinden bir diğeri ise dünya çapında kendisine karşıt hareketlerden biri olarak sosyalist hareketin çökmesi ve sistem karşıtı bir hareketlerin olmayışı.
- Çevresel ve diğer faktörlerin etkisi ile "maliyetlerin içselleştirilmesi".
- Son olarak da bireysel ve örgütsel bilincin artması nedeni ile ücretlerin uzun vadede sürekli artmaya başlaması.

Çalışmada öne sürülen nedenlerden kaynaklı bir sistem 'son'unun olup olmayacağı tartışılacaktır. Bu yaşananlar, yeni bir dünya sistemine geçiş midir, yoksa sadece 'basit' bir kriz midir? Sözü edilen sistem krizi ne zamandan beri vardır? Geçmişte de buna benzer deneyimler yaşanmış mıdır? Eğer yaşanmışsa bu yaşanan deneyimlerde, krizler sonrası meydana çıkan yapılar nelerdir? Geçmişteki deneyimlerde, çıkan krize karşı alınan önlemler ve önlemlerin doğurduğu sonuçlar neler olmuştur? Bu kriz sonunda bizi bekleyen son ve muhtemel senaryolar nelerdir? Bu krizi atlatmanın çözümleri olabilir mi?

Sosyal bilimlerin günü(içinden geçilen zamanı) anlamak gibi önemli bir çabası vardır. Bugünü anlamının en doğal ve basit yolu geçmişe dönüp davranışlarımızın

kökenlerine bakmaktır. Wallerstein'in düşüncelerinin ekseninde dikkatlice yapacağımız bu inceleme, bize içinde yaşadığımız dünyanın genel gidişatının ve kaygılarının temelini bulma imkânı verecektir. Bu minvalde cevabını arayacağımız başka sorularda olacaktır: Modern Dünya Sistemi'nin, Wallerstein'in dediği üzere gerçekten kendine özgü bir başlangıcı var mıydı? 16. yy'da ortaya çıktığı iddia edilen kapitalist dünya ekonomisi söylendiği üzere farklı değişimlere yol açmış mıydı? Bu değişimlerin ne gibi 'sonuçlar-nedenler-olaylar'ı ortaya çıkardığını anlamaya çalışacağız. Bugün işleyen uluslararası sistem, kapitalist dünya ekonomisinin bir sonucu mudur? Evrenselliğin genel geçerliliği ve Wallerstein'in merkez-çevre kuramı, dünya üzerindeki diğer bütün toplumları da kuşatıyor mu? Adı geçen yeni sistem, insanlığın gelişim sürecinde, değişikliklere neden olmuş mudur, bunlar nelerdir?

Cevap bulmaya çalışacağımız sorulardan bir diğeri, 'sonra ne olacak' sorusudur. Wallerstein, bir sistem çöktüğünde, bugünlere teknik olarak "kaos" denilen şeyle karşı karşıya olacağımızı ve kaostan yeni bir düzenin çıkacağını söylemektedir. Wallerstein, bu savını, geçmiş tecrübelerde de kaoslardan, yeni bir düzen çıkmasına dayandırıyor. Geçmiş tecrübelerde olduğu gibi bu sistem çöktüğünde de yine bir düzen doğacaktır, diyor. Wallerstein'in kaostan kastı, çok büyük dalgalanmaların olduğu bir durumdur. Öyle bir durumdur ki, herhangi bir yöne doğru küçük bir itme ve dokunma, hareketin bir yöne ya da diğerine doğru nasıl çatalanacağını belirleyecektir. Wallerstein bu savı şöyle açıklıyor: "Sistem dediğimiz şeyde çok büyük itmeler dengeyi sağlamak için çok küçük etkiler yaratır. Son 500 yıldır böyleydi. Sistem mükemmel işledi. Ama şu anda olduğu gibi, küçük itmelerin büyük yankıları olduğu bir sistemde sonucun ne olacağını bilemezsiniz."¹²

Çalışmayı sınavabilmek için kullanılan kaynaklar Wallerstein'in kendi kaleminden türeyen eserleri ve çeşitli nedenlerle farklı yerlerde vermiş olduğu konferanslar, söyleşiler, röportajlardır. Modern Dünya-Sistemi üzerine yazdığı ve Türkçeye çevrilerek yayınlanmış hemen hemen tüm kitapları taranmıştır. Ayrıca kendisi ve çalışmalarına ilişkin farklı internet kanalları, ulaşabildiğimiz başka bilgiler ve çalışmalar da taranmıştır. Wallerstein'in Modern Dünya-Sistemi kuramını,

---

¹²http://www.teori.org/index.php?option=com_content&task=view&id=80&Itemid=46 (22.09.2009)

geliştirmesine kaynaklık ettiğini düşündüğümüz isimlerle ilgili olarak da çeşitli kaynaklar taranmıştır.

Çalışmamız üç ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, *Modern Dünya Sistemi: Tarihsel Kökler* başlığı altında önce, kısmen yeni kısmen geçmişten bu yana kullanıla gelen temel kavramların anlatılacağı *Kavramsal Tanımlar* ele alınacaktır. Sonrasında yaklaşımın tarihsel arka planının aktarıldığı *Tarihsel Evrim* başlığı altında önce, günümüzde yaşanan krizin benzerinin ilk örneğinin aktarılacağı *İlk Kriz-Ortaçağ Feodalizmi* aktarılacaktır. Daha sonra Ortaçağ Feodalizmi'nden günümüz dünyasına kadarki süreç *Yeni Dünya-Modern Batı* başlığı altında verilecek, burada da yine bu süreçte benzer tarihsel deneyimler aktarılacaktır. Bu bölümdeki son başlığımız *Tek-Çok Boyutlu Sistemdir*. Bu kısımda, son yirmi-otuz yıllık sürecin ve günümüz uluslararası sisteminin genel yapısının kısa bir değerlendirmesi yapılacaktır.

İkinci bölüm, *Modern Dünya-Sistemi'nin Dinamikleri* ana başlığı altında dört ayrı alt başlıkta irdelenmektedir. İlk olarak, *İktisadi Evrimler Değişimler* başlığı altında sistemin iktisaden işleyişine değinilecektir. *Hegemonik Döngüler-Dönüşümler* başlığı altında sistemin içindeki hegemonik güç sistemi ve bu hegemonik güç veya güçlerin geçmişle benzerlik ve farklılıkları anlatılacaktır. Sonrasında, *Sosyolojik Yetenek ve Geçişler: Toplumsal Değişimler* başlığında, sistemin sosyolojik evrimine, işaret edilecektir. Bu bölümdeki son başlıkta ise sistemdeki kültürel değişimler, *Kültürel Değişimler-Hareketler* adı altında irdelenecektir.

Üçüncü ve son bölümde ise *Modern Dünya-Sistemi'nin Krizi ve Krizden Çıkış Senaryoları* irdelenecektir. Bu bölümde 5 ayrı başlık açılacaktır; ilk olarak *Modern Dünya'nın Sonu* başlığında sistemin neden kriz yaşadığı sorusuna yanıt aranacak, mevcut sistemin sona gidişinin işaretlerine değinilecektir. Sonrasında sistemin uzun süredir içinde bulunduğu krize çözüm olarak sunulan *Medeniyetlerin Sonu* ve *Tarihin Sonu* tezleri ayrı başlıklar olarak irdelenecektir. Bu çözüm önerileri sonrasında; Negri ve Hardt'ın sonu gelen 'İmparatorluk'una karşı 'Çokluk' çözümü işlenecektir. Bir sonraki başlıkta ise tüm bu senaryolardan ve modern dünyanın krizinin son bulmamasından önce, dünyanın ekolojik olarak son bulma ihtimali ve bu ihtimal ışığında muhtemel çözümler önerilecektir. Bu sorunlar ve çözümlerin

paralelinde sisteme getirilen eleştiriler ele alınacak, eleştirilerin yoğunlaştığı noktalar ve bu eleştirilerin geldiği cepheler irdelenecektir.

Sonuç kısmında, genel bir değerlendirme ile birlikte gelecekte bizi neyin beklediğine, kaos sonrasında ne olacağı ile ilgili olarak oluşabilecek yeni sisteme yönelik öngörülerde bulunacağız.

I. BÖLÜM

MODERN DÜNYA SİSTEMİ: TARİHSEL KÖKLER

1. KAVRAMSAL TANIMLAMALAR

Dünya sistemleri analizini savunanlar, Modern Dünya-Sistemi¹³ yaklaşımı, sözcük olarak icat edilmeden uzun zaman önce küreselleşmeden söz etmektedirler. Wallerstein, bunu yeni bir şey olarak değil, 16. yy'daki başlangıcından bu yana Modern Dünya Sistemi'nin temel özelliklerinden birisini tanımlamak için kullanmaktadır. Wallerstein "...üniversitelerde disiplinler olarak adlandırılan ayrı ayrı analiz kutularının, dünyanın anlaşılmasına yardım eden değil, bilakis engel oluşturan şeyler olduğunu"¹⁴ söylemektedir. "İçinde yaşadığımız ve seçeneklerimizin neler olduğunu belirleyen toplumsal gerçekliğin, yurttaşları olduğumuz çeşitli ulus devletlerin olmadığı bir dünya–sistem olarak adlandırdığımız daha geniş bir şey olduğunu söylüyorduk. Biz bu dünya–sistemin devletler ve devletlerarası sistem, üretici firmalar, hane halkları, sınıflar, her türden kimlik grupları pek çok kuruma sahip olduğunu söylüyorduk ve bu kurumların sistemin işlemesine imkân tanıyan fakat aynı zamanda sisteme nüfus eden çatışmaları ve çelişkileri de harekete geçiren matris oluşturduğunu söylüyorduk. Biz, bu sistemin bir tarihi olan toplumsal bir yaratım olduğunu; bu toplumsal yaratımın kökenlerinin açıklanması süre giden

---

¹³ Dünya-sitem'deki ve dünya-sistemin iki alt-kategorisi; dünya-ekonomileri ve dünya-imparatorluklarına tire(-) konmasının nedeni olarak, bütün dünyanın sistemleri, ekonomileri ve imparatorluklarından söz etmeyi değil, fakat bir dünya olan(ama muhtemelen ve aslında genellikle de bütün yer küreyi kapsamayan) sistemler, ekonomiler ve imparatorluklardan söz etmek amacıyla kullanılmaktadır.

¹⁴ Wallerstein, I., Dünya Sistemleri Analizi Bir Giriş(Çev. E. Abaoğlu, N. Ersoy), I. Cilt, İstanbul, 2005, s. 10-11.

mekanizmalarının ayrıntıları ile tasvir edilmesi ve kaçınılmaz nihai krizin farkına varılması gerektiğini iddia ediyorduk.”¹⁵

Böylesi bir yaklaşım ya da söylemler dizisi, iktidarın resmi bilgeliklerine karşı gelmenin yanında aynı zamanda iki yüzyıldan fazla süredir sosyal bilimcilerin ortaya koyduğu doğru diye sunulan bilgilere de karşı çıkmış olmaktadır. Bu nedenle, Dünya Sistemi Analizi savunucuları sadece yaşadığımız dünyanın nasıl işlediğine yeniden bakmanın değil, bu dünya hakkında nasıl bu şekilde düşünmeye başladığımızda da yeniden bakmanın önemli olduğunu söylemektedir. “Dolayısıyla, dünya-sistemleri analistleri kendilerini, dünyayı onlar sayesinde bildiğimizi sandığımız yollara karşı temelden bir protestoya girişmiş olarak görürler. Ama biz bu analiz tarzının doğuşunun, zamanımızda politik açıdan bu kadar önem kazanan dünya-sistemin derin eşitsizlikleri hakkında gerçek bir protestonun bir yansıması ve ifadesi olduğuna da inanıyoruz.”¹⁶

Wallerstein, Dünya-Sistemleri Analizi'nin 1970'lerin başında toplumsal gerçeklikler hakkında yeni bir perspektif olarak doğduğunu; fakat buna yönelik olarak kullanılan kavramların bazılarının daha önceden kullanılmaya başlandığını ve bazılarının ise yeni olduğunu söylemektedir. Ayrıca kavramların oluştukları kendi zamanları içinde ele alınması durumunda ancak anlaşılabilirdiğini de eklemektedir. Bu nedenle, 1970'lerdeki sosyo ekonomik durumu açıklamak için 400-500 yıl geriye gitmektedir.

Modern Dünya Sistemi; şimdi içinde yaşadığımız, kökenleri uzun 15.-16. yüzyıl Avrupa'sında bulunan ve yaklaşık son 50-60 yıldır kendini Amerika kıtasında da ifade eden *dünya sistemi* olarak anlatılmaktadır. Modern Dünya Sistemi kapitalist bir dünya ekonomisidir. Bağımlılık kuramını da kapsayıcı bir şekilde analiz etmiştir. Bağımlılık kuramı gibi dünyada eşitsizliğin sebebi olarak gelişmiş ülkeleri göstermiştir. Analizin merkezine de mübadele ekonomisini koymuştur. Modern Dünya Sistemi yaklaşımına göre dünya sistemi, “görece diğer gruplardan farklı olan özerk ve birbirlerine bağlı birçok toplum takımlarından oluşan bir bütünlüktür. Bu

---

¹⁵ Wallerstein, a.g.k., s.10-11.

¹⁶ Wallerstein, a.g.k., s.11.

toplumsal sistemdeki her grup, sistemi yeniden şekillendirmek üzere birbirleriyle mücadele etmektedir.”¹⁷

Dünya Sistemi, dünya imparatorlukları ve dünya ekonomisi olmak üzere iki sosyal sistemden oluşur ve birbiri ile ilişkilidir. Teoriye göre *Dünya imparatorluğu*, politik bir yapıdır. Ali Püsküllüoğlu'nun hazırlamış olduğu Türkçe Sözlük'te imparatorluk, kendi topraklarında oturan çeşitli ulusları egemenliği altında toplayan ve bir imparatorca yönetilen devlet¹⁸ yapısı olarak tanımlanmaktadır. Dünyanın çoğu ülkesinde tek sistem olarak güçlü devletlerin birbirine bağlanmasıyla oluşmuş, diğer ülke ekonomilerinin bağımlı olduğu politik sistem ya da sistemler bütünü olarak da tanımlanmaktadır. Wallerstein'nin, Shumuel Eisenstadt'tan aktardığına göre: imparatorluk, “normalde geniş, merkeze büyük ölçüde bağlı bölgeleri içine alan politik yapılar”¹⁹ olarak tanımlanmakta ve bu yapılar “merkez -imparatorun şahsı ve merkezi politik kurumlara temsil edildiği şekliyle- otonom bir karakter sergiliyordu.”²⁰ Bu tanımlamadan hareketle imparatorlukların bin yıllardır dünyanın değişmez ana karakterlerinden olduğunu söylemek mümkün. Tarih, bu nevi imparatorlukların mevcut olduğu bir sahnedir. Wallerstein, Osmanlı ve Rus İmparatorluklarını örnek olarak gösterdiği bu sistemin; “tek bir politik merkezi ve aksenel iş bölümü olan, fakat çok sayıda kültürün var olduğu büyük bir bürokratik yapı”²¹ olduğunu ifade ediyor. Dünya ekonomisi ise, savaş ve ekonomik mübadele ile birbirine bağlanmış politik sistemlerden oluşmaktadır. Dünya imparatorluğu, merkez olarak bir siyasal güce bağlı olan, ekonomik olarak kendi kendine yeten ve gücünü daha çok bürokrasinin, ekonomi üzerinde önemli ölçüde tasarruf imkânına sahip olduğu bir bütünlük olarak görülmektedir.

Antonio Negri, imparatorluğu açık uçlu bir eğilim olarak başlıca üç analitik yaklaşım temelinde tanımlamaktadır. “İlki, küreselleşme fenomenolojisini göz önünde bulundurur; ikincisi, ulus devlet krizi ile ilgilidir; üçüncüsü, toplumsal ontolojiye –yani maddi emeğe, üretken elbirliğine ve bunun uzantısı olarak

---

¹⁷ http://politics.ankara.edu.tr/~aksoy/eay/0506guz/o_kirman.doc (02.03.2008)

¹⁸ Püsküllüoğlu, A., Türkçe Sözlük, İstanbul, 2000, s.805.

¹⁹ Wallerstein, I., Modern-Dünya Sistemi(Çev. L. Boyacı), I. Cilt, İstanbul, 2004, s.31.

²⁰ Wallerstein, a.g.k., s.31.

²¹ Wallerstein, I., Dünya Sistemleri Analizi Bir Giriş(Çev. E. Abaoğlu – N. Ersoy), İstanbul, 2005, s.138.

biyopolitik bir ufkun kuruluşuna- ilişkin dönüşümlerin izini süren yaklaşımdır.”²² Antonio Negri ve Michael Hardt’ın ‘İmparatorluk’ eserinde ise; imparatorluk kavramını, egemenlik bağlamında açıklanmaya çalışılmaktadır. Negri ve Hardt, egemenliğin yeni bir biçim almış olduğunu ve tek bir hükmetme mantığı altında birleşmiş bir dizi ulusal ve ulus-üstü organ(lar)dan oluştuğunu ortaya koymaktadır. “İşte bu yeni küresel egemenlik biçimi bizim imparatorluk dediğimiz şeydir... Ulus devletlerin egemenliğinin gerilemesi ve giderek ekonomik kültürel mübadeleleri düzenlemekten aciz hale gelmesi aslında ortaya çıkmakta olan imparatorluğun ilk belirtilerinden biridir. Ulus-devlet egemenliği Avrupalı güçlerin modern dönem boyunca kurduğu emperyalist yönetimlerin köşe taşıydı. Ancak “imparatorluk” derken emperyalizmden tamamen farklı bir şeyi kastediyoruz. Modern ulus-devletler sistemi tarafından belirlenmiş sınırlar Avrupa merkezli kolonyalizm ve ekonomik genişleme için temel önemdeydi: Ulusların toprak esasına dayanan sınırları güç merkezinin yerini tayin ediyordu; üretim ve dolaşım hareketini kah dolaştırıran kah tıkayan bir kanallar ve engeller sistemi yoluyla yabancı topraklar bu merkezden yönetiliyordu. Emperyalizm gerçekte Avrupalı ulus-devletlerin egemenliklerini kendi sınırları ötesine yaymasıydı... Emperyalizmin aksine İmparatorluk, toprak temelli bir iktidar merkezi yaratmadığı gibi sabit sınırları ya da engelleri de tanımaz. İmparatorluk, giderek bütün yerküreyi kendi açık ve genişleyen hudutları içine katmakta olan merkezsiz ve topraksız bir yönetim aygıtıdır. İmparatorluk değişken komuta ağları yoluyla melez kimlikleri, esnek hiyerarşileri ve çoklu mübadeleyi idare ediyor. Emperyalist dünya haritasındaki ayrı ulusal renkler İmparatorluğun gökkuşağı içinde erimekte ve kaybolmaktadır.”²³

Modern Dünya Sitemi, kapitalist bir dünya ekonomisi olarak tanımlanmakta ve zamanla dünya imparatorluklarının bu sistem içerisinde eridiği(çevreleştiği) görülmektedir. Modern Dünya Sistemi yaklaşımına göre, kapitalizmin ortaya çıkmaya başladığı 16. yüzyıl itibari ile gelişmiş(merkez) ülkeler artan mal üretimi ve işçi(alıcı) arayışı, daha fazla artı-değer birimine ulaşmak için, onları azgelişmiş bölgelere yöneltmiştir. “Böylece, azgelişmiş ülkeler gelişmiş ülkelerin sanayi ürünlerini almaya ve hammadde ihracında uzmanlaşmaya zorlanmıştır. Ticaret

---

²² Negri, A., İmparatorluktaki Hareketler Geçişler ve Görünümler(Çev. K. Atakay), İstanbul, 2005, s.11.

²³ Hardt, M.,Negri, A., İmparatorluk(Çev. A. Yılmaz), İstanbul, 2001, s. 18-19.

yoluyla empoze edilen bu süreç, sonunda bölgeler arasında toplumsal bir iş bölümü yaratmıştır; merkez, çevre, yarı-çevre ve dışsal bölgeler. Wallerstein'in teorisinde, gelişmiş(kapitalist) ülkeler, merkezi; sömürge bölgeler çevreyi ve siyasi olmasa da ekonomik sömürüye maruz kalan bölgeler de yarı çevreyi oluşturmuştur. Çevre ve yarı çevre bölgeler merkezin aksine emek, yoğun çalışan niteliksiz emeğe sahiptirler. Dışsal bölgeler olarak tasvir edilen yerleri ise Osmanlı ve Rus İmparatorlukları gibi dünya imparatorlukları işgal etmektedirler.”²⁴

Dünya ekonomisi, modern dünyanın bir icadı olarak ortaya çıkmıştır. Wallerstein, dünya ekonomilerinin daha evvelden de var olduğunu fakat bunların her zaman imparatorluklara dönüştüğünü dile getirmiş; Çin, İran ve Roma'yı da bunlara örnek olarak göstermektedir. Wallerstein, Modern Dünya Ekonomisi'nin de bu istikamete girme ihtimalinin zaman zaman baş gösterdiğini fakat bir dereceden sonra modern kapitalizmin teknikleri ve modern bilimin teknolojisi bu dünya ekonomisinin, tek bir politik yapıya dönüşmesine izin vermediğini; kendi gelişmesine, üretmesine ve genişlemesine imkân hazırladığını dile getirmiştir.

Dünya ekonomileri yaşadıkları alan bakımından sınırlıdır. Roma İmparatorluğu zamanındaki dünya ekonomisi incelendiğinde, ekonomik dolaşımın, zamanın en iyi ulaşım araçlarının en iyi şekilde kullanılması durumunda yaklaşık olarak altmış günde gerçekleştiği ortaya çıkmaktadır. 1925-1935 yıllarında, Modern Dünya Ekonomisi'nin geçerli olduğu sınırlı alanı göz önünde bulundurduğumuzda ve yine günün en iyi ticaret kanalları kullanıldığında ekonomik dolaşımın yine aynı sürede gerçekleştiği görülmektedir.

Wallerstein, Braudel'i kaynak göstererek, bu dolaşım ölçeklemesinin 16.yy Akdeniz dünyasının alanı için de kullanımının mümkün olduğunu söylemektedir. Fakat modern dünyadan kastının 16. yy Avrupa dünya ekonomisinin işleyişi olduğunu ifade eder. Bu zaman diliminde Avrupa'nın tek dünya ekonomisi olmadığını, dünyanın başka bölgelerinde de eş zamanlı dünya ekonomilerinin olduğunu, bunların içinde sadece Avrupa'nın kapitalist gelişme gösterebildiğini ve böylelikle diğerlerini de geride bıraktığını görmekteyiz. Avrupa'nın öne çıkmasındaki ana etkeni, Wallerstein'in şöyle açıkladığını görmekteyiz: “Feodalizm,

²⁴ http://politics.ankara.edu.tr/~aksoy/eay/0506guz/o_kirman.doc (02.03.2008)

bir ‘doğal ekonomi’ değildi. Yani kendi başına var olabilme özelliği yoktu. Batı Avrupa feodalizmi bir imparatorluğun çözülmesi esnasında ortaya çıkmıştı. Fakat bu çözülme gerçekte hiçbir zaman tamamlanmamış, hatta hukuksal açıdan gerçekleşmemiştir bile.”²⁵ Roma İmparatorluğunun hâlâ bir mit olarak bölgede kültürel bir birlik oluşturduğunu, dinsel olarak da Hıristiyanlığın da sosyal eylemler bütünü oluşturduğunu görürüz. Dolayısıyla feodal Avrupa bir medeniyettir fakat bir dünya sistemi değildir.

Çözülen Roma İmparatorluğu, devamında artan nüfus ve üretim oranları yavaş da olsa küçük ekonomik birimler dizisinin oluşmasına neden olmuştur. “Bu yapıda artı-değerin çoğunun soyluluk statüsüne sahip ve hukuki mekanizmanın kontrolünü ellerinde bulunduran toprak sahiplerine(derebeylerine) aktarılması hukuk sistemi tarafından sağlanır ve korunurdu. Bu artı-değerin büyük bir kısmı(para değil) mal cinsinden olduğu için, satılmadıkça fazla bir işe yaramıyordu. Şehirler zamanla, artı-değeri satın alıp kendi ürünleri ile takas eden zanaatkârları destekleyerek büyüdü.”²⁶ Şehirler büyüdükçe, köylülere iş ve barınma imkânı sağlamada, toprağa bağlı yaşama ait ilişkilerde de değişimlere yol açmıştır.

Dünya ekonomisi, “Çok merkezli siyasal yapıların bulunduğu ve merkezi bürokrasinin görece güçsüz olduğu sistemlerdir.”²⁷ Başka bir deyişle, bir dünya-ekonomi çok sayıda politik merkezin ve çok sayıda kültürün var olduğu, büyük bir aksenel iş bölümünün olduğu yapıdır. Kapitalist sistem içerisinde oluşan iş bölümü merkez, çevre ve yarı çevre biçiminde toplumsal bir yeni örgütlenmeyi beraberinde getirmiştir. Bu iş bölümünü, sermayeyi ve siyasi güce sahip merkezi güçlü devletler yönlendirmektedir. “Çevre bölgeler, eski sömürge ülkelerini ifade ederken, yarı çevre bölgeler, 16. asırda Venedik ve İspanya, 17. asırda İsveç, 20. asırda ve bugün için Brezilya ve Güney Afrika gibi ülkelere oluşmaktadır.”²⁸ Burada önem arz eden konumdaki devletler yarı çevre bölgeleridir. Çünkü Wallerstein’e göre yarı çevre olarak tanımlanan devletlerin sistemde sanayileşmelerini henüz tam olarak tamamlayamamışlardır. Bu da çevre ülkelere nazaran daha iyi bir konum

---

²⁵ Wallerstein, I., Modern-Dünya Sistemi(Çev. L. Boyacı), I. Cilt, İstanbul, 2004, s.34.

²⁶ Wallerstein, a.g.k. s.35.

²⁷ http://politics.ankara.edu.tr/~aksoy/eay/0506guz/o_kirman.doc (02.03.2008)

²⁸ <http://www.econturk.org/Turkiyeekonomisi/atut.doc> (20.06.2009)

edindirmektedir onlara. Yarı çevrenin sürekli halde merkez ile rekabeti ve sürekli halde merkez olma arzuları beraberinde dünya sisteminde de dengesizliklere neden olmaktadır.

Merkez-Çevre Bölge: Wallerstein, Kapitalist Dünya Ekonomisi'nin bölgeler arasındaki ilişkilerin şekillenmesine yol açan uluslararası iş bölümüne dayanarak, 'merkez-çevre' ayrımına gider. Bu şekilde her bir bölgenin sistem içindeki göreceli konumlarının, bölgesel olarak politik ve ekonomik durumlarını belirleyen özelliklerine de bir açıklama getirmeye çalışır. Kapitalist Dünya Ekonomisi'nde iş bölümünün dağılımı rastgele değildir. Dağılım *artık üründen* en fazla pay alma güdüsü etrafında şekillenir. "Bu artık ürün paylaşımı, merkez-çevre ülkeler ayrımını getirir. Dünya-ekonomisinin hayatıyeti, merkez ve çevre ülkeler arasında bir iş bölümünün yaratılmasına ve sürdürülmesine bağlıdır. Bu nedenle bir dünya ekonomisinde toplumsal iş bölümünün sınırları genişleyerek, çok sayıda kültürel alanı kaplamış ve dünya ölçeğinde bir iş bölümü geliştirmiştir. Söz konusu iş bölümü üretimi merkeze özgü ürünlerin üretimi ve çevresel ürünlerin üretimi şeklinde bölünerek merkez-çevre olarak kavramsallaştırılan belirli bir bölgesel dağılım yaratır. Merkez-çevre ilişkisini kavramada 'kârlılık' temel kavramdır. Merkeze özgü üretim süreçleri kısmi-tekeller tarafından kontrol edilen süreçleri kapsarken, çevresel süreçler rekabetçi süreçlerini kapsar. Kapitalist Dünya Ekonomisi, merkez ve çevre arasında bir alışveriş mekanizmasını kapsar ve mübadele gerçekleştiğinde, çevrenin rekabetçi ürünleri zayıf konumdayken; merkezin kısmen tekelleşmiş ürünleri güçlü bir konumdadır. Sonuç olarak çevreden merkeze sürekli bir artı-değer akışı vardır."²⁹

Wallerstein merkez ve çevrenin ilişkisel çift terim olarak tanımlamaktadır. Yaygın olarak ilk kez, "1950'lerde dünya ekonomisinin Eksenel İş Bölümü'nü tanımlamak amacıyla Raul Prebisch ve Latin Amerika için Birleşmiş Milletler Ekonomik Komisyonu tarafından ele alındığında kullanıma girmiştir. Ürünlere gönderme yapar; ama kısa yollu bir kullanım olarak genellikle bu tür ürünlerin hâkim olduğu ülkeler için kullanılmıştır."³⁰ Dünya-ekonomisinin farklı bölgeleri ve farklı ürünleri için, değişik emek kontrol yöntemleri geliştirilmiştir. Bunu kapitalist dünya-ekonomisinin nispeten güçlü devlet yapıları oluşturmaktadır.

²⁹ Wallerstein, I., Dünya Sistemleri Analizi Bir Giriş(Çev. E. Abaoğlu, N. Ersoy), İstanbul, 2005, s. 51-52.

³⁰ Wallerstein, a.g.k. s.145.

Yarı-çevre: Wallerstein, *merkez* ve *çevreye* özgü ürünlerin olduğunu buna karşın *yarı-çevreye* özgü ürünler olmadığını söylemektedir. Bir ülkenin *merkeze* özgü üretim oranının ne kadar, *çevresel* üretiminin oranının ne kadar olduğu hesaplanırsa, bazı ülkelerin oldukça eşit bir dağılıma sahip olduğu görülecektir. Yani bazı ülkeler *merkeze* özgü ürünleri *çevre* ülkelere ihraç etmekte, *çevresel* ürünleri ise *merkez* ülkelere ihraç etmektedir. Bu nedenle, *yarı-çevre* ülkelerden söz edebiliriz ve bu ülkelerin özel türde bir politikaya sahip olduklarını ve dünya-sisteminin işleyişinde özel bir rol oynadıklarını görürüz.³¹

Önde Gelen Ürünler: Önde gelen ürünler, herhangi bir zamanda var olduğu ve yüksek kâr sağladığı, nispeten tekelleşmiş oldukları; ekonomi üzerinde çok ciddi etkileri olduğu için iktisatçılar tarafından yakın zamanda tanımlanmış bir kavram-terimdir. Wallerstein, önde gelen ürünler büyük kârların elde edildiği ürünler olduğundan; üreticiler sürekli biçimde pazara rakip olarak girmeye çalışırlar ve belirli bir noktada verili bir önde gelen sanayinin artık önde gelen olmaktan çıktığını ifade eder.

Devlet: Toprak bütünlüğüne bağlı olarak siyasal örgütlü bir ulusun ya da uluslar topluluğunun oluşturduğu tüzel varlık³² olarak tanımlasa da Püsküllüoğlu, Modern Dünya Sistem’inde bir devlet, şimdi yurttaşlar olarak adlandırılan tebaası üzerinde egemenlik iddia eden bir toprak parçasıdır.³³ Devlet, kendi yasalarına uygun olarak topraklarında silah kullanma üzerinde yasal bir tekel hak iddia eder. Aynı zamanda, devlet; ortak bir yaşamı ve kültürü paylaşan bir toplumsal bütünde, bu toplumu düzenlemek, güvenliğini, refahını ve huzurunu sağlama amacıyla olan ve bu amaca yönelik çalışmalar yapan; kanun koyan, bu kanunları uygulayan, yargılayan, cezalandıran ve tüm bu süreçleri yöneten ve bu güçlere sahip olan kurumdur.

Ulus-Devlet: Meşruiyetini bir ulusun belli bir coğrafi sınır içindeki egemenliğinden alan devlet biçimidir. Devleti politik ve jeopolitik bir varlık, ulusu ise kültürel ve/veya etnik bir varlık olarak tanımlarsak; Ulus-devlet ise bu ikisinin belli bir coğrafyada örtüşmesi olarak tanımlamak yanlış olmayacaktır. Wallerstein’e

---

³¹ Wallerstein, a.g.k., s.151.

³² Püsküllüoğlu, a.g.k., s.450.

³³ Wallerstein, a.g.k., s.137.

göre bütün ya da neredeyse bütün modern devletler için; ona doğru ulaşmaya çalışılan bir idealdir. Wallerstein, bir ulus-devlette bütün insanların bir ulustan olduğunu, dolayısıyla bazı temel değerleri ve bağılılıkları paylaştıklarını ileri sürer. Ulus kavramının ya da ulus olmanın farklı tanımlandığına da değinen Wallerstein; ulusu neredeyse aynı dili kullanmak, genelde aynı dinden olmak anlamlarına geldiğini ve yine genellikle ulusların bir devlet aygıtının varlığını önceleyen tarihsel bağları olduğunu da söylediğini ifadelerine eklemektedir. Wallerstein sonuçta tümü olmasa da bu tanımların çoğunun mitolojik olduğunu söylemekte ve az sayıda kişi kabul edip inansa da hiçbir devletin gerçekten bir ulus-devlet olmadığını³⁴ söylemektedir.

Asya Tipi Üretim Tarzı: Karl Marx'ın icadı olan terim; “amacı başkaları tarafından tarıma yönelik sulama ve denetimi ihtiyacı etrafında örgütlenmiş merkezi emperyal sistemler olarak düşünülen şeye atıfta bulunmaktadır. Karl Marx için kilit nokta şuydu: bu sistemler, kendisinin evrensel ve ardışık bir ilerlemeci ‘üretim tarzları’(yani üretim sistemlerinin örgütlenmiş olduğu farklı biçimler) dizisi olarak düşündüğünün dışında yer alıyordu.”³⁵ Bu üretim biçiminde toprak mülkiyeti devlettedir ve tarım ekonomisi hâkimdir. Duruma göre, toprak bütün komüne, yönetici sınıfa, yönetici sınıfın temsilcisi olarak hükümdara(Çin Örneği), egemen aileye, hükümdarın kendisine ve hatta hükümdarın kişiliğinde temsil edilen ilahi güce ait olarak görülür. Bu ekonomilerde, üretilen ürünün büyük bir kısmının tüketime ayrıldığı ve geriye kalan kısmın devlete geçtiği “kullanım değerli” bir üretim biçimi söz konusudur. XIV. ve XV. asırlarda, Asya köy topluluklarının her birinin kendi içinde iş bölümü bulunmasına karşın, aralarında iş bölümü bulunmaması -yani her topluluğun kendi ihtiyacı olanı üretmesi- sonucu mübadele ekonomisi için gerekli ortam doğmamış³⁶ olduğunu söylemektedir.

Eksenel İş Bölümü: Kapitalist dünya-ekonomiyi bir arada tutan şeyin, merkeze özgü ve çevresel süreçleri birbirine bağlayan görünemez bir eksen olduğu argümanını ifade ederken kullanılan bir terimdir.³⁷ Eksenel iş bölümünün ülke içinde

---

³⁴ Wallerstein, a.g.k., s.150.

³⁵ Wallerstein, a.g.k., s.137.

³⁶ Kazgan, Gülten, İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi, İstanbul, 1999, s.356.

³⁷ Wallerstein, a.g.k., s.139.

gelir dağılımından kaynaklanan kutuplaşmalara neden olduğu gibi, devletlerarasında da benzer kutuplaşmalara yol açmakta; ırk, etnik köken ve cins farklılıkları da kutuplaşmaya varan eşitsizlikleri bünyesinde taşımaktadır.

Maliyetlerin Dışsallaştırılması: Bazı üretim maliyetlerinin(artan aşırı maliyetler karşısında) üreticiler tarafından ödenmeyip başkalarına veya bir bütün olarak topluma ‘dışsallaştırılmasına’ imkân tanıyan uygulamalara gönderme yapmak için iktisatçılar tarafından kullanılan bir terimdir.

Maliyetlerin İçselleştirilmesi: Artan bir kısım üretim maliyetlerinin üreticiler tarafından başkalarına ya da toplumun tamamına yahut bir kısmına yüklenmeyip kendilerince karşılanması, ‘içselleştirilmesi’, durumunu tanımlamak için kullanılmaktadır.

Liberalizm: Bu kavram, Fransız Devrimi sonrasında hâkim olan ‘muhafazakârlık’ ideolojisine karşı olarak ortaya çıkmış, oldukça fazla farklı anlamda kullanılmaktadır. Özgürlüğü birincil politik değer olarak ele alan bir ideoloji, politika geleneği ve düşünce akımıdır. Genel anlamda liberalizm, bireylerin ifade özgürlüğüne sahip olduğu, din, devlet ve kimi zaman kurumların gücünün sınırlandırıldığı, düşüncenin serbest bir şekilde dolaştığı, özel teşebbüse olanak sağlayan bir serbest piyasa ekonomisinin olduğu, hukukun üstünlüğünü geçerli kılan şeffaf bir devlet modeli ve toplumsal hayat düzeni hedefler. Günümüzde, özellikle Amerika’da liberal, solcu anlamına gelirken, Büyük Britanya’da, Muhafazakârlar ile İşçi Partisi arasında bir yerdedir. Kıta Avrupa’sının büyük bölümünde liberal partilerin oldukça muhafazakâr olduğu fakat dinsel bir ideolojilerinin olmadığını; bazılarının göre ise liberalizm devletin ekonomiye müdahalesine karşı çıkmaktadır³⁸ (her ne kadar geçmiş ve günümüz tecrübeleri bunu doğrulaması da). Buna karşın 19. yy’da pek çok liberal kendini ferah devletinin destekleyicisi olarak tanımlayacaktır. Wallerstein, liberalizmin bireysel özgürlüklere dönük bir ilgiyi, dolayısıyla devletin gücünün bu hakları kısıtlamasını sınırlandırmaya yönelik isteği yansıttığını belirtmektedir.

Küreselleşme: 80’li yıllarda ortaya çıkan kavram, genellikle son on yıllarda ortaya çıkan dünya-ekonomisinin yeniden düzenlenmesine atıf yapmaktadır. “Bu

---

³⁸ Wallerstein, a.g.k., s.144.

yeni düzenlemede, malların ve sermayenin serbest hareketi için bütün hükümetler üzerindeki sınırların açılması yönündeki baskıların alışılmadık ölçüde güçlü olduğu düşünülmektedir.”³⁹ Özellikle bilişim alanındaki teknolojik gelişmelerin bunu tetiklediği genel kabuldür. Dünya-sistemleri analistleri için yeni olarak tanımlanan bir şey, nispeten açık sınırlar, gerçekte modern-dünya sistemin tarihi boyunca çevrimsel biçimde ortaya çıkan bir gelişme olarak algılanmaktadır. Küreselleşmenin yeni bir olgu olmadığını savlayan bir diğer düşünür de Robertson’dır. “Küreselleşme, en basit tanımıyla para ve malların dünya üzerindeki hareketliliğinin artmasıdır. Robertson, globalleşme sürecinin coğrafi keşifler, güneş merkezli evren teorisi, dünyanın ilk haritasının yapılması, böylece *yer*’e ilişkin ilk genellemelerde bulunulması ile başladığını”⁴⁰ belirtmektedir.

Küreselleşme en anlaşılır biçimde, “İnsanlığın gelişiminde, dünya çapında bir bilincin ortaya çıkmasına neden olan ekonomi, toplum, siyaset ve kültür ve kimlik alanlarındaki alt süreçlerin çelişkili dayatmalarıyla yönlendirilen ve desteklenen belirli tarihsel bir aşama”⁴¹ olarak tanımlanabilir. Bu tanımlama, küreselleşmeyi alt süreçlerden oluşan tarihsel bir süreç ve dünya çapında bir bilinç ortaya çıkmasına neden olan bir olgu olarak görmektedir. Tarihsellik, alt süreçlerin bulunması ve ortak bilinç, bugünü anlamak için gerçekten önemlidir. Tarihsellikten kastedilen, küreselleşme sürecinin yer ve zaman bağlamında gerçekleşiyor olmasıdır. Tarihsellik, ayrıca, küreselleşmenin oluşum zincirlerinin devam etmekte olduğunu da gösterir. Tarihsel olan insan müdahalesine her zaman açıktır ve bu müdahaleler her zaman köklü değişimler getirebilir. Küreselleşme tarihsel bağlamdan kopartılarak evrensel bir durum haline getirilirse, değişim ve insan müdahalesi yok sayılmış olur. Tarihsel bir durumun evrenselleştirilmesi, tarihi yönlendiren, yapan ve gerçekleştiren bireyin ve toplumların bilincini ve etkinliğini yok saymakla eşdeğerdir. Ayrıca bu tanım, küreselleşmenin birçok alt süreçten oluştuğunu ve tek bir alt sürecin zihniyeti ile tam olarak anlamlandırılmayacağını ortaya koymaktadır. Tarihsel bağlamda ve katılımcı kesimlerin baskıları altında, küreselleşme, dünya bilinç, kürenin tek bir analiz, hareket ve anlam zemini olduğuna ilişkin bir bilinçtir. Elbette, farklı alt

---

³⁹ Wallerstein, a.g.k., s.143.

⁴⁰ <http://www.genbilim.com/content/view/1662/89/> (20.03.2010)

⁴¹ Ateş, D, “Küreselleşme: Ne Kadar Tek Boyutlu”, Doğu Üniversitesi Dergisi, 7(1) 2006, s. 26.

süreçlerin farklı beklentilere sahip aktörleri bu zeminde kendi taleplerini daha fazla hissettirme çabası içerisindedir. Ancak, bütün katılımcıların çabası ortak küresel zeminde cereyan etmektedir. Bütün katılımcılar zeminin biricikliği konusunun bilincindedir. Küresel bilincin gelişmesi, elbette küresel bir toplum olma bilincinin ortaya çıkışını doğrudan çağrıştırmayabilir. Ancak, mücadele edilen zeminin ortak olması ve bu zeminin geleceğine dönük kimi ortak endişeler ve beklentiler küresel bir toplum olma bilincini ilerleyen zamanlarda kamçılıyabilir. Ortaya çıkan bu ortak bilinç, kürenin tek bir analiz, hareket ve anlam zemini olduğuna ilişkin bir bilinçtir.⁴²

Kapitalizm: Marxizm’le ilişkili olan kavramı Püsküllüoğlu ‘anamalcı düzen’ olarak algılamakta ve bu düzeni “özel girişime öncelik tanıyan, üretim araçlarının özel ellerde bulunması, anamal ve kâr ilkesine dayanan ekonomik ve siyasal düzen” olarak tanımlamaktadır. Kapitalizm, feodalizmden sonra sanayi devrimi ile ortaya çıkan bir toplumsal- ekonomik yapı ve üretim biçimidir. “Kapitalizm hem piyasa ekonomisi taraftarlarınca hem de piyasa ekonomisi karşıtlarınca kullanılan bir kavram olmakla beraber bu iki kesim kavrama farklı anlamlar yüklüyor. Piyasacılar özel mülkiyete dayalı rekabetçi serbest piyasa ekonomisine kapitalizm derken, diğerleri sermaye grupları ile iç içe geçmiş siyasi otoritenin kontrol ve güdümündeki ekonomik yapılanmaya kapitalizm adını veriyor.”⁴³ Wallerstein, “kapitalizmin ön kapıdan atılabileceğini, ama bacadan tekrar geleceğini”⁴⁴ Braudel’den aktarıırken kendisi ise kapitalizmi “özel bir şekilde, sonsuz sermaye biriminin önceliği tarafından tanımlanan tarihsel bir sistem olarak”⁴⁵ tanımlamaktadır.

Kondratieff Çevrimler: “Bunlar, Kapitalist Dünya Ekonomisi’ndeki temel büyüme ve durgunluk çevrimleridir”⁴⁶ A ve B evresi olarak oluşan çevrimlerin her biri yaklaşık 50-60 yıllık süreçleri kapsamaktadır. Bu çevrimlerin kullanımı tartışmalara neden olmaktadır. “Kavramı kullananlar arasında, neyin çevrimleri açıkladığı ve özellikle bir B-evresinden bir A-evresine doğru büyümeye geçişi neyin açıkladığı konusunda çokça tartışma vardır. Bu çevrimler, bir Rus iktisatçı olan ve 1920’lerde bunu yazan, Nikolai Kondratieff’e atfen bu adla anılmaktadır(bununla

---

⁴² Ateş, A.g.k. s. 26.

⁴³ Yayla, A, “Kapitalizm Çöküyor Mu?”, Zaman Gazetesi, 03 Ekim 2008.

⁴⁴ Wallerstein, a.g.k., s.142.

⁴⁵ Wallerstein, a.g.k.,s.142.

⁴⁶ Wallerstein, a.g.k., s.143.

birlikte bu çevrimleri ilk kullanan o değildi). Kondratieff kendisi bu çevrimleri uzun dalgalar olarak”⁴⁷ tanımlamaktadır.

Dünya Dini- Kabile: Kabile kavramını, Wallerstein, 19. yy antropologları tarafından çoğu yazı-öncesi halkın içinde yaşadıkları birimi tarif etmek üzere icat ettikleri bir kavram olduğunu söylemektedir. Püsküllüoğlu “boy” kavramı ile aynı anlamda kullanmaktadır. Ortak bir atadan geldiklerine, aralarında kan bağı olduğuna inanan ve bu yüzden kendi aralarında evlenmeyen, hem ana hem baba soyuna göre birbirleriyle akraba birkaç büyük ailenin bir araya gelmesi sonucu oluşan, geleneksel, toplumsal birlik⁴⁸ olarak tanımlamaktadır. *Dünya Dini* ise; her ne kadar Püsküllüoğlu dini, “Tanrı düşüncesine dayalı toplumsal kurum... insanların doğa üstü güçlere, kutsal saydıkları türlü varlıklara, tanrılara ya da Tanrı’ya inanma, tapınma biçiminde katıldıkları gizemsel olgu... bu nitelikteki inançları kurallar, töreler, törenler, simgeler, kurumlar biçiminde düzenleyen örgütlenme”⁴⁹ olarak tanımlasa da dünya-sistem analizi savunucuları dini, tüm dinsel inanç sistemlerinin dışında belli başlı genişçe bir toplumsal alana yayılan inanç sistemlerini dünya dini olarak ele almaktadırlar. Kabilelerin dinsel yapılarına karşıt olarak geniş alanlarda var olan⁵⁰ sınırlı sayıdaki dinleri tanımlamak için 19.yy’da kullanılmaya başlandı. Dünya dinleri standart listesi en azından Hıristiyanlık, Yahudilik, İslamiyet, Hinduizm, Budizm ve Taoizm’i içerir.

İdiografi-Nomotetik: Bu ikili terim, 19. yy’dan beri sosyal bilimciler arasında yöntemler kavgası olarak adlandırılan ve aslında akademik faaliyetin “iki kültür”e bölünmesini anlatan şeyi tanımlamak-tarif etmek için kullanılmaktadır.⁵¹ Nomotetik; evrenin kanunlarını araştırırken, insani fenomen ile fiziksel fenomen üzerine yapısal bilimsel araştırmalar arasında, özü itibarıyla, hiçbir metodolojik fark olmaması durumunu ifade eder.⁵² İdiyografik akademisyenler, kendilerini beşeriyetçi olarak görerek büyük ölçüde niteliksel, anlatsal veriler kullandılar ve “kutsal metinler”

---

⁴⁷ Wallerstein, a.g.k., s.143.

⁴⁸ Püsküllüoğlu, s.289-290.

⁴⁹ Püsküllüoğlu, a.g.k., s.464.

⁵⁰ Wallerstein, a.g.k., s.138.

⁵¹ Wallerstein, I., Dünya Sistemleri Analizi Bir Giriş(Çev. E. Abaoğlu, N. Ersoy), İstanbul, 2005, s.141.

⁵² Wallerstein, I., Modern Küresel-Sistem(Çev. Dr. M. Kürşad Atalar), İstanbul, 2005, s.9.

anlatıları temel alan yöntemleri tercih etmektedirler. Amaç, en azından kuşku ile yaklaştıkları yasalar değil, yorumlardı.⁵³

2. TARİHSEL EVRİM

2.1. İlk Kriz-Ortaçağ Feodalizmi

Sosyal bilimler üzerinde çalışma yapanların üzerinde anlaştığı iddialardan biri insanlık tarihinde bazı dönüm noktalarının olduğudur. Bu genel kabullerin ilki tarım devrimi, ikincisi ise modern dünyanın ortaya çıkışıdır. İkinci kabulün sosyal bilim teorileri için merkezi bir konum işgal ettiği ve “modern zamanların tanımlayıcı niteliklerinin(ve dolayısıyla zaman açısından sınırlarının) ne olduğuna dair yoğun bir tartışma mevcuttur.”⁵⁴ Buna rağmen, ana anlaşma noktası ise son 400-500 yılda dünyanın geçirmiş olduğu niteliksel değişimlerin bir öncekilere nazaran farklılık gösterdiğiğidir.

Wallerstein; her şeyin bir değişimin parçası olduğunu bin yıllar öncesinde söyleyen Heraklitos gibi, önce değişimin sonsuz olduğunu ve Protagoras’ın her şeyin merkezine insanı koyup değişimin değil algıların olduğuna yaptığı atıf gibi, hiçbir şeyin asla değişmediği klişelerine atıfta bulunurken, sonra her ikisinin de doğruluğuna hükmeder. Sosyal yapıların insan ilişkilerinin en önemli değerleri olduğunu söyler ve bu değeri mercan kayalıklara benzetir. Ancak bu yapıların doğası gereği doğup, gelişip ve nihayetinde öldüklerini söylemektedir.

O halde, şeylerin oluşu ya da şeylerin değişimi neden oluyordu? Neye dayanmaktaydı? Heraklitos her şeyin değişimini ‘nedensiz’⁵⁵ olarak açıklarken, “fizikçilerse, dünyanın bir ilk maddenin(suyun ya da havanın) dönüşüme uğramasıyla ve bir başka maddeye çarpmasıyla açıklanabileceğini”⁵⁶ söylemektedir.

---

⁵³ Wallerstein, I., Dünya Sistemleri Analizi Bir Giriş(Çev. E. Abaoğlu, N. Ersoy), İstanbul, 2005, s.141.

⁵⁴ Wallerstein, I., Modern Dünya-Sistemi(Çev. L. Boyacı), Cilt I, İstanbul, 2004, s.21.

⁵⁵ Bu nedensizlik yaklaşımı, şimdiye kadar yapılan tüm açıklamaları reddetmekle kalmıyor içinde bir şüphecilik de barındıracaktır.

⁵⁶ Denis, H., Ekonomik Doktrinler Tarihi 1(Çev. A. Tokatlı), İstanbul, 1973, s.60.

Aristoteles ve Platon, sosyal ve politik yapının tek geçerli formu olarak ‘site’yi görüp, üstelik en keskin ve bu yapıların en son formu olarak dikkate almaktaydılar. Heraklitos’un ve safındakilerin şüpheciliğinden ve fizikçilerin maddeciliğine Platon, “iki dünya sistemi” kurmuştur. “İdelerin hep aynı kalan dünyası ile doğal varlıkların bu ilk ve asıl dünyanın soluk bir kopyası olan değişir dünyası.”⁵⁷ Hıristiyan insan anlayışının en büyük öncüsü ve ilham kaynağı olmakla birlikte, site’yi de ruhları huzura ulaştıracak bir araç olarak görmekteydi. Bu görüş, toplumun üstün sınıflarına mülkiyet hakkının tanınmamasını önermeye sürükleyecektir.

Aristoteles ise zıt yönde bir önermede bulunacaktır, bu yaklaşımları reddederek, mülkiyetin savunuculuğunu yapacaktır. Platon’un komünist yaklaşımına olduğu gibi öne sürdüğü eşitçiliğine⁵⁸ de karşı çıkmaktaydı. Çünkü diyordu, “yurttaşların, toprağı kendilerinin işleme zorunluluğunu kabul ediyorsak, toprağın ve toprak üzerine ortaklaşa mülkiyetini ön gören sistem, doyurucu olamaz; çünkü her yurttaşın topraktan ve ürünlerden yararlanma payının verdiği emeğe orantılı olmasını, denk düşmesini sağlamak alabildiğine güçtür. Dolayısıyla da, böyle bir durumda, ardı arkası kesilmeyen karşılıklı suçlamalar doğar”⁵⁹ diyecektir. Dolayısıyla ortak mülkiyetin huzur, barış ve mutluluk yerine bir kaos, bir toplumsal kargaşaya neden olacağını söyleyecektir.

Eşitlik meselesine ise kadınlar ve çocuklardan hareketle, bu grupların ortak mülkiyet ve eğitim haklarına değinerek açıklayacaktır. Çocukların eğitimi konusunda, kendisinin olmayana karşı insanların ilgisizliğinden yola çıkarak, herkese gerektiği gibi eğitim sağlanamayacağını; kadınlar konusunda ise, erkeğe itaat etmek için yaratılanların, Sofokles’e atıfta bulunarak ‘kadının güzelliğı biraz da sessizliğinden gelir’ diyerek, ortak mülkiyetin aile yapısında köklü değişikliklere ve kargaşalara neden olacağını öne sürecektir.

Aristoteles, öteki doğal varlıkların değişmezliğine vurgu yaparak insanın özünün de değişmeyeceğini ve toplumun özünün de hiçbir dönüşüme uğramayacağını söylemektedir. Toplumsal hayatta var olanların doyurucu olmadığını

---

⁵⁷ Denis, a.g.k., s.60.

⁵⁸ Eşitçilik, insanların özellikle hukuki, siyasi ve ekonomik eşitliğini isteyen öğretilerin genel adı olarak tanımlanmaktadır

⁵⁹ Denis, a.g.k., s.42.

elbette bilmekte, bu eksikliklerin reformlar olduğunu, yeniden düzenlemeler yapılabileceğini söyleyecektir. Bu reform ve düzenlemelerin belirli toplumsal hastalıkların bünyeden atılabilmesi için ilaçtan öte bir şey olamayacağını dolayısıyla “normal, doğal, sağlıklı toplum, özünde değişmez”⁶⁰ diyecektir.

İdeal toplum ile doğal toplumun mücadelesi bu iki düşünürle başlamış; lakin bu başlangıç dışında asıl önemli olan ise bu öğretiyaklaşım yahut ‘dünyaların’ Eski Yunan dünyasındaki bunalıma son vermesidir. Bir çözüm arayışıdır. Her iki filozof da çözüm arayışlarında bu bunalıma neden olan olay-sorunları öngörememiş, sonuçta da bu çabalarına rağmen bunalımın çöküş ile sonuçlanmasına engel olamamıştır. Henri Denis, bu çöküşün, uygarlığın ilerleyişini çok büyük bir gecikmeye uğrattığını ve Batılı insanın yaratıcı atılımını ciddi anlamda engellemiş olduğunu, siyasal düşüncenin yeniden gelişmeye başlaması için bin yıllar geçmesi gerektiğini söyleyecektir. “İsa’dan önce IV. yüzyıldan çağımızın XVI. yüzyılına uzanan iki bin yıl boyunca Batı’da bütün yapılabilen, Platon ve Aristoteles’in sosyal analizlerinden, bu analizlere örnek ve kaynak olmuş olan dünyanın kesinlikle göçüp gitmiş bulunduğunu hesaba katmaksızın, yararlanmaya çabalamak olmuştur.”⁶¹

Eski Yunan dünyasının yıkılışını ile Roma’nın bir köy iken imparatorluk olması süreci aynı zamana denk gelecektir.⁶² Roma’nın gelişiminde ciddi yer edinmiş olan eski Yunan sitelerinin Romalılarca istila edilmesi sonrasında Batı düşünce-entelektüel hayatı ciddi bir gerileyiş yaşayacak ve uzun bir ortaçağ boyunca da kendine gelemeyecektir.

Modern devletin öncüsü olarak da görülen Roma, aynı zamanda insanlık tarihinin ilk büyük cumhuriyetidir. Öncelleri, küçük coğrafi sınırlar içinde yaşarken, Roma farklı olarak, İtalya ve Akdeniz’i çevreleyen siteleri fethederek tüm Akdeniz bölgesine hükmeden bir güce erişecektir. Akabinde İmparatorluk, Doğu(Bizans) ve Batı olarak ikiye bölünecek, Batı Roma Vizigot ve Vandallarca istila edilerek yağmalanacak, buna karşın Doğu Roma(Bizans) 1453 yılına kadar ayakta kalacaktır.

---

⁶⁰ Denis, a.g.k., s.61.

⁶¹ Denis, a.g.k., s.62.

⁶² Romalıların bu dönüşümünde Anadolu’dan göç etmiş bulunan Etrüskler’in de payı olduğunu söylemiştir. Daha fazla bilgi için bakınız: Oral Sander, Siyasi Tarih İlk Çağlardan-1918’e, Ankara, 1989.

Roma'nın yıkılışı, askeri zaferlerle, zenginleşen kimi yurttaşlara karşın büyük çoğunluğun yoksulluğa sürüklenmesi sonucunda toplumsal çalkantılara neden olacaktır. Bu çalkantılar sonucu ordu örgütünde yapılan değişiklikler sonucunda eli güçlenen halk tabakası, yönetim ve zengin sınıf üzerindeki baskısını arttırmaya başlayacaktır. Bu gelişmelerin yanında genişleyen Roma ile paralel olarak kölelik oranındaki artışın yanında İmparatorluk'taki birliğin sağlanamaması ve genişlemenin getirmiş olduğu diğer sorunlar Roma'nın sonuna neden olmuştur.

Server Tanilli, feodalizmi üç ayrı dönemde ayırmakta ve bu her dönemin de genel kanunlarının olduğunu vurgulamaktadır. Birincisi, *ilkel feodalizm dönemidir*. Bu dönem; “feodal üretim ilişkileri, toprak üzerinden feodal mülkiyet hakkının doğup yerleştiği ve büyük toprak sahipleri sınıfı ile bağımlı köylü sınıfının oluştuğu”⁶³ evredir.

İkincisi dönemde, feodal toplum doruğa çıkmaktadır. “Zanaatla tarımın birbirinden ayrılışı, zanaat ve ticaret merkezleri olarak kentlerin yeniden doğuşuna”⁶⁴ sebep olan gelişmeler dönemidir.

Üçüncü dönem, feodal rejimin krize girmesi dönemidir. “Geleneksel hale gelmiş mülkiyet ve iktisadi örgütlenme biçimleri, üretici güçlerin gelişmesine takanak olur. Feodal toplumun bağrında kapitalist üretim biçimi doğar. Feodal sömürü ile gelişmekte olan kapitalist sömürü arasında sıkışıp kalmış bulunan çalışan kitlelerin durumu, her yerde ağırlaşır. Feodal toplum, bir çıkmaza saplanır. Katolikler, feodal ideoloji olarak, yeni sosyal sınıfların gereksinmelerine yanıt vermez olur. XVI. yüzyıl, Avrupa'da feodalizme karşı ilk ideolojik savaşın, yani Reform'un yüzyılıdır; Ortaçağ'ın en büyük halk başkaldırısının, yani Almanya'da Köylü Savaşı'nın yüzyılıdır. Avrupalıların, büyük keşifler sayesinde dünya hakkındaki tasarıları altüst olur; modern deneysel bilim ilk adımlarını atar; feodal sınıf, yok oluşunu önlemek, egemenliğini geciktirmek ister ve bu amaçla da feodal devletin en güçlü hükümet biçimini, mutlak monarşiyi kabul eder.”⁶⁵ Katolik gericiliğin baskısı ve mutlak monarşilerin gücü de artık temelleri sarsılmış olan

---

⁶³ Tanilli Server, *Yüzyılların Gerçeği ve Mirası II. Cilt Ortaçağ: Feodal Dünya*, İstanbul, 2007, s. 9.

⁶⁴ Tanilli, a.g.k., s. 9.

⁶⁵ Tanilli, a.g.k., s. 9-10.

krizdeki feodalizmi kurtarmaya yetmeyecektir. İngiltere, Hollanda'dan hegemonyayı devralmaya çok yakındır. Kapitalist sistem doğmak üzeredir.

Modern Dünya Sistemi yaklaşımı; Batı Avrupa'da 1450'den sonraki yüzyıllarda yükselen "yeni" toplumsal, siyasal ve iktisadi yapıyı anlamaya dönük bilimsel çalışmalarda bulunan Karl Marx, Max Weber, Emile Durkheim ve Fernard Braudel gibi sosyal bilimcilerin endişe ve çözümlemelerinin bir devamı olarak ortaya çıkar. "15. yy sonları ve 16. yy başlarında Avrupa ölçekli dünya ekonomisi olarak adlandırabileceğimiz bir olgu ortaya çıktı."⁶⁶ Boyutlarına rağmen bu yapı imparatorluk olarak görülmemelidir. Farklı ve yeni olmasının yanında imparatorlukla bazı ortak özelliklere de sahip olduğu görülmekteydi. Wallerstein, bu farklılık ve yeniliklerin, dünyanın daha önce tanık olmadığı bir sosyal sistem oluşturduğunu ve bu ayırt edici özelliklerin Modern Dünya Sistemi'nin ayırt edici özellikleri olduğunu dile getirmiştir.

Modern Dünya Sistemi yaklaşımı, "aynı zamanda, 1970'lerle başlayan ve yapısal -fonksiyonculuğa karşı antitez bir işlev de gördü. Bu antitez'in en temel hedefi modernizmin yapısal-fonksiyonculuğuna karşı çıkması ve toplumsal sistem içerisinde her yapının bir fonksiyonu oluşturan bünyenin birer parçaları olduğunu iddia etmesidir."⁶⁷ Wallerstein, tarihsel olan her şeyin sistemik olduğunu ve sistemik olan her şeyin de tarihsel olduğuna büyük bir önem atfeder. Ayrıca genelde yapılanın, sosyal bilimcilerce vurgu yapılanın dışındaki argümanın küçümsendiği ya da dışlandığıdır. "Bütün karmaşık olguların kendi kuralları, kendi kısıtları, kendi eğilimleri veya aktörleri, yani yapıları vardır. (Hayali yapılara karşıt olarak)her gerçek yapının, meydana gelişinden, yaşam tarihinden ve çevresinden kaynaklanan tikel özellikleri, dolayısıyla işleyiş tarzı açısından merkezi olan bir tarihi vardır."⁶⁸ Tarihsel bir yapının tarihsel önemi, yapının içermiş olduğu karmaşıklığı ile orantılı olmaktadır.

Modern sistemler tarihsel dokusunun temeline 'emeğin toplumsal iş bölümü ve toplumsal yaşamın kendisini sürdürmesini temin etmesinin koşullarına' dikkat çeker. Tarihsel sistemin, bütünleşmiş bir toplumsal ve ekonomik, politik ve kültürel

---

⁶⁶ Wallerstein, a.g.k., s.31.

⁶⁷ http://politics.ankara.edu.tr/~aksoy/eay/0506guz/o_kirman.doc (02.03.2008)

⁶⁸ Wallerstein, I., Sosyal Bilimleri Düşünmemek(Çev. T. Doğan), İstanbul, 1999, s.320.

süreçleri içerdiğini söyler. Bu ön koşuldan hareketle, Wallerstein, “bu tür özerk toplumsal iş bölümlerinin tarihsel olarak yalnızca, daha çok, hem uzaysal, hem de zamansal olarak küçük olan, küçük varlıklarda –bunları mini-sistemler olarak adlandırıyorum– ve görece olarak büyük ölçekli, uzun süreli varlıklarda -bunları dünya-sistemleri olarak adlandırıyorum- bulunabileceği”⁶⁹ düşüncesinin doğruluğuna inanmaktadır.

Dünya sistemleri analizi, daha önceki bilgi yapıları ve bu yapılara getirilen eleştiriler üzerine inşa edilmiştir. Wallerstein de bu anlamda ‘hiçbir perspektifin bütünüyle hiçbir zaman yeni olmayacağını’⁷⁰ ilan eder. Modern Dünya Sistemleri analizinin ortaya çıkışı hikâyesi, Modern Dünya Sistemi’nin tarihi ve bu sistemin bir parçası olarak gelişmiş olan bilgi yapıları içinde yer alır. Bu ilkel hikâyenin başlangıcını 1970’lerde değil, 15. ve 16. yy’larına kadar götürmek, hikâyenin başlangıcını orada aramak gerekmektedir. Kapitalist Dünya Ekonomisi o zamanlar yaklaşık iki yüzyıllık bir geçmişe sahipti. Sonsuz sermaye birikimi zorunluluğu, sürekli bir teknolojik değişim ihtiyacını, sınırların-coğrafi, psikolojik, entelektüel, bilimsel sınırları-sürekli genişletmesi ihtiyacını yaratmıştır. Karl Marx, Kapitalin I. Cildinde, sermaye birikiminin ilk koşulu; “kapitalistin elinde bulunan metalleri satabilmesi ve aldığı paranın büyük kısmını sermayeye dönüştürebilmesi”⁷¹ olarak tanımlamaktadır.

Günümüzde mini sistemlerin işleyişi hakkındaki bilgi eksikliği, artık bu sistemlerin olmamasından ve gerçekte dünya sistemlerinin bir bileşeni olmasındandır. “Dolayısıyla şimdiye kadar; çok kısa ömürlü bir var oluşa sahip olan son derece küçük tanecikleri incelemeye çalışan fizikçilerin karşılaştıkları sorunlara benzer bir sorunla karşı karşıya bulunuyoruz.”⁷²

Dünya imparatorlukları ve dünya ekonomilerinin birbirleri ile tarihsel ilişkileri çok öncelerinden başlayıp 1450’lere kadar büyük ihtimalle fazlaca mini-sistemlerden oluşmakta olan bir dünya sistemlerinden bahsetmek mümkündür. Bu dönem dünya imparatorluklarının, dünya ekonomilerinden güçlü olduğu bir dönemdir. Dünya

---

⁶⁹ Wallerstein, a.g.k., s.322

⁷⁰ Wallerstein, I., Dünya Sistemleri Analizi Bir Giriş(Çev. E. Abaoğlu, N. Ersoy), İstanbul, 2005, s.15.

⁷¹ Marx, Karl, Kapital(Çev: A. Bilgi), I. Cilt, Ankara, 2007, s. 538.

⁷² Wallerstein, I., Sosyal Bilimleri Düşünmemek(Çev. T. Doğan), İstanbul, 1999, s.320.

imparatorluklarının sürekli dışarıya doğru genişleme çabaları, merkezi iktidarların güçlerinin, parçalayıcı güçlerce devralındığı bir aşamaya ulaşmıştır. Bu, dünya imparatorluklarının daralmasına sebep olacak bu daralmadan oluşan iktidar boşluğunda yenedünya ekonomileri ve mini sistemleri doğurmuştur. Dünya imparatorlukları bu duruma rağmen varlıklarını uzun süre koruyabilirken dünya ekonomilerinin kırılgan ve daha kısa süreli oldukları görülmektedir.

Feodal sistem, bölgeler arası ticareti yerel ticarete kıyasla ancak sınırlı biçimde destekliyordu. Wallerstein bunun nedenini bölgeler arasındaki ticaretin toptan mallar yerine lüks tüketim mallarının olmasına bağlıyordu. Bundan ötürü “başlıca ekonomik faaliyet, küçük bölgelerde ticareti yapılan yiyecek ve el sanatları mamullerinin üretiminden ibaretti.”⁷³ Ekonomik faaliyetlerin kapsamının genişlemesi ile nüfusların artmasına ve yeni şehirlerin kurulmasına neden olmaktaydı. “Haçlı seferleri de sömürge usulü yağmala ve gasp vasıtası ile katkıda bulunuyordu ve 14. yy’ın belli bir noktasında bu yayılma ve genişleme durdu.”⁷⁴ Bu durgunluk ile birlikte tarım arazilerinde küçülme, nüfuslarda azalmaya başlar. Bu gelişmelerle birlikte Avrupa’nın feodal bölgelerinde ve sonrasındaki süreçler boyunca da savaş, kıtlık, hastalık ve ekonomik zorlukların baş gösterdiği bir kriz ortaya çıkmaktadır.

Bu ‘kriz’ nereden çıkmıştı? Sonuçları nelerdi. Wallerstein, krize ilk neden olarak Edouard Perroy’dan alıntı yaparak açıklık getirmeye çalışır. Olayı genişleme sürecinde maksimum seviyeye ulaşılması, nüfusun sayısal doyum seviyesine gelmesi olarak gören Perroy, ilkel şartlardaki tarım ve zanaat teknolojilerinin günün şartlarında aşırı bir yoğunlukta olduğunu ifade etmiştir ve bu mevcut durumu iyileştirmenin de pek mümkün olmadığını dile getirmiştir. Bu durum, yiyecek yetersizliğine ve akabinde salgın hastalıklara neden olmaktadır. Bu durum, Yüzyıl Savaşları ile daha da hızlanır. “Savaş ortamı, Avrupa devlet sistemlerini savaş ekonomisine yönlendirir. Bunun sonucunda vergiye ihtiyaç arttı... sonuçta bir likidite krizi, bunu takip eden nakit yerine mal cinsinden vergiye ve dolaylı vergilendirmeye dönüş yaşandı... mali yük tüketim oranlarında düşüşe, bu da üretimin azalmasına ve para çeviriminin yavaşlamasına yol açtı... krallıklar borç almaya başlar... bunun sonucunda ortaya çıkan kredi krizi altın ve gümüş stokunu,

---

⁷³ Wallerstein, I., Modern Dünya-Sistemi(Çev. L. Boyacı), I. Cilt, İstanbul, 2004, s.37.

⁷⁴ Wallerstein, a.g.k., s.37.

bu da uluslar arası ticaretin olumsuz etkilenmesini beraberinde getirir. Fiyatlarda yaşanan ani artış hayatta kalabilmenin imkânlarını daha da zorlaştırarak ölüm oranlarını arttırdı. Toprak sahipleri müşterilerini ve topraklarında yaşayan çalışanları; zanaat ehli müşterilerini kaybetti. Daha az insan gerektirdiği için topraklar otlak olarak kullanılmaya başlandı... ücretlerde artış meydana geldi ve bunun altında ezilen küçük ve orta ölçekli toprak sahipleri ücret artışlarından korunmak için Devlet'e yöneldiler. 1350'den sonra daha da kötüleşen devlet ölçekli üretimden derebeylik ölçekli üretime düşüş... ekonomik durgunluk ortamında yaşanan işlem hacmi daralması şeklinde kendini ortaya koyan sürekli bir çöküşün delilidir.”⁷⁵

Bu delile karşın bir diğer kriz nedeni olarak da Wallerstein, R.H. Hilton'nun mevcut gelişmeler ışığında sosyal dönüşüme açıklık getiren yaklaşımına atıfta bulunur. Wallerstein; Hilton'nun, Perroy'un olayların akışını ortaya koyan tarifini genel hatları ile kabul etmekle birlikte; bu krizin ancak gelişmiş kapitalist sistemlerde periyodik olarak görülen krizlerle karşılaştırılabileceğini söyler. Perroy'un aktardığı olaylar sonucu ortaya çıkan “alışılmışın dışında seyreden sosyal çatışma seviyesi, ‘bölgesel tatminsizlik iklimi’, içerik itibari ile ‘mevcut sosyal sisteme isyan’ anlamına gelen köylü ayaklanmaları olgusu... bu yüzden yaşanan kriz Hilton'a göre periyodik olarak ortaya çıkan inişli çıkışlı eğilimler bir noktadan ibaret konjonktürel bir kriz değildi. Aksine bin yıllık bir gelişmenin mahsulü olan kesin bir sistem krizi idi.”⁷⁶ Wallerstein, zamanın Roma İmparatorluğu'nun ortaçağın son yüzyıllarında toplumun siyasi ve sosyal üst yapısının büyüyen giderler ile felç olduğunu ve toplumun üretim kaynaklarında bu giderleri telafi edecek bir artışın bulunmadığını da söylemektedir.

Söz edilen gelişmeler sosyal dönüşümü de açıklamaktadır. “Çünkü eğer bir sistemde en uygun üretim seviyesi aşılmışsa ve ekonomik daralma şartları genel bir derebeyi-köylü sınıfı savaşına, aynı zamanda farklı seviyelerde derebeyler arasında yıkıcı mücadelelere götürüyorsa, Batı Avrupa'yı yıkımdan ve durağanlıktan kurtaracak tek şey, paylaşılacak pastayı büyütme idi. Bunu yapmak için -zamanın teknolojisini de hesaba katarak - gereken şey kullanılan alanı ve nüfus tabanını

---

⁷⁵ Wallerstein, a.g.k., s.38.

⁷⁶ Wallerstein, a.g.k., s.39.

genişletmekti.”⁷⁷ Kullanılan alan ile nüfus tabanının genişletilmesi tam da 15. ve 16. yüzyıllarda meydana gelmektedir.

Bu ekonomik gelişmeler sonucu, sistemin krizle karşılaşmasını, kapitalist bir dünya-ekonomisinin gelişmesini, sadece ekonomik nedenlerle açıklamak eksik olacaktır. Aynı süreçte feodal yöneticiler, düzenin getirdiği menfaatleri elde etmek amacıyla merkezi yapının güçlenmesini desteklediler. 14. ve 15. yy’daki ekonomik zorlukların ve derebeylerin gelirindeki düşüşün feodal beyleri, istemeseler dahi, güçlü merkezi yapıya destek olmuşlardır.

Bir diğer gelişme, yine aynı süreçte, 15. yy’da Batı Avrupa’da iç düzeni yeniden tesis eden yöneticilerin yönetime gelmeleridir. Fransa’da XI. Louis başa geçerken, İngiltere’de VII. Henry bulunmaktadır. İspanya’da Aragon Kralı olarak Ferdinand baştayken, Castile’de ise kraliçe Elizabeth görülmektedir. Bu yöneticilerin seleflerinden daha başarılı olmalarındaki ana neden, ellerindeki ana mekanizmanın ekonomi olması ve daha bürokratik yapıyı finanse etmek, vergi toplayabilmek için kudretli sivil ve askeri bir bürokrasi inşa edilmiş olmasındandır.

Şimdiye kadar ortaya konan bilgiler ışığında ortaçağın sonuna gelindiğinde Avrupa sadece bir Hristiyan medeniyeti idi ve görece küçük ve kendine yeten ekonomik merkezlerden oluşan feodal bir yapı idi. Yani henüz ne bir dünya-imparatorluğu ne de bir dünya ekonomisi vardır. Avrupa’daki feodal üretim tarzı aynı anda coğrafi, ticari ve nüfus olarak bir genişlemeye sahipti. Bu genişlemenin 1300 ile 1450 yılları arasında bir daralmaya girdiğini söylemektedir, Wallerstein. Genişleme ve daralma aynı alanlardaydı: coğrafi, ticari ve nüfus.

Genişlemeyi takiben daralmanın sadece ekonomik alanda olmadığını bunun politik alanda da bir ‘kriz’e neden olduğunu söyleyebiliriz. Yine Wallerstein, soylular arasındaki yıkıcı savaş ve köylü isyanlarını buna iki ana gösterge olarak işaretlemektedir. Mevcut ‘kriz’ aynı zamanda kültürel alanda da kendini göstermiş; ortaçağ Hristiyan sentezi, ‘modern’ Batı düşüncesinin ilk işaretleri ile tehdit edilir hale gelmiştir.

---

⁷⁷ Wallerstein, a.g.k., s.40.

Sonuç itibariyle; mevcut krizi üç ana nedenle açıklamak mümkün. İlk neden; “bu krizin çevrimsel ekonomik eğilimlerin bir sonucu olduğu şeklindedir. Eldeki teknoloji çerçevesinde en uygun genişleme noktasına ulaşıldığı için bunu takiben de daralma meydana geldi. İkinci açıklama; krizi bir süreç meselesi olarak görür: Artı değer bin yıldır feodal biçimde kullanılması sonucu elde edilen faydanın iyice azaldığı bir noktaya ulaşıldı. Üretim oranları teknolojik ilerleme hususunda planlı motivasyon olmadığı için aynı kalırken, (ve hatta belki de toprağın aşırı kullanılması yüzünden gerilerken) egemen sınıfların artan sayıları ve yükselen harcama seviyeleri artı-değerin üreten kesimin omuzlarındaki yükü sürekli arttırmıştı. Artık sıkılacak kemer kalmamıştı. Artık imkânları zorlayarak bile yapılacak bir şey kalmamıştı. Üçüncü açıklama iklim temelliydi: Avrupa iklim şartlarındaki değişiklik, aynı anda toprak verimliliğini düşürdü ve vergilerini arttırdı.”⁷⁸

İşte tam da bu konjonktürün yoğun baskıları altında ezilen Avrupa’da büyük sosyal değişimler meydana gelecektir. Çünkü Wallerstein, Avrupa’nın ortaya koyup devam ettireceği artı-değerin kullanımı ve idaresinde yeni bir form doğurduğunu ve bunun da dünya-ekonomisi olduğunu söylemektedir. “Bu yeni ekonomi, tarımsal artı-değerin dolaysız kullanımı(dünya imparatorluklarındaki hükümdarlara gönderilen hediyeler ya da Avrupa feodalizminin sistemini oluşturan feodal kiralarda olduğu gibi) üzerinde şekillenmeyecekti. Aksine ortaya çıkacak olan şey, artı-değerin idaresinin(önce tarımda sonra sanayide) daha verimli ve daha geniş ölçekli üretkenliğe dayandırılmasıydı. Bu da, hiçbiri tek başına dünya-ekonomisinin tümünü kontrol etmeyen devlet yapılarının yapay olarak(yani pazara yönelik olmayan tarzında) yardım ettiği bir dünya pazarı mekanizması ile gerçekleşecekti... böylesi bir kapitalist dünya-ekonomisinin kurulmasında... söz konusu dünyanın coğrafi hacminin genişlemesi; dünya-ekonomisinin farklı bölgeleri ve farklı ürünleri için, değişik emek kontrol yöntemlerinin geliştirilmesi; ve bu kapitalist dünya-ekonomisinin merkez-devletleri olacak nispette güçlü devlet yapılarının yaratılması”⁷⁹ nedenleri çok büyük önem arz etmektedir.

---

⁷⁸ Wallerstein, a.g.k., s.53.

⁷⁹ Wallerstein, a.g.k., s.54.

2.2. *Yeni Dünya-Modern Batı*

1500'lü yıllarda Wallerstein'e göre, bugüne kadar açıklanamayan bir olay vuku bulur. Dünya ekonomilerinin gücü dünya imparatorluklarının önüne geçer. Bu yeni sistem, Avrupa'da geniş bir sahada yaşam inşa eder, kırılabilirliği ve ömrü de daha uzun bir sürece hâkim olur. "Bir kez bu kapitalist dünya-ekonomisi kendisini sağlamlaştırınca, çevresindeki dünya-imparatorluklarını(Osmanlı, Rus, Çin, Moğol İmparatorlukları) ve elbette etrafındaki mini-sistemleri de soğurarak, kendisine içsel süreçlerin mantığı sayesinde uzaysal olarak genişledi."⁸⁰

Kapitalist üretim biçimi 16. yy Avrupa dünya-ekonomisinde ortaya çıkmaktadır. Wallerstein, bu dönemin en ilginç ve dikkat çeken yanı kapitalistlerin dünyaya karşı gösteriş yapmıyor olmasıdır, diyor. Zamanın baskın ideolojisinin serbest girişimcilik, ferdiyetçilik, bilim, natüralizm ya da ulusalcılık olmadığını ve bütün dünya görüşü olarak olgunluğa erişmesi için 18. yy ya da 19. yy'a gelmesi gerekeceğini vurgulamaktadır. "Baskın gelen bir ideoloji varsa o da devletçilikti. Kapitalizm gibi sınır tanımayan bir fenomen, niçin güçlü devletlerin ortaya çıkışıyla korunup desteklensin ki? Bu, tek bir cevabı olmayan bir soru. Ancak durum bir paradoks teşkil etmiyor, tam tersine: Kapitalist dünya-ekonomisinin ayırdedici özelliği, ekonomik kararların öncelikli olarak dünya-ekonomisinin arenasına, siyasi kararların ise öncelikli olarak dünya ekonomisi içinde ulus-devlet, şehir-devlet ve imparatorluk gibi hukuksal güç sahibi daha küçük yapılara yönlendirilmesidir."⁸¹

Kapitalist düzeneğin 'derinleşmesi ve emeğin toplumsal iş bölümünün' sınırlarının genişlemesi dünya ekonomisinin oluşmasında ve sağlamlaşmasında, içerisinde barındırdığı 'güçlü kuvvetlerin' büyük etkisi nedeniyledir. Bu kuvvetlerin günümüze kadar durdurulamaz nitelikte gelişimini sürdürdüğünü ve bu özelliğini koruduğunu belirtmek gerekmektedir.

16. yüzyıldaki ekonomik başarılar ve bunların dayandığı nedenler: İngiltere ve Fransa'da kömürün yakıt olarak kullanılması başarı olarak sayılmaz ise bu yüzyıl aslında büyük bir teknolojik ve bilimsel bir gelişme çağı değildir. Wallerstein'in A. Rupert Hall'dan aktardığına göre, Hall, "hem sanayiye hem de tarımı 14. yy'da

⁸⁰ Wallerstein, I., Sosyal Bilimleri Düşünmemek(Çev. T. Doğan), İstanbul, 1999, s.25.

⁸¹ Wallerstein, I., Modern Dünya-Sistemi(Çev. L. Boyacı), I. Cilt, İstanbul, 2004, s.81.

'krizle' başlamış olan bir dizi teknolojik ve örgütsel değişikliğin son evrelerinde görmektedir. Bununla birlikte, 16. yy'da Avrupa uygarlığının merkezinden periferisine teknik yayılım olduğunu⁸² söylemektedir.

Bu dönemde göze çarpan en önemli gelişmeler: Avrupa'nın Amerika kıtasına yayılmış olmasıdır. Her ne kadar tek başına belirleyici olmasa da önemli olduğu kesindir. Wallerstein, Brudel'den yaptığı alıntı ile bunun ne kadar önem arzeden bir gelişme olduğunu aktarmaktadır: "Yeni Dünya'nın altın ve gümüşü, Avrupa'nın sahip olduğu araçların üzerinde yaşamasını ve tasarruflarının üzerinde yatırım yapmasını sağladı."⁸³ Yatırım yapmak ve tasarrufu arttırmanın yanında, aynı dönemde fiyat devrimi ve ücret kesintileri de görülmektedir. Wallerstein, her ne kadar altın ve gümüşün yayılması ve üretim kanallarının genişlemesi, ücret ve fiyat ile demografik genişlemeler arasındaki neden-sonuç ilişkisi çok net olmasa da altın ve gümüşün kendisinin ticari bir mal olduğuna vurgu yapmaktadır. Altın ve gümüşün genel olarak yayılması "onaltıncı yüzyılın ne bir oyun, ne bir serap, ne de parasal bir yanılısma olmayan zenginliğinin altında yatan"⁸⁴ en büyük sebep olarak görülmektedir.

Dönemin bir diğer önem arzeden gelişmesi, kırsal iş gücü modelidir. Wallerstein'e göre "periferide peşin satılan mahsulün toplanmasında çalıştırılan angarya iş gücünün ve merkezde küçük arazi sahibi çiftçilerin ortaya çıkışı"⁸⁵ bir önceki dönemden farklı bir modeldir. Wallerstein, her ne kadar bazı akademisyenler küçük arazi sahiplerine çok büyük anlamlar yükleseler de onlarsız ve peşin çalışan angarya işçilersiz de kapitalist bir sistemin ortaya çıkıp çıkmayacağını şüpheli olduğunu söylemektedir.

Avrupa dünya-ekonomisinin bu yüzyıldaki en temel özelliği uluslararası ilişkiler bağlamında kimin, kimin üzerinde egemenliği olduğuna dair bir netliğin olmamasıydı. "Hollanda ve Belçika'nın Gdansk üzerinden Polonya'yı, İspanya'nın da Amerika'daki topraklarını sömürdüğü pekâlâ ileri sürülebilir. Merkez periferiye egemendi. Fakat merkez çok büyüktü. Cenovalı tüccarlar ve bankerler İspanya'yı

---

⁸² Wallerstein, a.g.k., s.142.

⁸³ Wallerstein, a.g.k., s.142.

⁸⁴ Wallerstein, a.g.k., s.142.

⁸⁵ Wallerstein, a.g.k., s.142-143.

sömürüyorlar mıydı, yoksa İspanyol emperyalizmi İtalya'nın bazı bölgelerini yutuyor muydu? Floransa Lyon'a ya da Lombardiya'ya mı egemendi, yoksa her ikisi de mi doğruydu. Antwerp(daha sonra Amsterdam) ve İngiltere arasındaki gerçek ilişkiler nasıl tanımlanabilirdi.”⁸⁶ Tüm bu soruları sorduktan sonra Wallerstein, bunların bir yandan büyük tüccar şehir-devletleri olarak diğer yandan da büyük ulus-devletler olarak ele almaktadır.

Avrupa'da mutlak monarşinin ortaya çıkması ile Avrupa dünya-ekonomisinin doğuşu aynı zamana tekabül eder. Bunun neden mi, sonuç mu olduğu muğlâklığına karşın her ikisi de savunulabilir. Ticaretin gelişmemiş olmasının yanında kapitalist tarımın da doğmamış olması, genişlemiş bürokratik devlet yapılarına ekonomik destek sağlayacak ekonomik temeller de olmayacaktı muhtemelen. Devletler ister gönüllü olsunlar ister olmasınlar çağın en büyük girişimcileriydiler, aynı zamanda en büyük müşteri de onlardı.

“Artık modern dünya-sisteminin iki yapı taşının ana hatlarını çizmiş bulunmaktayız. Bir taraftan, kapitalist dünya-ekonomisi dünya çapında bir alan üzerine kurulmuştu; buna göre bu ekonominin(merkez, periferi ve yarı-periferi olarak adlandırdığımız) çeşitli bölgeleri özel ekonomik roller üstlenmiş, farklı sınıf yapıları geliştirmiş, neticede farklı iş gücü kontrol biçimleri kullanmış ve sistemin işleyişinden eşit olmayan şekilde faydalanmıştır. Diğer taraftan, siyasi eylem temelde dünya-ekonomisindeki farklı rolleri nedeniyle farklı biçimde yapılanmış, en merkezileşmiş olanları merkez devletler olan, devletlerin çatısı içerisinde gerçekleşmiştir.”⁸⁷ Tüm bu gelişmelerin birer tesadüften ibaret olmadığı, belli-çeşitli olasılıklar üzerinden-içerisinden, yapısal olarak kararlaştırılmış olduğunu görmekteyiz.

Modern Dünya Sistemi; dünyanın Batı'dan bilgi ve teknoloji transferinin 'merkez'den 'çevre'ye doğru bir akış yaşanabileceği ve bu akışın her ülkenin kendi potansiyelinin kendi tarihsel tecrübeleri ile orantılı olduğunu savlamaktadır. Özge Kirman⁸⁸ da yapmış olduğu çalışmada buna işaret eder. Marx'ın önkoşul olarak,

---

⁸⁶ Wallerstein, a.g.k., s.143.

⁸⁷ Wallerstein, a.g.k., s.176.

⁸⁸ Özge Kirman, Ankara Üniversitesi, Eğitim Yönetimi Teftişi Ekonomisi ve Planlaması Yüksek Lisans Programı Öğrencisi(2006). Yapmış olduğu çalışmaya ulaşmak için bakınız: (http://politics.ankara.edu.tr/~aksoy/eay/0506guz/o_kirman.doc) (02.03.2008)

kapitalizmin tabiatı ve işleyişini anlamaya dair felsefi ve sosyolojik yaklaşımlarını kabul etmektedir. “Bununla birlikte; kapitalizmin yükselişi ve yayılması, tahripkâr tabiatı, sebep olduğu savaş ve çatışmaları dünya-sistemi teorisyenlerinin modern dönemde insanoğlunun en büyük, çözülmeyi bekleyen sorunsalı olarak kabul ettikleri bir sistemik krizdir.”⁸⁹

Kirman, Dünya-Sistemi Teorisi’nde, ‘merkez’ ile ‘çevre’ arasındaki ilişkilerinde, Lenin’in ‘emperyalizm’ kuramının hâkim bir rol oynadığını belirtir. Lenin’in, var olan kar payının devamını sağlamak üzere ‘finans kapitalizmi’nin, önceleri ‘yeni piyasa’ arayışına girdiğini, yeni piyasaların kar marjı tatminkâr olmayınca da; önce sömürgecilik ardında da son merhale olan ‘emperyalizm’in sahneye çıktığını söylemektedir. Dünya-Sistemi teorisyenleri de Lenin’le aynı görüş paralelindedir. Merkez-çevre ilişkisinin emperyalizmle sonlanacağı iddia ederler. Ancak Lenin’in, emperyalizmin tarihsel kapitalizmin bir aşaması olduğuna dair iddiasına karşın Dünya-Sistemi teorisyenleri tarihsel kapitalizmin 500 yıllık geçmişinde farklı biçimlerde çevrenin sömürülmesinin süregeldiğini iddia ederler. Bu beyanda 19. yy sömürgeciliği, kapitalizmin asıl-gerçek tabiatının modern çağdaki resmidir. Daha öz bir ifade ile Dünya-Sistemi Teorisi medeniyetlerin, siyasi iktidarların ve kültür havzalarının tarihsel kopukluğunu reddeder. Bu anlamda tarihsel kapitalizm, feodalizmin sahneden çekilişiyle, icat edilen değil, tüm kurumlarıyla dönüşen bir yapıdır. Kapitalizmin yükselişini “Wallerstein’in ‘dünya imparatorluklarından dünya sistemine geçiş süreci olarak tanımladığını bir dizi siyasi, iktisadi ve felsefi değişimin ‘döngüsel’ bir formatta vuku bulduğunu ve bu dönüşümün kapitalizmin zuhurunda önemli rol oynadığını vurgulamak lazım. Feodal aile yapısının dağılması, mülkiyetin başkalaşması, kilisenin dönüşümü, kârın ve faizin zuhur edişi, demografik yapıdaki hızlı değişimler, ulus devlet sürecinin ilk işaretleri, siyasi haritaların ve yönetim tarzlarının (d)evrimler geçirişinin ve sekülerizmin yükselişi gibi temel etkenleri başlıklar halinde hatırlatmakta da fayda var.”⁹⁰

Wallerstein’in Dünya Sistemi’nin kaynağını ve başlangıçtaki işleyişini tanımlamak ve anlamak için; dünya-siteminin sosyal bir sistem olduğu, sınırlarının,

⁸⁹ http://politics.ankara.edu.tr/~aksoy/eay/0506guz/o_kirman.doc (02.03.2008)

⁹⁰ http://politics.ankara.edu.tr/~aksoy/eay/0506guz/o_kirman.doc (02.03.2008)

yapılarının üye gruplarının, meşruiyet kurallarının ve farklı bağılıklarının olduğunu aktarmaya çalıştık. Kaynağını, onu gerilimli bir arada tutan çatışan güçlerden aldığını; her grubun onu kendi avantajına sonsuza kadar yeniden kalıplandırmaya çalışınca parça parça olduğunu aktardık. Aynı zamanda Modern Dünya Sistemi'nin bir organizmanın özelliklerine sahip olduğunu söylemek gerekir. Bu özelliklerin bazıları değişmekte bazıları ise zaman içinde aynı kalmaktadır. Yapıları ve işlevlerinin mantığına göre farklı zamanlarda güçlü ya da zayıf olarak adlandırılmaktadırlar. Bu yüzden bir sosyal sistemin ayırıcı özelliğinin, içinde barındırdığı yaşamın büyük oranda kendi başına bağımsız ve gelişmesinin dinamiklerinin de büyük oranda içsel olmasıdır. Aslına bakıldığında sosyal sistem için tek gerçeğin bir yandan nispeten küçük, özerk ve herhangi düzenli-talep edici bir sistemin parçası olmayan geçimlik ekonomiler, diğer yandan ise dünya-sistemlerin olduğudur. Dünya-sistemleri geçimlik ekonomilerden ayrı tutulmalıdır ki büyüklükleri bu ayrı tutma için yeterlidir. Ekonomik bir bütün olarak düşünüldüğünde bağımsızlıklarının, yaygın iş bölümü ve içinde farklı kültürler barındırmasından kaynaklıdır.

Özetlemek gerekirse, şimdiye kadar dünya-sistemlerinden sadece iki tür olduğunu görmekteyiz. “Etkin kontrol mekanizması zayıflamış olsa da topraklarının büyük bölümü üzerinden bir tek politik sistemin var olduğu, dünya-imparatorlukları ve bütün toprakların üzerinde böyle bir politik sistemin hiç, ya da fiilen hiç, var olmadığı sistemler, bu ikinci sistem için de dünya-ekonomisi kavramını kullanmıştık.”⁹¹ Ayrıca modern çağ öncesinde dünya-ekonomilerinin, dünya imparatorluğuna dönüşme ve yahut dağılma eğilimi gösteren kararsız yapılar olduğu, bir dünya ekonomisinin 500 yıl ayakta kalması ve buna rağmen dünya-imparatorluğuna dönüşmesi modern dünya sisteminin bir özelliğidir, gücünde bu özelliğinde saklıdır. Bu özellik, kapitalizm adı verilen ekonomik örgütlenme biçiminin politik yönüdür. Kapitalizm gelişme imkânı bulmuştur, çünkü dünya-ekonomisi sınırları içerisinde bir değil birden çok siyasi sisteme sahiptir.⁹² Bu da sürekli gelişme ve genişlemesini sağlamaktadır.

---

⁹¹ Wallerstein, a.g.k., s.360.

⁹² Wallerstein, a.g.k., s.360.

Annales Okulu geleneğinden dünya-sistemi teorisyenleri bütün tarih yazımını sorun-tarih çevresinde örgütlemiştir. Dünya-sistemi teorisinin genel karakterini belirlemiştir bu okul. Braudel; büyük bir sistemin altında yaşamını sürdüren küçük birleşik unsurlardan ibaret olarak tanımlar toplumu. Bu büyük yapı dünya ekonomisini oluşturan kaynağı canlı tutar ve alt-yapıların bu sistem dâhilinde şekillendiğini savunur. “Braudel çağdaş dünya iktisadını üç kavramla tanımlar: “yatay”, “dikey”, ve “kronolojik”. Yatay boyut, dünya iktisadının coğrafi ‘merkez’inin etrafında iskân etmiş olan çevreden ibarettir. Merkez iktisadi ve askeri olarak güçlü olan, en son tekniklerle üretim yapan ülkelerden ibarettir. Merkez, dünya gayri safi hâsılasından en fazla faydalanan ve bu düzeneği koruyabilen güçtür. Merkezden uzaklaştıkça ‘üretim modunda’ ve ‘güç dengesinde’ asimetrik yapıyı görürüz. Merkez her zaman farklı modlardaki üretimi ve hâsılasını kendisi için stratejik bir denge unsuru olarak görür ve kullanır. Merkez ve çevrenin yapısına dair bu tanım, dünya-sistemi teorisine özgü bir yaklaşımdır.”⁹³ Bu tanımlamaya birçok iktisatçı eleştiriler getirmekte ve toptancı bir yaklaşım olduğunu iddia etmektedir. Özellikle modern çağda kapitalist ekonomik sistemin ve unsurlarının doğasında zuhur eden derin değişimler ve dönüşümler dünya-sistemi teorisinin yaptığı gruplandırmalarda sorunlar yaratmakta olduğuna vurgu yaparlar. Kapital-emek ilişkisini yeniden okumayı gerekli kılmaktadır.

Dikey boyuttaki iktisadi örgütlenme ise farklı seviyelerde oluşmaktadır. En altta günlük yaşamla ilgili sıradan üretim modu bulunur(maddi medeniyet). Orta seviyede piyasa ilişkilerinin bulunduğu sistemik yapı vardır. En üst seviyede ise mülkiyet ve iktisadi faaliyetin kontrol edildiği sistem bulunur.

Kronolojik boyut ise dünya iktisadının tarihsel yapı içindeki sistemik dalgalanmaları, krizleri, sosyal kodu, iktidar’ın gücü, yükseliş ve düşüşleri ve siyasi tabiatı oluşturan ‘uzun döngü’lerden ibarettir. Braudel, bu ‘uzun döngüleri’ tecrübe etmiş dört devlet örneği verir. 14. yüzyılda Kuzey İtalya şehir devletleri, 17. yüzyılda Hollanda, 19. yüzyılda Britanya, 20. yüzyılda Amerika Birleşik Devletleri. Özetle, Braudel çağdaş dünya iktisat sisteminin münferit bir yapı olduğunu reddeder. Bilakis, Braudel’e göre modern dünya sistemi bir dizi kronolojik tarihsel safhanın

⁹³ http://politics.ankara.edu.tr/~aksoy/eay/0506guz/o_kirman.doc (02.03.2008)

dönüşümünden ibarettir. Bu dönüşümlerin her biri ‘dikey’ ve ‘yatay’ boyutta yaptıkları değişimlerle ‘merkez’in varlığının bekasını sağlamışlardır.

Bir dünya-ekonomisinin büyüklüğü kullandığı teknolojinin gelişmişlik seviyesi ile sınırları dâhilindeki ulaşım ve iletişimdeki imkânları, işlevi belirleyici etken olmaktadır. Dünya-sisteminde yaygın iş bölümünün olduğunu fakat bunun sadece işlevsel-mesleki olmadığını aynı zamanda coğrafi bir bölümlenme de bulunmaktadır. Bu işlevsel iş bölümünün yanında coğrafi bölüm ekolojik nedenlerden kaynaklanmadır.

“Bir imparatorlukta; siyasi yapı, kültürü meslekle ilişkilendirirken, dünya-ekonomisindeki siyasi yapı, kültürü yöreyle bağlantılandırır. Bunun nedeni; bir dünya-ekonomisinde gruplar için var olan ilk siyasi baskı noktası yerel(ulusal) devlet yapısıdır. Kültürel homojenleşme, anahtar grupların çıkarlarına hizmet eder ve kültürel-ulusal kimliklerin oluşmasında baskı yapar. Bu özellikle dünya ekonomisinin -merkez devletler dediğimiz- avantajlı bölgeler için geçerli bir durumdur. Bu gibi devletler ulusal bir kültürle eşleşmiş güçlü bir devlet aygıtının oluşturulması –buna çoğu zaman bütünleşme olarak atıfta bulunur- hem dünya-sistemi içerisinde ortaya çıkan farklılıkları koruyacak bir mekanizma, hem de bu farklılıkların devamı için ideolojik maske meşruiyet görevi görür.”⁹⁴

Dünya-ekonomileri merkez-devletler ve periferi alanlar olarak ikiye ayrılır. Periferi alanlarda devlet yokluk derecesindeki zayıf bir yapıdadırlar. Bunun yanında ekonomik etkinliklerin karmaşıklığı, devlet mekanizmasının gücü, kültürel bütünlük gibi bir çok boyutta merkez ve periferi arasında bulunan yarı-periferi bölgeler bulunmaktadır. “Bu bölgelerden bazıları belli bir dünya-ekonomisinin önceki versiyonlarının merkez bölgeleriydi. Bazıları da sonraları, deyim yerindeyse, genişleyen dünya-ekonomisinin değişmeyen jeopolitiği sonucu yükselen periferi bölgeleriydi. Bununla birlikte yarı-periferi istatistiki kesim noktalarının eseri ya da artık kategori değildir. Yarı-periferi, bir dünya ekonomisinde gerekli yapısal öğedir... bir dünya ekonomisinin bölünmesi mesleki görevler hiyerarşisi gerektirir, yüksek beceri ve büyük sermaye isteyen işler yüksek dereceli bölgelere ayrılır... bu nedenle, bir dünya-ekonomisinin işlemekte olan süreci, gelişmekte olan çeşitli

---

⁹⁴ Wallerstein, a.g.k., s.361.

bölgeler arasındaki ekonomik ve sosyal uçurumları genişletme eğilimindedir... merkez-devletlerin avantajları modern dünya-sistem boyunca genişlemelerini hiç durdurmamakla birlikte, belli bir devletin merkez bölümde kalma yeteneği hiçbir zaman rakip değildir... modern dünya-sisteminin bir kapitalist dünya-ekonomisi olduğunda ve yalnızca böyle olabileceğinde ısrar etmiştik...”⁹⁵

Her sosyal sistemin içinde sınıflar olduğu gibi bu sistemde de potansiyel olarak mevcuttur. Asıl olan bunların hangi şartlarda sınıf bilincine eriştikleridir. “Çatışma durumlarında, birden çok grup ittifak kurmak yoluyla ikiye indiğinden, tanımsal olarak üç ya da daha fazla(bilinçli) sınıfa sahip olmak mümkün değildir... iki yada daha fazla sınıfın olamayacağı her zaman iki tane olduğunu anlamına gelmez. Bir tane olabilir... iki adet olabilir... fakat aynı zamanda sınıfların gerçek olarak sadece çatışma durumlarında var oldukları ve çatışmaların her iki tarafın doğru kabul ettiği”⁹⁶ bir durumdur. Bu durumun bir tezat olmadığını ifade eden Wallerstein, “çatışma kendisini evrensel olarak algılamayan bir sınıf ile bütün diğer sınıflar arasında”⁹⁷ olarak tanımlanmakta ve bu durum da modern dünya-sisteminin gerçeği olarak izah etmektedir.

Burjuvazi(kapitalist) sınıf kendisini evrensel sınıf olarak görmekte iken kendisinden farklı diğer iki sınıfa(düşmana) karşı hedeflerine ulaşmak için siyasi yaşamı domine etmeye çalışmaktadır. İlk sınıf, ekonomik işlevle olan ilişkisini giderek kaybeden geleneksel gruplardır. Bu gruplar sosyal yapıyı sınıfsal olmayan bir yapı olarak tanımlamayı uygun görürken, burjuvazi bu ideolojik algılamaya karşın kendi sınıf bilincine sahip bir şekilde işlemeye başlamış ve öyle evrilecektir.

Fakat burjuvazinin bir diğer düşmanı, üretim araçlarının mülkiyetini elinde bulunduran değil onları işleten işçilerdi. İşçiler kendilerinin bir sınıf olduğunun farkına ve bilincine eriştiklerinde durumu kutuplaşmış iki sınıf sistemi olarak tanımladılar. İşçilerin sınıf bilincine varması burjuvaziyi bir taktik bunalımına sürüklemiştir. Çünkü kendi sınıf bilincini sürdürdüğü sürece işçilerin sınıf bilincini desteklemek durumunu beraberinde getiriyordu ki bu da burjuvazinin kendi siyasi konumunun temelini sarsmakta ve hatta yıkma riskini taşımaktadır.

---

⁹⁵ Wallerstein, a.g.k., s.362.

⁹⁶ Wallerstein, a.g.k., s.363.

⁹⁷ Wallerstein, a.g.k., s.363.

2.3. *Tek-Çok Kutuplu Dünya*

Michael Parenti, 'LE GRAND SOIR'da şöyle diyecektir: "Doğu Avrupa'da Komünist Yönetimlerin devrilmesinden sonra, Kapitalizm, sonsuza dek yaşamak zorunda kalacağımız, demokrasi ve refah getiren bir sistem olarak algılandı. Bununla birlikte, yaşamakta olduğumuz ekonomik krizden dolayı, serbest piyasa savunucularının önde gelen bazı şahsiyetleri bile, ciddi bir şekilde aksayan bazı şeylerin olduğuna inanmışlardır. Hiç şüphesiz ki, kapitalizm, sürekli olarak kendisine sıkıntı veren birçok tarihsel güçlerle henüz hesabını görmüş değildir: demokrasi, toplumsal refah ve kapitalist yöneticilerin gelişme şeklinde iddia ettikleri varlık olarak kapitalizm."⁹⁸

Wallerstein, mali yatırım şirketlerinden Morgan Stanley'nin 'Global Economic Forum' isimli yayınlarında önemli bir uyarı sinyaline dikkat çeker: Stephen Roach'un 'ABD merkezli bir dünyanın' dünya ekonomisi için sürdürülemez olduğunu ve Birleşik Devletler için de özel olarak kötü olduğunu aktarmaktadır. Özellikle de, Amerikan hegemonyasının sadece Avrupa karşısında yükselebileceğini savunmakta olan önde gelen yeni-muhafazakarlardan Robert Kagan'la tartışıyor. Roach onunla daha az hemfikir olamazdı. Bugünkü dünyanın durumunu dünya sisteminde, devam edemez nitelikteki "temel asimetri"lerden birisi olarak görüyor. Roach'ın tezi nedir? Dünya, "1982'den 2002'ye kadar büyük bir dezenflasyon içindedir -ABD'nin dünya ekonomisindeki gücü hakkındaki alışıldık gevezeliklerden ne denli farklı bir selamlanması itiraf. 'Ve şimdi yeni bir dengesizliğin estiği eşiktir - ABD merkezli dünyanın yeniden dengelenmesi.' Neden? Çünkü birincisi 'dünya dış ödemeler dengesindeki görülmemiş ölçüde büyüyen farklılıklar' nedeniyle. 'Birleşik Devletler zaten tükenmiş olan ulusal tasarruflarını eritirken' diyor 've dünyanın geri kalanı çıkışsız bir tüketim patikası üzerinde ilerlerken,' durum sadece daha kötüye gidebilir."⁹⁹

Günümüz sistemini küreselleşme olgusu üzerinden anlamaya ve tanımlamaya çalışan Davut Ateş, Wallerstein'den alıntılarla şöyle diyor: "Tarihte, dünya çapında ilişkiler ağı kurarak küresel egemenlik iddiasında bulunan birçok imparatorluk var olagelmıştır. Ayrıca, birçok bölgenin katılımı ile ipek yolu

⁹⁸ http://www.ozguruniversite.org/guncel_nizam_kapitalizm.php (04.03.2010)

⁹⁹ http://www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=271 (18.01.2010)

örneğinde olduğu gibi dünyanın belirli bir parçasında yoğunluk arz eden ekonomik ve ticari ilişkiler ağı oluşturulabilmiştir. Ancak, bu girişimlerin hiçbiri, dünyanın belirli bölgelerini belirli ölçüde birbirine bağımlı hale getirmiş olmalarına rağmen, bugün tanık olduğumuz küresel ilişkiler ağına benzer bir durum ortaya çıkaramamışlardır. Halbuki, Rönesans ve Reform hareketlerinin bir sonucu olarak ortaya çıkan akılcılığa dayalı aydınlanma felsefesi, bunu takip eden ulus devletlerin oluşumu ve özellikle onsekizinci yüzyılın ikinci yarısı ile ondokuzuncu yüzyılda yoğunluk kazanan sanayi kapitalizmi sayesinde dünyanın aşağı yukarı her köşesi ekonomik ağlarla örülmeye başlanmıştır. Kapitalist üretim ve tüketim tarzının getirmiş olduğu hammadde ihtiyacı, nihai ürünlerin yeni pazarlara satılabilmesi zorunluluğu ve bu sistemin işleyebilmesi için Avrupalı ulus devletlerin denizaşırı imparatorluklar kurma girişimleri, bugün anlaşılan anlamıyla küreselleşmenin başlangıcı olarak kabul edilmektedir.”¹⁰⁰

Her ne kadar, küreselleşmenin temelinde kapitalist üretim tarzının getirmiş olduğu zorunluluklar yatıyor olsa da, bu şekilde bir genişleme aynı zamanda aydınlanma felsefesiyle Avrupa’da yaşanan köklü sosyal ve siyasal değişimlerin de dünyanın diğer bölgelerine yayılmasına yol açmıştır. Dolayısı ile küreselleşme, hem ekonomik ilişkiler ağının dünya çapında yaygınlaşması ve yoğunlaşmasını ifade etmekte; hem de batılı siyasal, kültürel ve sosyal değerlerin dünyanın diğer toplumları tarafından kabul edilmesi gereken bir tercih olarak ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bu değerler, tüketim kültüründen demokratik yönetim tarzına, insan hakları anlayışından pozitif bilime kadar birçok alanı kapsamaktadır.¹⁰¹

Ateş, Samir Amin’e atıfla; küreselleşme sürecinin birbiriyle ilintili birçok alanı kapsadığını buna karşın, bugünün hakim literatüründe küreselleşme kavramsallaştırmasının pazar ekonomisi merkezli liberal ideolojinin tekelindeymiş gibi görünmekte olduğunu söylemektedir. “Özellikle, ekonomik alandaki ilişkiler ağının yoğunlaşması, toplumların birbirlerine daha bağımlı hale gelmesi, serbest ticareti, doğrudan yabancı yatırımlar ve mali kaynakların serbest hareketi gibi günlük hayatı yakından ilgilendiren konuların yoğunluklu olarak tartışılması nedeniyle küreselleşme, liberal ideolojinin yeni bir ifade şekli olarak algılanmaktadır. Hâlbuki

---

¹⁰⁰ Ateş, a.g.k., s.26.

¹⁰¹ Ateş, a.g.k., s.26.

dünya çapında ekonomik ilişkiler ağının sanayi devrimi sonrası dönemde yoğunlaşması küreselleşme sürecinin itici en önemli nedeni gibi görünse de, bugün gelinen nokta itibarıyla dünya çapındaki ekonomik ilişkiler ağı, küreselleşme sürecinin alt süreçlerinden biri olarak kabul edilmelidir. Ancak, literatürde bu alt süreç bütün bir küreselleşme sürecini tanımlar hale gelmiştir.”¹⁰²

Küreselleşme, insanlık tarihinin gelişiminde ayrı bir tarihsel süreci göstermektedir. Bilgi teknolojilerindeki gelişme bu sürece damgasını vurmaktadır. Bu süreçte zaman ve mekan önemini kaybetmiş görünüyor. Bireyler ve toplumlar arasındaki ilişkiler yoğunluk kazanmıştır. Yerkürenin siyaset, ekonomi ve toplum alanlarındaki ilişkiler ağının tek referans noktası olarak ortaya çıkışı hızlanmıştır. Kültür ve kimlik anlamında yerküre tek temsil zemini olmaya başlamıştır. Yerkürenin tek referans noktası olmaya başlaması ve ortak biricik zemin olarak bütün katılımcılar tarafından benimsenmiş görünmesi, küresel çapta bir bilincin yerleşmesine zemin hazırlamıştır. Bütün bu gerçeklikler ortada dururken, küreselleşme kavramlaştırmasının literatürde ve dünya kamuoyunda bir tek boyutu ile ön plana çıkarılıyor olması, bu ortak zeminde mücadele eden güçlü taraflardan birinin dayatmalarından kaynaklanmaktadır. Tek pazar ideali elbette küresel bir toplum, medeniyet ve siyaset oluşumuna önemli katkıda bulunmaktadır. Ancak, F. Fukuyama'nın yaptığı gibi, serbest piyasa ekonomisinin bütün ülkelerde yeknesaklaştırılmasının ideal durum olduğuna ve bunun tarihin sonu olduğuna ilişkin dayatmalar, küresel bazda kapitalist üretim ve tüketim modelinin yarattığı sorunların çözümüne katkı sağlamayacaktır. Avineri'nin deyişi ile bu türlü dayatmalar güya eski problemlerin ve düşmanlıkların küreselleşme ile birlikte yok olacağı gibi bir hayale sevk etmektedir insanları (Avineri, 1992, 25). Çevre kirlenmesi başta olmak üzere bu sorunlar artık ulus devlet tarafından ele alınabilecek ve çözülebilecek sorunlar olmaktan çıkmış görünmektedir. Ekolojik sorunlar tek bir toplumun ve tek bir ulus devletin kontrolü altında olamayacak kadar ulusal sınırları aşmış durumdadır. Bu konu, insanlığın ortak geleceğini ilgilendirmektedir. Ancak, küreselleşmenin mevcut literatürde tek tipleştirilmesi ve bir boyutunun fazlasıyla ön plana taşınarak bütün bir küreselleşme sürecinin bu bakış açısıyla tanımlanması, önümüzdeki dönemde insanlığı bekleyen en önemli sorunlardan biri olarak ortaya çıkacaktır. Bu yüzden küreselleşmenin bir bütün olarak alt süreçlerinin tanımlanması,

---

¹⁰² Ateş, a.g.k., s.27.

aktörlerinin belirlenmesi, amaç ve politikalarının iyi analiz edilmesi, ve böylece küreselleşmenin çok farklı talep ve beklentileri içeren bir mücadele alanı olduğunun altının çizilmesi gerekiyor.¹⁰³

Kavramsal yeknesaklık ve yorumun tek tipleştirilmesi, küresel sorunlara çözüm yolları arayan farklı girişimleri sekteye uğratacak, böyle bir durum kürede yaşayan bütün bireylerin geleceğini derinden etkileyecektir. Ayrıca, liberal kapitalist eksen tarafından tek tipleştirilmiş bir küresel kavramlaştırma modernleştirme ve medenileştirme gibi sömürgeci uygulamaların küresel ortamda yeniden hayat bulmasına zemin hazırlayacaktır. Küreselleşmenin yeni sömürgeci yaklaşımlar ve yeni medenileştirme projeleri ile aynileştirilmesi, dünyanın medeniyetler ekseninde büyük çaplı kargaşalara maruz kalması ile sonuçlanabilir. Tarafların sahip oldukları mevcut askeri yetenekleri dikkate alındığında, savaşın konvansiyonel yöntemlerle yürütülemeyeceği açıktır. Bu anlamda, ideolojik içerikli kimi terör hareketlerinin ivme kazanması beklenebilir. Teknolojideki ilerlemeler nedeniyle terörün kürenin herhangi bir yerine kolayca ulaşma imkânı bulunması, bütün insanların güvenliğini tehlikeye atıcı bir durumdur.¹⁰⁴

Küresel ortam çok farklı taleplerin aynı zamanda ve aynı zeminde ortaya çıktığı bir durumu yansıtmaktadır. Öncelikle bu çok farklı beklentilerin ve taleplerin ortak zemine adil bir şekilde yansımaları ve ikinci olarak da farklı beklenti ve taleplerin adil bir şekilde karşılanması, önümüzdeki dönemde küresel düzen ve istikrarın ön şartlarından kabul edilmelidir. Aksi takdirde, taleplerin zemine yansımada ve karşılanmasında, kısa vadede bir tarafın mevcut gücüyle tek yönlü dayatmadan kaynaklanacak adaletsizliğin derinleşmesi, uzun vadede küresel zeminde baş edilmesi zor sorunların temellerini atacaktır. Bu yüzden, çevre kirlenmesi, adil olmayan gelişme, insan hakları uygulamaları, demokratikleşme, silahsızlanma, yerel kültür ve kimliğin temsili gibi konular en az verimli ve üretken bir küresel ekonominin gerçekleştirilmesi kadar önemli konulardır. Küresel bir toplum bilincinin geliştirilebilmesi, küresel bir siyaset anlayışının yerleştirilebilmesi ve böylece küresel sorunlarla daha kolay baş edilebilmesi için, küreselleşme kavramlaştırmalarında tek yönlü dayatmaların ideolojik yüklemeleri göz ardı edilmemelidir. Küreselleşme,

---

¹⁰³ Ateş, a.g.k., s.36.

¹⁰⁴ Ateş, a.g.k., s.37.

merkezden kumanda edilen tek yönlü kaçınılmaz bir sonuç olmayıp, yeni bir siyaset alanı yaratmaktadır. Bu alan herkese açıktır. Ancak, küreselleşme durumunun iyi anlaşılması için, bu “herkese açıklık” düşüncesine kavramsal girişimlerde yer verilmesinin önemli bir işlev üstleneceği unutulmamalıdır.¹⁰⁵

Temel Demirer, Fransız filozof Andre Comte-Sponville’in ‘Le Temps’daki söyleşisinden: “Bugün borçla zenginlik yaratmaya ve bunu da yalnızca bir kesime, para babaları ile onlara hep daha çok kazandırarak ücretlerini ve yıl sonu primlerini arttırmaya çalışan, bu amaçla da ihtiraslarında ve pervasızlıklarında sınır tanımayan bir avuç finansal aktöre aktaran, mutasyona uğramış bir kapitalizm ile karşı karşıyayız,”¹⁰⁶ diye aktarmaktadır. Comte-Sponville’in betimlemesine katılmakta ve onunla birlikte: kapitalizmin, bu işleyişle sürdürülemez olduğunu, temellerinden sarsıldığını; üçüncü büyük bunalımını yaşadığını söylemektedir. “Ulaştığı yıkıcılık kapasitesiyle insan(lık)ın topyekûn imhasına denk düşen “küreselleşme” alt başlıklı sürdürülemez kapitalizm; George Soros’un, ‘Kurallarına göre oynamakla kuralları koymayı birbirinden ayırmalıyız,’ dediği riyakârlıkta somutlanırken; kapitalizm “küreselleşme” dediğinin “nihayeti”yle de yüz yüzedir... Oysa her şey ne güzeldi! Kredi maliyetleri neredeyse sıfırlanmış; varlık fiyatları astronomik boyutlara ulaşmış; ihtiyati fonlar, türev varlıklar, repolar, türev varlıklardan gene türevlendirilmiş yeni varlıklar... köpük köpük balonlar yaratılmıştı. Finans piyasalarının “dâhi” beyinleri “sanayi-sonrası ileri hizmet toplumunun” inşasını gerçekleştirmişlerdi,”¹⁰⁷ diyecektir Demirer.

Michael Parenti aynı yazısında vardığı sonuçta; liberal kapitalizmin, doğası gereği gelecekte yaşanacak bir felaket ile eş anlamlı olduğunu söyleyecektir. Liberal kapitalizmin kendi fitratı içerisinde, canlı doğayı tüketim maddeleri yığımına dönüştürme anlamına geldiğini ve tüketim maddelerini de yerine göre atıl bir sermaye malları yığımına dönüştürme işlevi gördüğünü anlatmaktadır. Bu nedenle kontrol olmadan kapitalizmin fazlalıklarını ve artıklarını çevreye ve halkın kafasına boca edeceğini, er ya da geç, kendi iflasını hazırlamaya başladığını söylemektedir.

---

¹⁰⁵ Ateş, a.g.k., s.37.

¹⁰⁶ http://www.ozguruniversite.org/guncel_temel_zalimler.php (04.03.2010)

¹⁰⁷ http://www.ozguruniversite.org/guncel_temel_zalimler.php (04.03.2010)

Kapitalist toplumlarda, ekonomik güç anlamında sonsuz eşitsizlikler, politik güç anlamında da sınırsız eşitsizlikler olarak var olurlar. Bu yansımanın sonucu olarak, gittikçe artan bir oranda, olumsuz düzenlemelerin toplumlara yerleşmesine neden olacaktır. Demirer, kapitalizmin kahraman şövalyelerinin “ yaşam tarzımızı ” gerçek anlamda neyin tehdit ettiğini merak ediyorlarsa, kendi yaşam tarzlarına, kendilerinin kaçak avlanma sistemine, üzerinde durdukları temele, ve topluma karşı takındıkları yıkıcı tavırlarına bir bakmalarını salık verir.

Demirer, bir başka yazısında geldiği sonuçta ise içinde yaşanan sistem krizine ilişkin olarak, krizi; insanların milimetrenin binde birine göre birbirinden ayrılan, Yale marka kilitler gibi seri hâlinde üretilmekte olduğunu, insanların birbirinin yerine geçmiş, herkesin diğerinin kopyası olduğunu ve sahtelediğini, insanın sanala, yanılısamaya, kurguya, kuruntuya, yokluğa doğru seyir izliyor¹⁰⁸ diyerek tanımlamıştır. T. Adorno ile M. Horkheimer’in uyarılarını anımsatarak; krizi, bir sorgulama imkânı olarak ele almalı ve korkularımızın bizi umutlarımızın ardına düşmekten alıkoymasına izin vermememiz gerektiğini bize hatırlatmaktadır.

---

¹⁰⁸ http://chd.org.tr/haber_detay.asp?haberID=303 (20.10.2009)

II. BÖLÜM

MODERN DÜNYA-SİSTEMİ DİNAMİKLERİ

Seksenlerin sonunda çok şiddetli bir çöküşe şahit olduk: hem bir yönetim biçimi hem de ideolojik bir sistem ve siyasi olarak cazibe merkezi olan Marxizm-Leninizm dramatik bir sonla çöktü. Bazıları için, çöküşün beklenmedik bir anilikte vuku bulması herkeste bir şaşkınlık yarattı. Bazıları için ise bu şaşkınlık yaratacak bir durum değildi: ‘hürriyetin despotizme karşı zaferi’¹⁰⁹ idi. Bazıları için ise tamamen bir hayal kırıklığı olduğu açıktı.

Modern Dünya Sistemi’nin rakipsiz kalmasını(belki kısa süreli zaferini) ve sistemi anlamak için; olay-bağlantılı olma eğilimi, yeterince yapısal ve çevirimsel bir yol izlemek; Modern Dünya Sistemi’ni tarihsel perspektifle ele almak, irdelemek gerekmektedir. Bu amaçla, Modern Dünya Sistemi’nin karmaşık yapısı, zaman içindeki davranışı ve eğilimleri ‘Sistem Dinamikleri’ üzerinden incelenmektedir. Sistem dinamiklerini, “karmaşık sistemleri anlamak için kullanılan diğer yöntemlerden farklı kılan; besleme döngüleri, birikim ve akışlarıdır. Bunlar, basit sistemlerin dahi beklenmedik akış dışı davranışlar göstermesinin nedenlerini açıklayabilir unsurlardır.”¹¹⁰

---

¹⁰⁹ Wallerstein, I., Jeopolitik ve Jeokültür(Çev. M. Özel), İstanbul, 1993, s.11.

¹¹⁰Yeryüzündeki su döngüsü dinamik bir sistemin örneği olarak ele alınabilir. Bu sistemin unsurları bulutlar, atmosfer, güneş, toprak ve deniz, bitkiler ve diğer canlılardır. Güneş yeryüzündeki denizleri ve canlıları ısıtır, canlılar ve denizler ısındıkça su kaybederler, buharlaşan su atmosferdeki hava akımlarının etkisiyle yükselir ve yoğunlaşır. Yoğunlaşan su buharı bulutları oluşturur. Güneşin yeryüzünün farklı yerlerini birbirinden farklı şekilde ısıtması sonucunda basınç farklılıkları meydana gelir. Bu basınç farklılıklarından dolayı, bulutları hareket ettiren hava akımları oluşur ve belirli şartlarda bulutlardaki su buharı yoğunlaşarak yağmur yeryüzüne düşer, deniz ve toprak tarafından emilir. Buradan da yeniden canlılara geçer. Bu döngü sürekli olarak birbirini besleyerek devam eder. Bu sistemdeki unsurlar arasında geri besleme döngüleri vardır, çünkü denizlerden ve canlılardan buharlaşan su döngünün sonunda denizlere ve canlılara geri döner. Ayrıca, sistemin unsurları arasındaki su alışverişi gecikmelidir. Örneğin; bir gölden yazın buharlaşan su ancak aylar sonra ve de

Her sistemde olduğu gibi Modern Dünya Sistemi'nin de karmaşık yapısını, davranış ve eğilimlerinin nedenlerini açıklayan dinamikleri bulunmaktadır. Sistemin güç aldığı temel hareket noktaları her ne kadar çok ciddi değişimlere uğramamışsa da, bazı yönleri zaman içerisinde değişimler göstermiştir. Bu değişimleri sistem teorisyenleri dinamikler olarak tanımlamaktadır. Bu, çalışmamızda zaman zaman güç(beslenme) merkezleri olarak adlandırılmaktadır. Modern Dünya Sistemi teorisyenleri, üç önemli güç merkezi-dinamik üzerinde durmaktadırlar. Buna karşın çalışmamızda bu dinamikler dört başlık olarak ele alınmıştır.

Birincisi: sistemin belli yönler için geçirdiği kesintisiz, genişlemeye yönelik iktisadi evrimler, değişimler ve eğilimler.

İkincisi: Sistemin yapısı içerisinde geçmişte kendisinden başka örnekleri/benzerleri bulunan karakteristik hegemonik değişimler, döngüler.

Üçüncüsü: Tarihsel sistem içerisinde 1500'lü yıllardaki, her devletin ve toplumun birbirinden farklılık gösteren pozisyonları, bölge değiştirme yetenekleri ve sosyolojik geçişlerdir.

Dördüncüsü, bu dinamiklerin hareketlerine paralel ve bunların doğal sonucu olarak ortaya çıkan kültürel değişimlerdir.

Teknolojik ilerleme, kapitalist dünya ekonomisinde sürekli olarak ödüllendirilmiştir. Dünya imparatorlukları için de durum aynı şekilde zuhur etmesine karşın, cezalandırmalar da bulunmaktadır. Çünkü "merkezleşmiş iktidarlar, sürekli coğrafi olarak dağınık, yüksek mevkilerdeki kadroları denetlemek gibi zor bir sorunla karşı karşıya bulunuyorlardı ve teknolojik ilerleme de, kuvvetin kullanılmasını demokratikleştirmek olarak adlandırılabilir eğilim yoluyla bunu daha da güçleştiriyordu. Böylece kapitalist dünya-ekonomisinin normal işleyişleri içinde rahatlıkla gerçekleşen hızlı teknolojik ilerleme, dünya-imparatorluklarının dünya-ekonomisine dâhil edilmelerine karşı direnişlerinin üstesinden gelmesini teknik olarak, çünkü askeri olarak mümkün kıldı."¹¹¹ Modern kapitalist sistem diğer

---

dolaylı yollardan oraya geri döner. Ancak bir bütün olarak ele alındığında, dünyadaki farklı farklı su stokları arasındaki su alışverişi sonucunda yine başka bir yerden bir şekilde buharlaşan su, yere geri dönmektedir. Daha fazla bilgi için bakınız: http://tr.wikipedia.org/wiki/Sistem_dinamikleri (05.07.2009)

¹¹¹ Wallerstein, I., Sosyal Bilimleri Düşünmemek(Çev. T. Doğan), İstanbul, 1999, s.325.

tarihsel sistemlerden farklı olarak yeni piyasalar keşfetmenin yanında yeni kâr alanları da icat edebilmektedir. “Bir yandan *devlet tanımlı ekonomik mekânlardan dünya ekonomik mekâna* doğru bir kayma, öte yandan *pazar yerinden iş yerine* doğru bir kayma”¹¹² göstermiştir. Eğer böyle olmasaydı tarihsel kapitalizm, bugün geldiği noktaya 500 yıl dayanıp(ömrünü uzatıp) ulaşamazdı. İktisadi bunalımlar ve düşen kâr paylarına rağmen, sistem dağılmadan bugünlere ulaşabildi. Bu ivmeyi sistem teorisyenleri iki şekilde tanımlarlar: genişleme ve derinleşme. Genişlemeden kasıt kapitalist ekonomik faaliyetlerin yeni coğrafi alanlar bulabilmesidir.

Kapitalist üretim biçimleri sermaye birikimine özel önem vermektedir. Bu önem çerçevesince, sermaye birikiminin azamileşmesi hususunda değişime ayak uyduramayan yahut bu değişimlere kayıtsız kalanlar mekanizma tarafından ceza görür. Bu dinamiği yakalayamayan aktörler sonunda iflas eder ve piyasadan atılırlar. Fakat bu oyunu piyasa kuralları çerçevesine uyduran ve buna göre oynayanlar ödülleri her zaman alırlar.

Kapitalist dünya ekonomisinin sınırsız genişleme eğilimi ve kendisinin merkezi güç noktaları, sermayenin sınırsız artırımı işlevini görmektedir. Kapitalist sistem başlangıçta yerkürenin çok küçük bir bölgesine ulaşmışken 1450–1520, 1620–1660, 1750–1815 ve 1880–1900 yılları arasında hızlı bir ivme ile merkezin yanında çevre iktisadi bölgeyi oluşturmuştur. Derinleşme ise genişleme ile yakalanan ivmenin, nihayetinde tüm sosyal kodu değiştiren bir yapıya bürünmesi halidir. Yani kapitalist tüketim modunun bir amaç haline gelişidir. Derinleşme toplumlarda zengin/fakir uçurumunu oluştururken, devletlerarası sistemde merkez-çevre uçurumuna sebebiyet verip harici alanların ise tamamen kopması sonucunu doğurmuştur.

Öyleyse temel sorun, kapitalizmin nasıl ve hangi anlamda iktisadi ile siyasiyi birbirinden ayırdığı, üretim ve mülkiyeti denetleyen iktidar düzeni ya da toplumsal içgüdü ve kaynakların dağılımı gibi temel olarak siyasi konuları nasıl olup da siyaset sahnesinden koparılarak farklı bir alanın içine konmasını açıklamaktır.

---

¹¹² Wallerstein, I., Sistem Karşıtı Hareketler(Çev. C. Kanat, B. Somay, S. Sökmen), İstanbul, 2004. s. 15.

1. İKTİSADİ EVRİMLER VE DEĞİŞİMLER

Herkes uzun zamandan bu yana ortaya çıkan krizleri ve bunalımı neyin tetiklediğini soruyor. “Warren Buffet’in ‘finansal kitle imha silahları’ olarak tanımladığı türev yatırım araçları mı? Yüksek riskli mortgage kredisi mi? Yoksa petrol spekülörleri mi? Bu, herkesin birbirini suçladığı bir oyun ve pek önemi yok. Fernand Braudel’in tanımladığı gibi, kısa vadeli olaylar, gerçeğin üzerine örtülmüş tozdur ve bunlara odaklanmamak gerekir. Neler olduğunu anlamak istiyorsak, daha açıklayıcı olana, kalıcı olana bakmalıyız. Bunlardan biri orta vadeli konjonktürel dalgalanmalardır¹¹³. Bir diğeri, uzun vadeli yapısal eğilimlerdir.”¹¹⁴

Modern Dünya Sistemi’nin kökenleri, 16. yüzyıla kadar geri gitmektedir. Bu sistem başlangıçta yalnızca Batı Avrupa’da ve kısmen Kuzey Amerika’da var olabilmıştır. Sistem, 19. yüzyılın ilk yarısına kadar genişlemesini sürdürmüş ve ancak o zaman küresel bir sistem olarak anılmaya başlamıştır. Özelliklerinin tam anlamıyla yerkürenin tümünde görülmesi ise ancak 20. yüzyılın ikinci yarısında mümkün olabilmıştır.

Fernand Braudel, kapitalist süreci bütünlüklü olarak incelediğimizde ona yolu ‘açan veya hiç değilse kolaylaştıran bazı ekonomik ve toplumsal gerçeklikler’ olduğunu söylemektedir. Kapitalist sistem, sağlıklı ve gelişme yolunda bir pazar ekonomisi olarak ortaya çıkmıştır. “Buna bir dizi coğrafi, nüfussal, tarımsal, endüstriyel, ticari unsur yardım etmektedir. Böylesine bir gelişmenin dünya ölçeğinde meydana geldiği açıktır; nüfus Avrupa’da ve Avrupa dışında, İslam

---

¹¹³ İktisadi gelişimde veya üretimde birkaç ay ya da yılı aşan ekonomik dalgalanmaları belirtmek için kullanılan bir terim. Bu dalgalanmalar uzun süreli bir büyüme trendi sırasında meydana gelir ve tipik olarak nispeten hızlı ekonomik büyüme dönemleri ile durgunluk veya gerileme dönemleri arasında zamanla değişimler gösterir.

Yapısal eğilimler-krizler, Kondratieff’in uzun konjonktür dalgaları yaklaşımı, yapısal krizler ile de bağdaştırılan bir yaklaşımdır. Özellikle Schumpeter’in yorumuna göre “teknolojik değişimler seti” veya sanayi devrimleri uyumlanma için baskı yaratırlar. (...)Konjonktür dalgalarındaki aşağı yönlü hareket ve yıkım süreci, “yaratıcı”dır çünkü yeni teknoloji ve metotlar için yolu temizler. Ekonominin daha önce lider durumda olan sektörleri demode olmaya başlar ve yeni lider sektörler ortaya çıkarak ekonomiyi yeniden yapılandırır. Ekonominin sektörlerinin çoğunluğu, yeni bileşenler tarafından dönüştürüldüğünde, iyileşme dalgası ortaya çıkmaya başlar. John Hicks gibi pek çok ekonomistin savunduğu bu yorum, konjonktür dalgalarının düşüşe geçtiği dönemlerin “yapısal krizler”i ifade ettiğini iddia etmektedir. Ayrıca ekstra ekonomik faktörler olan savaşlar ve politik karışıklıklar da bu dönemlere tekabül etmektedir. Daha fazla bilgi için bakınız: Aydoğmuş, O., Türkcan, B., Çalışkan, E.T., Kopurlu, B.S, “Kriz Teorileri Kondratieff, Schumpeter ve Wallerstein,” Ege University Working Papers in Economics, İzmir, Mart 2009, s.9.

¹¹⁴ http://www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=20229 (18.01.2010)

mekânı boyunca, Hind’de Çin’de, Japonya’da artmaktadır. Bu artış Afrika’da belli bir noktaya kadar olmaktadır ve Avrupa’nın kaderine yeniden başladığı Amerika boyunca da böylesine bir artış ortaya çıkmıştır. Ve her yerde aynı zincirleme, aynı yaratıcı evrim: tahkimli şato halinde kentler, manastır kentler, yönetsel kentler, trafikleri taşıyan yolların kesişme noktalarında nehirlerin ve denizlerin kıyısındaki kentler. Bu her yerde hazır olma durumu, Pazar ekonomisinin birkaç yıllık farklarla, her yerde belli bir hacmi aşan her toplumun sıradan ve kendiliğinden gerçeğinin kanıtıdır. Eşiğe ulaşınca, mübadelelerin, pazarların ve tüccarların çoğalmasa kendiliğinden olmaktadır.”¹¹⁵

Modern dünya-sistemi, kapitalist bir dünya-ekonomi olarak birçok kurumu içinde barındırır. Bu kurumlar birleşimini, kapitalist bir dünya-ekonomünün süreçlerini açıklayan temel unsurlardır. Bu kurumların hepsi aynı zamanda birbiri ile iç içe yapılardır. Temel kurumlar pazar(lar)dır. Wallerstein bu bahsedilen kurumları; pazarlarda rekabet eden firmalar; devletlerarası bir sistem içinde çok sayıdaki devlet; hane hakları; sınıflar ve son yıllarda bazı kişilerin ‘kimlikler’ olarak yeniden adlandırdığı, statü-grupları olarak tanımlamaktadır. “Bunların hepsi, kapitalist dünya-ekonomünün çerçevesi içinde yaratılmış olan kurumlardır. Tabii ki bu tür kurumlar, aynı ya da benzer isimler verdiğimiz daha önceki tarihsel sistemlerde var olmuş olan kurumlarla bazı benzerlikler taşırlar...”¹¹⁶ Wallerstein, modern dünya ve ekonomünün kurumlar kümesini, bağlamsal olarak ona özgü kurumlar olarak düşünmenin daha iyi olacağını da söylemektedir.

Pazarlara baktığımızda, pazarların kapitalist sistemin asli unsuru olduğu bununla da serbest pazarların kastedildiği görülmektedir. Ancak pazarlar, her tür toplumsal ilişkiyi metalaştırmadan ve sonsuz sermaye birikimine önem vermeden binlerce yıl önce var olmuştur. Öte yandan tekeller, daha çok sermaye biriktirme aracına sahip olabiliyorken; tam rekabet piyasası girdi faktörlerine, haklarını tamamen teslim edeceğinden sermaye birikimine hiç izin vermezler. Her iki kanadın da gündelik hayatta dengeli dağılımı sermaye birikimini azamileştireceğinden kapitalizm kısmi-tekellere ihtiyaç duymaktadır.

---

¹¹⁵ Braudel, F., Maddi Uygarlık Mübadele Oyunları(Çev. M. Ali Kılıçbay), II. Cilt, Ankara, 2004, s.537.

¹¹⁶ Wallerstein, I., Dünya-Sistemleri Analizi Bir Giriş(Çev. E. Abadoğlu, N. Ersoy), İstanbul, 2005, s.47

Wallerstein'e göre, kapitalist bir dünya-ekonominin aksel iş bölümü, üretimi merkeze özgü ürünlerin üretimi ve çevresel ürünlerin üretimi şeklinde bölmektedir. Merkez-çevre ilişkisel bir kavramdır. Merkez-çevre ile kastedilen üretim sürecini karlılık derecesidir. "Bu karlılık doğrudan tekelleşme derecesine bağlı olduğundan, merkeze özgü üretim süreçleriyle kastettiğimiz esas olarak kısmi-tekeller tarafından kontrol edilen süreçlerdir. O halde çevresel süreçler de gerçekten rekabetçi süreçler demektir. Mübadele gerçekleştiğinde, rekabetçi ürünler zayıf bir konumdadır ve kısmen tekelleşmiş ürünler güçlü bir konumdadır. Sonuç olarak, çevresel ürünlerin üreticilerinden merkeze özgü ürünlerin üreticilerine sürekli bir artı-değer akışı vardır. Bu eşitsiz mübadele olarak adlandırılır."¹¹⁷

Sistemin içindeki merkez-çevresel süreçlerin karışımına bağlı olarak, her devletin üretim süreçleri karşısındaki rolü farklılaşmaktadır. "Merkeze özgü süreçlerin orantısız bir payını içinde barındıran güçlü devletler, merkeze özgü süreçlerin kısmi tekellerini koruma konusunda özel bir çaba gösterme eğilimindedir. Çevresel süreçlerin çok orantısız bir payını barındıran çok zayıf devletler ise genelde aksel iş bölümünü etkilemek için pek bir şey yapamazlar ve aslında ölçüde onlara layık görülen kaderi kabullenmeye zorlanırlar."¹¹⁸

Dünya-ekonominin kapitalist işleyişinin anlaşılması için devletlerin firmalarla ilişkisini anlaşılması gerekmektedir. Kapitalistin resmi ideolojisi '*laissez-fair*' olarak tanımlanmış, hükümetlerin piyasadaki girişimcilerin işlerine karışmaması gerektiği doktrinine dayanmaktadır. Wallerstein, genel bir kural olarak girişimciler bu ideolojiyi yüksek sesle ileri sürmektedirler. Buna rağmen, girişimcilerin, aslında uygulanmasını ya da en azından tam anlamıyla uygulanmasını istemedikleri ve genelde, kesinlikle bunun sağlam bir doktrin olduğuna inanarak davranmadıklarını anlamak gerekmektedir.

Sistem içinde, sermaye birikimi nispeten güçlü bir devlet aygıtı içinde mümkün olabilmektedir. Kapitalist dünya ekonomisi birkaç yüzyıldır iki tür konjonktürel dalgalanma ile karşı karşıya kalmıştır. Bunlardan biri 'Konratieff Dalgalar'dır ve

---

¹¹⁷ Wallerstein, I., Dünya-Sistemleri Analizi Bir Giriş(Çev. E. Abadoğlu, N. Ersoy), İstanbul, 2005, s.51-52

¹¹⁸ Wallerstein, a.g.k., s.53.

tarihsel olarak 50-60 yılı kapsarlar; diğeri ise daha da uzun süren ‘hegemonik döngüler’dir.¹¹⁹

Wallerstein, 1945’ten bugüne uzanan dönemin, kapitalist dünya ekonomisinin her zaman olduğu gibi iki parçalı bir Kondratieff döngü¹²⁰ olduğunu yazmıştır. Kondratieff Dalgaları veya döngüler teorisine göre, her iktisadi büyümeyi ve yükselişi hemen ardından bir iktisadi küçülme ve düşüş takip etmektedir. Ortalama yükseliş ve düşüş 40 ila 60 yıl arasında vuku bulmaktadır. Sistem teorisyenleri kâr marjı yaklaşımını benimseyerek Kondratieff dalgalarının haritasını çıkarmaya çalışmışlardır. O halde Kondratieff dalgalara sebebiyet veren ana unsur nedir? Bu sorunun cevabını arz-talep dengesinde aramak lazımdır. Yeni teknolojiyle elde edilen bir ürün piyasalarda ilk anda yüksek kar marjıyla satılmakta ve beraberinde yan sanayi, hizmet sektörü ve yeni ürünlere yol verebilmektedir. Talep belli bir olgunluğa ulaştığında gerek fiyatlar gerekse de talep düşmektedir.

Kondratieff döngüler uzun süreli iktisadi dalgalanmalar içinde de vuku bulabilmektedir. Böylesi uzun dönemler içinde vuku bulan dalgalanmalara sistem teorisyenleri *Lojistik* ismini vermektedirler. Sistemdeki tıkanmayı doğru okumak anlamında lojistik dalgalanmalar ayrı bir öneme haizdir. Wallerstein’a göre 18. yüzyıldan sonra henüz bir lojistik dalgalanma olmamıştır. Çünkü 16 yüzyıl veya kısmen 17 yüzyıldaki benzer uzun iktisadi yükseliş veya düşüş dalgalanmaları yerini Kondratieff döngülere bırakmıştır. Bu aynı zamanda dünya sisteminde bir tıkanmaya, daha doğru tabirle artık genişleme ve derinleşmeyi ilk kapitalist dönemlerdeki kadar rahat yapamadığına işaret etmektedir.

Kondratieff’in, “Gelişme Teorisi” ve “Uzun Dalga Teorisi” alanlarını birbirinden ayırmakta olduğunu bize aktaran H. R. Tükel; her dalganın, genel olarak kapitalizmi daha yüksek refah ve gelişmişlik düzeyine taşıdığını ve bu nedenle, Kondratieff, zaman serilerindeki dalgalanmaları ortaya çıkarmak amacıyla eğilimden

---

¹¹⁹ Hegemonik döngüler bakımından, Birleşik Devletler 1873’ten itibaren yükselen bir hegemonya mücadelesi içindeydi, 1945’te tam bir hegemonik üstünlüğü elde etti ve 1970’lerden itibaren yavaş yavaş düşüşe geçti. George W. Bush’un çılgınlıkları bu yavaş düşüşü ivmelendirdi. ABD hegemonyası gittikçe görünmez hale geliyor. Normalde olması gerektiği gibi, çok kutuplu bir döneme girdik. Birleşik Devletler güçlü olmaya devam ediyor, hatta belki de hala en güçlü dönemlerinde, ancak gelecek on yıllar içinde diğer güçlere oranla düşüşte olmayı sürdürecektir. Bunu değiştirmek kimsenin elinde değil. Daha fazla bilgi için bakınız: http://www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=20229. (18.01.2010)

¹²⁰ Wallerstein, I., *Amerikan Gücünün Gerileyişi*(Çev. T. Birkan), İstanbul, 2004, s. 48.

sapmaların dokuz yıllık hareketli ortalama ile düzeltilmesi yöntemini benimsemiş olduğunu ve bu çerçevede, Kondratieff dalgalarının her birinin dört ekonomik mevsimden geçmekte olduğunu söyleyecektir.¹²¹

- İlkbahar/Enflasyonlu Yavaş Büyüme(Ortalama 14 yıl) : Bir evvelki kriz dönemi sonrasında sağlıklı mali yapılara kavuşmuş olan hane halkı ve şirket gelirlerinin büyüdüğü, tasarruf ve yatırımların arttığı bir dönem ortaya çıkmaktadır. Hızlı toplumsal bir değişime tanık olunur.
- Yaz/Enflasyonlu Hızlı Büyüme(Ortalama 12 yıl) : Bu dönemde potansiyel büyümenin sınırlarına ulaşılır, kaynak kıtlıkları kendini gösterir ve rekabet ortamı sertleşir. Borçlanma hızlanır. Enflasyon ve gelir dağılımındaki bozulma toplumsal uzlaşmayı zorlar. Uluslararası gerginlikler artar.
- Sonbahar/Deflasyonlu Yavaş Küçülme(Ortalama 12 yıl) : Hane halkının tüketim kalıpları oturur ve pazarlarda daralma başlar. Borçlanma hızlanır. Yatırım ve tasarruflar geriler. Küçülme işaretleri bir dizi sektörde ortaya çıkmaya başlar. Şirketler, yeni pazar, yeni ürün ve inovasyon arayışlarına girerler. Toplumsal uzlaşma bozulmaya başlar. Devrimler ve rejim değişiklikleri gündeme gelir.
- Kış/Deflasyonlu Hızlı Küçülme(Depresyon) (Ortalama 16 yıl) : Küçülme şiddetli krizlerle kendini gösterir. İlkbahar-yaz dönemindeki büyümenin yarattığı kurulu yatırımlar değer yitirirler. Servet çözümleri başlar, tasarruflar artar ve borçlanma oranları geriler. Toplumda, kriz ortamına soyut (dinsel, milliyetçi) açıklamalar artar, toplumsal çelişkiler keskinleşir.

Haluk R. Tükel, aynı yazısında : Devresel teoriyi önemsemeyenlere göre, piyasa ekonomisinin sadece fiyat mekanizması ile dengelendiğini savunan, krizlerin dış müdahaleler nedeniyle oluştuğunu düşünen iktisatçılar için, iç dinamik kaynaklı olduğu düşünülen her devresel hareket gibi “Kondratieff Dalgaları” da “deli saçması” olarak algılandığını söyleyecektir.

---

¹²¹ Haluk R. Tükel, , “Kondratieff Dalgaları: Kapitalizmde Yeni Başlangıç Mı?”, Radikal Gazetesi, 25.04.2009

Tükel, küresel devrelerin gelişiminin, her ülke için, erken-geç uyum nedeniyle, doyurucu açıklamalar getiremediğini, ama ana hatları itibarıyla açıklayıcı gücü kuvvetli olduğunu söylemektedir. Tükel, Kondratieff'in, sanayi toplumundaki istatistiksel hareketlerini incelerken, 1784 yılından itibaren, 150 yıllık bir dönemde, ortalama 50 yıllık üç dalga tespit etmiştir. Tükel, Kondratieff'in tespitinin, kapitalizmin üçüncü dalgasının iniş döneminde bulunduğunu ve 1929 kriziyle ortaya çıkan depresyonun etkilerinin sonuçlanmasıyla bu dalganın dip noktasına ulaşıldığını savunuyor. Bunun sonucunda da, çeşitli ülkelerin zaman serilerini inceledikten sonra uzun vadeli devresel hareketin varlığı ve önemi ile ilgili aşağıdaki gözlemleri yapmaktadır(1926 yılı makalesi):¹²²

- Uzun devrelerin hareketleri küreseldir.
- Uzun devreleri, diğer devresel hareketleri yönlendiren aynı karmaşık dinamik yapı yaratmakta, ancak, kısa devreler üzerinde uzun devrelerin damgası bulunmaktadır.
- Uzun devrelerin devriminde “tarım” sürekli gerilemektedir.
- Bir devre süresince üretim ve iletişim tekniklerinde ortaya çıkan yenilikler bir sonraki devre sırasında yaygınlaşmaktadır.
- Devrelerin başlangıcında önemli altın keşifleri yapılmakta ve dünya pazarı genişlemektedir.

Kondratieff dalgalarına, her dalgaya özgü teknolojik atılımlar da yakıştırılmaktadır. “Bunlar, ekonomik uygulamaları ve mevcut sermaye birikimini çekip götüren atılımlardır: Buhar gücü ve pamuk(1. dalga), demiryolu ve çelik (2. dalga), elektrik ve kimya(3. dalga), petrokimya ve otomobil(4.dalga). Her dalga kendi içinde bir sonraki dalganın teknolojik atılımlarını da barındırdığı için, 4. dalganın son 10 yılında günlük yaşamımıza iyice hâkim olan bilgi işlem ve iletişim

---

¹²² Haluk R. Tükel, “Kondratieff Dalgaları: Kapitalizmde Yeni Başlangıç Mı?”, Radikal Gazetesi, 25.04.2009.

teknolojilerinin daha büyük ölçek ve daha geniş uygulamalarla 5. dalgada yaygınlaşması söz konusu olacaktır.”¹²³

Wallerstein, Kondratieff Dalgaları'nın farklı bir zamanlaması olduğunu söylemektedir. Dünya, Kondratieff B devresinden 1945'te çıkmış ve Modern Dünya Sistemi A evresine hızlı bir çıkış yapmıştır. 1967-73 aralığında en yüksek seviyesine ulaşmış ve düşmeye başlamıştır. Halen içinde olduğumuz B evresi, önceki B evrelerine göre oldukça uzun sürmüştür.

Wallerstein'in Kondratieff Çevrimleri'nde dikkat çektiği sorunlardan birisi, belirli bir noktada belli başlı üretim süreçlerinin daha az karlı hale gelmesinin ve maliyetleri azaltması için bu süreçlerin yeniden konumlanmaya başlamasıdır. Bu sırada, merkez alanlarda artan işsizlik, küresel efektif talebe etki etmektedir. “Tek tek firmalar maliyetleri azaltırlar, fakat kolektif olarak firmaların yaşadığı asıl sorun yeterli müşteri bulamamaktır. Yeterli bir dünya efektif talebini yeniden oluşturmanın bir yolu merkez alanlardaki sıradan işçilerin ücret düzeyleri arttırmaktır – ki bu Kondratieff B-evrelerinin son döneminde sıkça meydana gelmiş olan bir şeydir. Bu yolla yeniden önde gelen ürünlere dönük yeterli müşteri sağlamak için zorunlu olan efektif talep yaratılır. Fakat tabii ki daha yüksek ücret düzeyleri, girişimciler için daha düşük kar anlamına gelebilir. Dünya düzeyinde bu kayıp, dünyanın başka bir yerinde daha düşük bir ücretle çalışmaya istekli ücretli işçiler havuzunu genişleterek telafi edilebilir. Bu da, yeni insanları ücretli emek havuzuna çekerek yapılabilir. Ve bu insanlar için düşük ücretler aslında gerçek gelirden bir artış temsil eder. Fakat tabii ki ücretli emek havuzuna ‘yeni’ insanların her çekilişinde ücretli-emek havuzunun dışında kalan insanların sayısı azaltılmış olur.”¹²⁴ Bu süreç bir zaman sonra ki havuz artık fiili olarak var olamayacağı bir noktaya kadar küçülecektir.

Wallerstein, Kondratieff B evresinin özelliklerini, 1970'lerden beri yaşadığımızdan için iyi bildiğimizi söylemektedir. Üretici faaliyetlerden, özellikle de en kârlı olduğuna inanılanlarından elde edilen kâr oranlarının düştüğünden, sonuçta, yüksek kâr elde etme beklentisindeki kapitalistler, temelde spekülasyon üzerine

---

¹²³ Haluk R. Tükel, “Kondratieff Dalgaları: Kapitalizmde Yeni Başlangıç Mı?”, Radikal Gazetesi, 25.04.2009

¹²⁴ Wallerstein, I., Dünya-Sistemleri Analizi Bir Giriş(Çev. E. Abadoğlu, N. Ersoy), İstanbul, 2005, s.51-52

dönen finansal alana yönelmektedirler. Üretim faaliyetleri, kârlılığını arttırmak için, merkez bölgelerden dünya sistemin başka bölgelerine taşınır ve daha düşük personel maliyetlerini daha düşük işlem maliyetleri ile ödemektedirler. Bu durum, mevcut sanayi tesislerinin, Amerika’da ve Avrupa’da krizler sonucu ortadan yok olurken; neden Çin’de, Hindistan’da, Brezilya’da çoğaldığını açıklamaktadır.

Spekülatif balonlara gelecek olursak, bazı insanlar onlardan çok para kazanır ve spekülatif balonlar er ya da geç patlamaktadır. “Bu Kondratieff B evresinin neden bu kadar uzun sürdüğü sorulursa cevap, ABD Hazinesi ve Merkez Bankası, Uluslararası Para Fonu ve onun Batı Avrupa’daki işbirlikçileri ve Japonya gibi güçlerin piyasaya dünya ekonomiyi destekleyici düzenli ve etkili müdahalelerde bulunmalarında aranmalıdır: 1987 (hisse senedi krizi), 1989 (tasarruf ve kredi çöküşü), 1997 (Doğu Asya finansal krizi), 1998 (uzun vadeli sermaye yönetimi fiyaskosu) vb. sorunlarda, bu güçler, önceki Kondratieff B evrelerinden öğrendikleriyle sistemi yenebileceklerini düşündüler. Ne var ki bunu başarmak doğası gereği bir yere kadar mümkündür. Henry Paulson ve Ben Bernanke bunu yaşadıkları hayal kırıklığı ve muhtemelen şaşkınlık sonucu öğreniyorlar.”¹²⁵ Bu kez, en kötüyü savuşturmak kolay olmayacak, hatta belki de imkânsız olacaktır.

Geçmiş dönemlerde dünya ekonomisi, bir dönem tekellere hale gelen yeni icatlara dayanarak gördüğü hasarın ödünü aldı. Daha öncekilerde olduğu gibi, krizin dünya halklarına verdiği tüm zararın ardından, insanlar çıkıp da hisse senedi piyasasının yeniden yükselişe geçeceğini söylediklerinde buna gerçekten inanıyorlardı. Belki de birkaç yıl sonra dedikleri gibi olabilir.

500 yıldır kapitalist sistemi sürdüren bu güzel döngüsel modelle çatışan yeni bir şey yapısal eğilimler: “Kapitalizmin bir dünya sistem olarak temel yapısal özellikleri, grafiksel olarak, yukarı doğru eğimli bir denge şeklinde gösterilebilecek belli kurallar ile işler. Tüm sistemlerin yapısal dengesinde olduğu gibi, buradaki problem, zamanla eğrilerin denge noktasından uzaklaşmaya başlamasıdır ki, bunları tekrardan denge durumuna getirmek imkânsızlaşır.”¹²⁶

---

¹²⁵ http://www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=20229 (18.01.2010)

¹²⁶ http://www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=20229 (18.01.2010)

Peki, sistemi denge noktasından uzaklaştıran nedir? Kısaca anlatmak gerekirse, 500 yıldan fazladır kapitalist üretimin üç ana maliyetinin(personel giderleri, vergi ve diğer girdiler) muhtemel satış fiyatları kadar kesintisiz artmış olmasıdır ki, ciddi sermaye birikiminin temeli olan tekelvari üretimlerden yüksek kârlar elde etmek bugün bu yüzden imkânsızdır. Bu, kapitalizmin en iyi bildiği şeyde kaybettiğini göstermez. Bu tam olarak, kapitalizmin bunu nihayet ilerideki birikimin altını oycak kadar iyi yaptığının işaretidir.

Sistemin çatlama noktasına bu noktaya gelindiğinde ne olur? İlk olarak, dünya sistemimizin şu anda yaşamakta olduğu ve muhtemelen bir 20-25 yıl daha yaşayacağı aşırı bir kaotik karmaşıklığıdır. Bu demektir ki küçüklü büyüklü krizler yaşamaya devam edeceğiz.¹²⁷ Herkes aniden kendisi için daha iyi olacağını düşündüğü tarafa sürüklenirken, kaostan iki seçenektir ve çok farklı yollardan biri ile yeni bir düzen çıkması beklenmektedir.

Mevcut durum göz önünde bulundurulduğunda, şu anki sistemin devam edemeyeceğini öne sürebiliriz. Tahmin edilemeyecek olan ise, mevcut sistemin yerine hangi yeni yolun tercih edileceğidir, çünkü bu yol, sonsuz tane ayrı baskı ve ihtimalin sonucu ortaya çıkacaktır, nihayetinde er ya da geç yeni bir sistem kurulacaktır. Bunun kapitalist bir sistem olmayacağı, fakat ondan çok daha kötü, daha kutuplaşmış ve hiyerarşik bir yapı veya çok daha iyi, kısmen daha demokratik ve eşitlikçi bir sistem olabileceği öngörülmektedir. Bu yeni sistem tercihi, günümüz dünyasının ana ekonomik ve siyasal mücadele alanlarından biridir.

Şu andaki kısa vadeli beklentilerimiz: Dünya korumacı, üretimde artık hükümetlerin çok daha doğrudan rol oynadığı bir dünyaya doğru gidiyor. Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde özelleştirme politikaları sürerken, kapitalist dünya sistemi savunucuları olan “Birleşik Devletler ve Büyük Britanya, bankalarını ve ölen büyük endüstrilerini kısmen devletleştiriyorlar.”¹²⁸ Kaynakların, hükümet odaklı popülist bir yeniden dağıtımına doğru gidiyoruz. Bu devletler, ortanın solunda sosyal demokrat bir hal de alabilir, aşırı sağ otoriter bir hal de. Devletlerin içinde

---

¹²⁷ Ki son günlerde başta Yunanistan’ın iflas bayrağını çekecek noktaya gelmesi ve muhtemelen bazı Avrupa ülkelerinin de bunu takip edecek olması bu tespiti doğrular niteliktedir.

¹²⁸ http://www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=20229 (18.01.2010)

daha da küçük paylar üzerine çıkan akut sosyal çatışmalara doğru gidiyoruz. Kısa vadede, genel olarak çok sevimli bir tablo görünmüyor.

2. HEGEMONİK DÖNGÜLER-DÖNÜŞÜMLER

Ekonomik faaliyetlerde söz sahibi olan devletler ve bu müdahale güçleriyle zenginliklerini arttıran devletler, '*merkez*'i oluşturur. Kapitalist dünya ekonomisinde devlet yapıları *merkez* devletlerinde güçlüyken, '*çevre*'de nispeten zayıftır. Bu sistemin hayatiyeti açısından gerekli bir durumdur. Güçlü devlet aygıtı tanımlamasından, kapitalist sistemi oluşturan siyasal sistemlerin sınırları dâhilindeki yerel siyasi birimler karşısında güçlü olma durumu anlaşılmaktadır. Kapitalist ekonomik sistem içinde devlet tarafsız ve gerçek bir hakem değildir. Devlet yöneticileri ve devlet bürokrasisi, kapitalist dünya ekonomisinde devlet aygıtının eli koludur. *Merkez* ülkelerde devlet mekanizması oldukça güçlüyken *çevre* ülkelerde devlet mekanizması zayıf da olabilir, hiç olmaya da bilir. *Çevre* ülkeler merkezdeki ülkelere emek ve hammadde sağlamakla görevlidirler. Bir de bu ikisi arasında, ekonomik etkinliklerin karmaşıklığı, devletin gücünün derecesi, kültürel bütünlük gibi açılardan farklılıklar arz eden yarı *çevre* bölgeler mevcuttur. *Merkez*, *çevre* ve bu ikisine ilaveten *yarı çevre* ülkelerin ortaya çıkmasında, genişlemekte olan dünya ekonomisinin jeopolitiği sorumludur. *Yarı çevre* ülkeleri hem *merkez*'e hem de *çevre*'ye özgü üretimin yapıldığı alanlar olarak da değerlendirmek yanlış olmayacaktır. *Yarı çevre* ülkeler kendilerini *çevre* ülke konumuna düşmemek için kollarken diğer yandan da *merkez* güçler arasında yer alma çabası sarf ederler. Çünkü sonsuza dek *merkez* devlet olarak kalmak imkânsızdır. Onunla mücadele ederek o pozisyona gelmek isteyen bir devlet mutlaka çıkacaktır.

Wallerstein bu mücadeleye örnek olarak onyedinci yüzyılın ortasında hem İngiltere'nin hem de Fransa'nın Hollanda'nın belli avantajlarını yok ederek yerine kendi avantajlarını ikame etmeye çalıştıklarını göstermektedir. Onyedinci yüzyılın hegemon gücü Hollanda'dır. Yarı-çevre konumundan merkez konumuna geçme mücadelesi veren ülkeler ise İngiltere ve Fransa'dır. İngiltere ve Fransa'nın Hollanda'nın yerine geçme mücadelesinde her ne kadar hegemon güç Hollanda olsa da birinin diğeri üzerinde kesin pazar üstünlüğü olmadığı için Merkez olma

mücadelesinde aynı zamanda Prusya, İsveç ve Avusturya gibi yükselen yarı-çevre güçler de askeri olarak üstün bir devletin yokluğundan yararlanmaya çalışmışlardır. Mücadelede üstünlüğün netlik kazanması ise yaklaşık yüzyıllık bir süreyi kapsayacaktır. 1763'te İngilizlerin Fransa(ve Hollanda) üzerindeki üstünlüğü açık hale gelecektir.¹²⁹ Artık Hollanda'dan sonraki hegemon güç Britanya olacaktır.

Nispeten eşit sayılabilecek bir üretim süreçleri karışımına sahip olan yarı-çevre ülkeler, aynı zamanda kendilerini en güç durumda bulan ülkelerdir. Merkez ülkelerin baskısı altında olan ve çevre ülkelere baskı uygulayan bu ülkelerin başlıca kaygısı kendilerini çevreye kaymaktan korumak ve merkeze doğru ilerlemek için elinden geleni yapmaktır. Bunların ikisi de kolay değildir ve her ikisi de dünya pazarına ciddi devlet müdahalesi gerektirir. Bu yarı-çevre devletler en saldırgan ve açıkça korumacı politikaları uygulamaya koyan devletlerdir. Böylece bir yandan kendi üretim süreçlerini dışarıdaki daha güçlü firmaların rekabetinden 'korumayı' umarken, diğer yandan dünya pazarında daha iyi rekabet edebilmek için içerideki firmaların verimliliğini iyileştirmeye çalışırlar.¹³⁰ Örneğin, 1917 Rus Devrimi bu kesintisiz mücadelenin bir sonucudur. Bu devrim Rusya'nın *yarı çevre* konumundan *çevre* konumuna itilmektedirken kendini kollamak için gösterdiği bir tepkidir. Çarlık Rusya'sı komünizme dönmekle hem kendini *çevre* konumuna düşmekten korudu, hem de *merkez* devletlerarasına girmek gibi bir iddia sergiledi. Wallerstein'in *yarı çevre* ülkeler sınıflandırmasına dâhil ettiği ülkeler dönemsel olarak şöyledir: 16. yüzyılda Venedik ve İspanya, 17. yüzyılda İsveç, 18. yüzyılda Prusya, 19. ve 20. yüzyıllarda Rusya, 19. ve erken 20. yüzyılda Japonya ve bugün Brezilya ve Güney Afrika gibi ülkelerdir. Özetle, *merkez çevre ve yarı çevre* arasında cereyan eden ilişkiyi şu şekilde açıklar: *Merkez*, sistemin dengesi hatırına *çevreye* ihtiyaç duyar, bununla birlikte gelişmekte olan *yarı çevre* devletlerin rekabeti de kendisi için bir risk teşkil eder ve korkar. Söz konusu tedirginlik; *merkezi*, *yarı çevre* devletleri hem teşvik etmeye hem de kısıtlamaya zorlar. Bu da diğer iki sınıflandırmaya göre *merkezde* daha güçlü devlet yapılarının oluşmasıyla sonuçlanır."¹³¹

¹²⁹ Wallerstein, I., Modern Dünya-Sistemi(Çev. L. Boyacı), II. Cilt, İstanbul, 2005, s. 89.

¹³⁰ Wallerstein, I., Dünya-Sistemleri Analizi Bir Giriş(Çev. E. Abadoğlu, N. Ersoy), İstanbul, 2005, 57

¹³¹ Kaya, T., Immanuel Wallerstein'in Toplumsal Değişim Kuramı(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) İstanbul, 2005, s. 38 – 40.

Merkez çevre kavramlaştırması Wallerstein için oldukça işlevseldir, çünkü hem ulus devletleri hem de sınıfları ve etnik grupları tanımlamak için de kullandığı kavramlardır. Aradaki bağlantıyı şöyle kurar: Üst sınıflar *merkezde* konaklanmışken, en çok sömürülen kesim olan dünya proletaryası ise *çevrededir*. Dünya ölçeğinde gerçekleştirilmekte olan zenginlik ve sömürü ilişkilerini de *merkez çevre* kavramsallaştırmasıyla açıklamaya çalışır. 16. yüzyıldan beri kurulan ilişki; *merkezin çevreyi* ordularının ve pazarlarının gücüyle bağımlılaştırarak, kendi belirlediği ürünler çerçevesinde üretim yapmaya ve emek ihraç etmeye zorlaması üzerinedir. Merkez, bir nevi kendi denetimini bu yolla çevre üzerinde sürekli kılmaya çalışır. Söz konusu ilişkiden kazanç sağlayan merkezken, yoksullaşan ve merkeze daha bağımlı hale getirilen çevredir. Bu nedenle Wallerstein, söz konusu ilişkiyi küresel ölçekte yapılan bir hırsızlık olarak görür.¹³²

Bir üretim tarzı olarak kapitalizmin ne olduğuna cevap arayan Kara; kapitalizmin, artık yaratımının en üste çıkarılmasının, *per se* (kendisiyle) ödüllendirildiği tek üretim tarzı olduğunu söylemektedir. Kara, her tarihsel sistemde bir kısım üretimin *kullanım* için, bir kısım üretimin ise *mübadele* için olduğunu; buna karşın kapitalizmde, tüm üreticilerin birincil olarak ürettikleri *mübadele* değeri için ödüllendirildiklerini ve buna aldırmadıkları ölçüde de cezalandırıldıklarını söylemektedir. “Ödüller” ve “cezalar”, “pazar” adı verilen bir yapı aracılığıyla dağıtılmaktadır. Bu bir yapıdır, ama bir kurum değildir. Pazar; siyasal, iktisadi, toplumsal, hatta kültürel kurum tarafından biçimlendirilen bir yapıdır ve iktisadi mücadelenin esas arenasıdır. Pazarı, daha çok artık değer üreterek daha fazla sermaye biriktirmek için kullananlar, pazar tarafından daha da çok ödüllendirilmektedirler.

Wallerstein’ın söz konusu tanımından yola çıkarak, kapitalizmin ayırt edici özelliklerini şu şekilde sıralayabiliriz: Kapitalizm tarihsel bir sistemdir. Kapitalizmin önceki dönemlerden ayırt edici özelliği, geçmiş birikimlerin daha fazla sermaye birikimi sağladığı sürece sermaye olarak tanımlanmasıdır. Başlıca amaç sermayenin kendisini büyütmesidir. Kapitalizm sermayenin sonsuz birikimi üzerine temellenmiş bir sistemdir. Kapitalizm, sermaye sahiplerinin ve sermayeyi kontrol edenlerin artık değerinin yalnızca bir kısmını kendi tüketimleri için, genellikle daha büyük olan diğer

---

¹³² Kaya, a.g.k, s. 41.

bir kısmını ise daha yeni yatırımlar için kullanan kesimini ödüllendiren yapı ve kurumları içerir. Pazarın yapısı, artık değeri tüketip, sermaye birikimi yapmayanların iktisadi anlamda yenilmelerini sağlar. Burada karşımıza burjuvazi çıkıyor. Burjuvazi, kendilerinin yaratmadığı artık değerın bir bölümünü alan, bunun da bir bölümünü sermaye birikimi yapmak için kullanan gruptur. Proleterler de yarattıkları artık değerin bir kısmını başkalarına bırakan gruptur. Çok basite indirgersek, “Kapitalizm, proleterin artık değerine burjuvanın el koyduğu bir sistemdir”. Dolayısıyla kapitalist üretim tarzında yalnızca burjuvalar ve proleterler vardır. Bu da yapısal durum içinde bir çeşit kutupluluk yaratır.¹³³

Kapitalist bir dünya ekonomisi; iç içe geçmiş pazarlar, firmalar, devletlerarası sistem içindeki çok sayıda devlet, hane halkları, sınıflar, statü grupları isimleri altında sıralayacağımız birçok kurumun bir toplamıdır. Bu kurumların hepsi kapitalist dünya ekonomisinin birer yaratımıdır. Devletlerin özellikle, firmalarla olan ilişkisi kapitalist dünya ekonomisinin işleyişinin anlaşılmasında önemlidir. Firmalar, yalnızca dahili buldukları devletin aldığı kararlardan değil, aynı zamanda başka birçok devletin aldığı kararlardan da etkilenirler. Çünkü mal, sermaye ve personel gibi firma bileşenleri sürekli olarak sınırlardan geçmektedir.¹³⁴

Wallerstein, kapitalist dünya ekonomisinin, ilk olarak Batı Avrupa’da ortaya çıkmasının ardından dünyanın geri kalanını da içine alacak şekilde genişlemeye başlamasıyla devletlerarası sistemin de sınırlarının genişlemesine yol açtığını ileri sürer. Wallerstein’a göre, kapitalist dünya ekonomisinin siyasal üst yapısını oluşturan devletlerarası sistem, modern dünya sisteminin kasti bir icadıdır. Diplomasi ve diplomatik dokunulmazlığı belirleyen kurallar, devletlerarası anlaşmaları belirleyen protokoller ve çeşitli devletlerarası kuruluşlar devletlerarası sistemi oluşturan parçalardır. “Fakat hepsinden öte, devletlerarası sistem, her devletin (sınırlı) egemenliğinin karşılıklı olarak tanındığı bir matris, güçlülerin zayıflara ya da birbirlerine(az ya da çok) zorla kabul ettirdikleri bir çerçevedir”. Devletlerarası sistem, 16. yüzyılda ortaya çıkan Modern Dünya Sistemi’nin temel özelliklerinden biridir. Devletlerarası sistem, kapitalist dünya ekonomisinin bir yaratımıdır. Söz konusu sistem 1648 Vestfalya Antlaşması ile sağlamlaştırılmıştır. Avrupa’daki çoğu

---

¹³³ Kaya, a.g.k., s.42.

¹³⁴ Kaya, a.g.k., s.42.

devlet tarafından imzalanan bu antlaşmayla devletlerin görece özerkliği sınırlanmış olmakla birlikte, belli bir garanti de sağlayan devletlerarası ilişki kurallarını kanunlar halinde derlemiştir. Modern devletle birlikte düşünülen bir diğer kavram egemenliktir, çünkü egemenlik modern dünya sisteminin bir üreimidir. Her ne kadar egemenlik diğer devletler karşısında da bir otorite olma iddiası taşısa da devletlerarası sistemde hiçbir devlet ya da söz sahibi grup sınırları dâhilindeki kişileri keyfine göre dönüştürmede tamamen serbest değildir. En nihayetinde “Egemenlik bir iddiadır ve iddialar başkaları tarafından tanınmadıkça pek az anlam ifade eder.”¹³⁵ Egemenlik siyasi sonuçları olan bir iddiadır. Dolayısıyla Modern Dünya Sistemi içinde söz konusu olan meşruiyet karşılıklı tanımayı gerektirir. Burada Modern Dünya Sistemi’nin belirleyici bir özelliği ile karşılaşırız: Karşılıklı tanıma. Modern devletler işte bu devletlerarası sistem olarak adlandırılan çok daha geniş devletler sisteminin birer birimidir, bu sistem içinde var olurlar. Devletlerin egemenliği aslında yalnızca teoridedir. “Egemen bir devlet, sınırlarından nelerin ve hangi koşullarda geçebileceğini karar verme hakkına teoride sahiptir. Devlet ne kadar güçlüyse, bürokratik aygıtı da o kadar büyüktür ve dolayısıyla sınır ötesi işleriyle ilgili kararları uygulama yeteneği daha büyük olur. Sınır ötesi işlerin üç temel türü vardır: malların, sermayelerin ve kişilerin hareketi. Satıcılar mallarının sınırlardan müdahale olmadan ve vergilendirilmeden geçmesini isterler. Öte yandan, malların girdiği sınırlar dâhilindeki rakip satıcılar devletin kota ya da gümrük koyarak ya da kendi ürünlerine teşvik vererek müdahale etmesine can atıyor olabilirler. Devletin alacağı her karar girişimcilerden birine ya da diğerine avantaj sağlar. Tarafsız bir konum yoktur. Bu durum sermaye akışı için de geçerlidir.”¹³⁶

Dünyanın düzgün ve istenen çizgide ilerlemesi için bir ülkenin diğerlerine hep “yol göstericilik”, “babalık” görevini üstlendiği görülmektedir. Hegemon ülke, diğer ülkelerin kendisi ve kendi arasındaki ilişkilerin kurallarını belirler ve uygulanmasını zorlar. Bu yaklaşıma göre: ülkeler, birbirleri ile olan ilişkilerinde her zaman bir hakeme ihtiyaç duymaktadırlar. Hegemon ülke, bu işlevi her zaman göstermektedir. Diğer ülkeler için tarafsız bir hakem gibi hareket eder(gibi görünmektedir, ki asıl

---

¹³⁵ Wallerstein, I., Dünya-Sistemleri Analizi Bir Giriş(Çev. E. Abadoğlu, N. Ersoy), İstanbul, 2005, s.76

¹³⁶ Wallerstein, a.g.k. s. 76-77

olan, kendi geleceğini gördüğü sistemin işleyişi ve devamlılığıdır). Bunun karşılığı olarak da istediğini almaktadır. Yakın tarihteki ABD politikaları izlendiğinde örneklerini çokça görmek mümkündür.

Bir ülkenin, Hegemon olmak için öncelikle güçlü bir ekonomi, ekonomik ve teknolojik sektörlerde öncülük, güçlü bir ordu ile desteklenmiş diplomatik üstünlük unsurlarını bünyesinde barındırması gerekmektedir.

Hollanda Şehir Devletleri, Büyük Britanya, ABD tarihsel olarak hegemonik güçler olarak karşımıza çıkarlar ve bu ortak özelliğin yanında; hegemonik zaferlerini ilan etmeleri ile bu zaferin zirve yapması ve çöküşü yönünden de aynılık içermektedirler.

Wallerstein ve kendisi ile aynı fikri çerçevedeki düşünür-akademisyen-yazar arkadaşları “tam-mutlak hegemonya”nın(üretim, ticaret ve finans kontrolü) modern dönemde mümkün olmadığını ileri sürmektedir. Bunu da yaşadığımız yüzyılla bağdaştırmaktadırlar. Ki günümüzün en büyük ekonomik gücü olan ABD üzerinden örnekler vererek vardıkları sonuç budur. “1950’lerden bu yana dünyanın birçok ekonomisi ABD ile rekabet edebilecek durumdaydı. ABD’nin ekonomik büyümesi, Avrupa ve Asya’nın 1960, 1970 ve 1980’lerdeki büyümesi kadar hızlı gelişmedi. Ama 1990’larla birlikte, Clinton dönemiyle, 1992–2000 arasında ABD ekonomisi %36 büyürken Avrupa sadece %19 büyüebildi.”¹³⁷ ABD tek kutuplu bir güç dengesinin keyf-i âleminde olsa da Modern Dünya-Sistemi ölçeğinde bir hegemonya özelliği taşımamaktadır. 1965 sonrası ABD ekonomisinin ‘dünyanın geri kalan merkez ve çevre ekonomileriyle’ arasındaki farkı açmış olmasına rağmen; üretime, dünya ticaretine ve finans akışına aynı anda hâkim olduğu söylenemez. Fakat etkisiz olduğu da hiç söylenemez. Geline aşamada ABD ekonomisinin muazzam büyüklüğü etkileyicidir. Fakat ayakları yere basan bir ekonomi midir? Son dönemlerde bu konuda ileri sürülen savlar bu söylemlerimizi destekler niteliktedir.¹³⁸ Bilgi ve teknolojideki gelişim ABD ekonomisine son 20-25 yıl içerisinde çok büyük

---

¹³⁷ http://politics.ankara.edu.tr/~aksoy/eay/0506guz/o_kirman.doc (02.03.2008)

¹³⁸ 2007 yılında Amerika merkezli ortaya çıkan ve 2009’da tüm dünyayı kasıp kavuran global krizin doğuş nedenleri ve sonrasında yaşanan tahribatlar bahsi edilen sistemin-ekonominin ayaklarının yere sağlam basmadığını göstermektedir.

güç katmıştır ama bu gücün ekonomisinde eşit dağılmamış ve topluma eşit olarak etki etmemiş olması, gelecek kaygılarının başında yer almaktadır.

Dünya-ekonomideki gelişmeler gitgide ABD'nin kontrolünün dışına çıkmaktadır. ABD de bunun farkındadır. Wallerstein, ABD'nin dünya arenasında diğer devletlerce yaygın olarak artık kabul gören açık politik amaçları olmadığını söylemektedir. Müttefiklerinin de kendi özerk strateji ve taktiklerini hayata geçirmek peşinde olduklarını söylemektedir. “ABD, öyle kolay kolay uzun ve bedeli yüksek bir savaşa girişemeyeceğinden, kendi kendisinin prangası olan askeri bir güçtür.”¹³⁹ Bu durumun ABD gücünün gerileyişi olduğu ve Amerikan kamuoyunun bu durumdan duyduğu hoşnutsuzluk da iş politikaya yansımaktadır.¹⁴⁰

Özetle, tarihsel olarak hegemonik güçlerin olmazsa olmaz özellikleri ABD'den uzaklaşmıştır. Bunun kısa süre içinde vuku bulacağını söylemek, elbette safdillik olur. İşte bu nedenlerden ötürü sistem teorisyenleri, önümüzdeki 20-25 yılda dünya ekonomisinin bir durgunluğa gireceğini ileri sürmektedirler. Buna yönelik işaretler her geçen gün güçlenerek bize görünmektedir. Bu da bize kaotik durum sonrasında beklenen görece daha iyi sistemin daha erken geleceğinin sinyallerini vermektedir.

Modern Dünya Sistemi'nin geçmişten günümüze iktisadi(orantılı olarak siyasi) ilerlemede genel bir dengeyi yakalanmış olduğunu belirtmeliyim buna rağmen Modern Dünya Sistemi'nin kısa dönemli emperyal ya da hegemonik çıkışlara rastlansa da dünyayı tümü ile hükümranlığına alamadığı ortadadır. Bunda sistem karşıtı hareketlerin küçük de olsa payları olmuş olmalı. İçinde bulunduğumuz son yüzyıl, büyük kırılmalara şahitlik etti. Daha derin değişimlerin bu yüzyılda da devam edeceği düşünülmektedir.

1600'lü yıllarda kapitalist sistemin doğuşuna denk gelen Modern devletler, egemen devletler olarak kurumlaşmışlardır. Egemen devletler iktidarlarını özerk bir biçimde kullanırlar, egemenlik modern devletlere ait bir kavramdır. Egemen devletler, devletlerarası sistemde modern devletler olarak var olurlar. Devletlerarası sistem uluslararası ilişkiler ve uluslararası yasalarla teminat altına alınır.

---

¹³⁹ Wallerstein, I., Güncel Yorumlar(Çev. V. Atlı, D. Hakyemez, B. Yeldiren), İstanbul, 2001, s.16.

¹⁴⁰ George W. Bush'un yerine siyahî Barack H. Obama'nın gelmesi en çarpıcı değişim olarak görülmektedir.

15. yüzyılda “mutlak monarşiler” ortaya çıktıklarında buradaki mutlaklık devletin başındaki monarkın yasalara bağlı olmaması anlamına gelmekteydi, ancak dâhili egemenliği “tebaası” üzerinde mutlak olamıyordu. Devletler, işlerini görecekt sivil ve askeri bürokrasilere yoğun bir biçimde ihtiyaç duymuşlardır.¹⁴¹

Modern devletlerin egemenliği, diğer devletler karşısında otorite olma iddiasında olduğundan egemenlik sadece dâhili değil, aynı zamanda haricidir. Devletlerarası sistemde de karşılıklı tanıma ve meşruiyet beklemektedirler.

Şirketler ve firmalar için devlet faaliyetleri, sermaye biriktirme güdüsünün tatmini için hayati önemdedir. Kapitalist Modern Dünya Sistemi açık olmasa da gerçeklikte egemen devletlere ve devletlerarası sisteme ihtiyaç duymaktadır. Çünkü belirlenmesi ve düzenlenmesi gereken bir kurallar bütünü gerekmektedir.

- Malların, kişilerin ve sermayenin hareketlerinin düzenlenmesi; insanın geçim vasıtalarını üretme faaliyetiyle ilgili en basit kavram, emektir. Emek, doğal arzuları doyuracak ve kullanma değeri olan metaları yaratır. Kullanma değerleriyle metalar, tüketimle amaçlarını gerçekleştirir. Bunun yaratıcısı olarak emek, tek üretici değildir; doğal kaynaklar olmadan yaratamaz.

Kapitalist sistemde; “Üretim araçlarında özel mülkiyet, özel girişim, özel mübadele, gelirin özel olarak dağılımıyla nitelenen bu toplumda, bireysel emeğin genelleştirilmesi, metaların sadece kullanma değeri değil, aynı zamanda mübadele değeri taşıyıcısı haline getirilmesi yoluyla olur. Kapitalist üretimde her metanın, böylece iki niteliği vardır: Maddi nitelikleri dolayısıyla kullanma değeri, toplumsal emeğin bir bölümünün buna harcanmış olması dolayısıyla mübadele değeri. Mübadele değeri, kullanma değerinin bulunduğu varsayar. Kullanma değeri yoksa o mal değer taşımaz. Mübadele değerinin ölçüsü, toplumsal bakımdan gerekli emek-zamandır.”¹⁴²

Değeri belirleyen toplumsal bakımdan gerekli emek-zaman, bugünkü üretim sürecinde harcanan emek-zaman değildir. Değerin belirleyicisi olan emek-

---

¹⁴¹http://www.teori.org/index.php?option=com_content&task=view&id=80&Itemid=46 (22.09.2009)

¹⁴²<http://www.genbilim.com/content/view/1645/86/> (20.03.2010)

zaman, bir metanın üretimine giren dolaysız hammadde ile teçhizatla içerilmiş, dolaylı emek harcamalarını birlikte kapsar.¹⁴³

- Mülkiyet haklarına ilişkin kuralların düzenlenmesi: Tarih, insanın insan tarafından sömürülmesine üç farklı şekilde tanık olmuştur. Bunları; köleci sömürü, feodal sömürü, kapitalist sömürü olarak tanımlayabiliriz. “Köle sağlamak amacıyla yapılan mücadele ve savaşın yarattığı kölelik düzeni, savaş esirlerinin zorla çalıştırılmasından başka bir şey değildir. (...)Feodal rejim özel mülkiyette bir evrimi gösterir. Bu rejimin ekonomik tabanı, üretim araçları üzerinde feodal senyörün mülkiyeti ve çalışan, yani serf üzerindeki sınırlı mülkiyet hakkıdır. Feodal senyör, artık serfi öldürme hakkına sahip değildir, ama onu alıp satabilir. (...)Ancak kendi kişisel aletleri üzerinde ve kendi çalışmasıyla kurduğu özel ekonomisinde hak sahibidir. Böylece serf aile sahibi olabilir. S erf ihtiyacı, ilke olarak, serfliğin babadan oğula geçmesiyle sağlanır. Bu rejimde de sömürünün esası, serfin meydana getirdiği ürün fazlasını, senyörün kendisine mal etmesidir. (...)Bütün haklar feodal senyöründür. Komşu senyörlerin haydutluk ve yağmacılığına karşı onları koruma bahanesiyle serflerine aynı yükümlülükler yükleyen feodal senyör, serflerini kendisi soymaktadır. Serflerin mücadelesi de köleler gibi ilkedir.”¹⁴⁴

Serflerin bir kısmının kendilerini zanaata ve ticarete vermeleri yeni bir sınıfı ortaya çıkaracaktır: Burjuvalar. Burjuvalar ile feodaller arasında zamanla çıkar çatışmaları giderek büyüyecek ve her iki sınıf arasındaki çelişkiler, başlangıçta ikincil bir çelişki iken, zamanla çatışmalar büyüyerek ön plana geçip temel çelişki durumuna gelecektir. Artık yeni üretici güçler köylerde değil, şehirlerde hüküm sürmekteydiler. Ekonominin gelişmesi ve büyümesi için yeni üretim ilişkilerine ihtiyaç vardı ve feodal sistemin yıkıntıları üzerinde kapitalist üretim sistemi yükseldi.

- İstihdam ve çalışanların haklarına ilişkin kuralların düzenlenmesi: “Belirli kullanma değerlerini yaratan emek ve toplumun ihtiyacı olan tüm kullanma

¹⁴³ <http://www.genbilim.com/content/view/1645/86/> (20.03.2010)

¹⁴⁴ <http://www.genbilim.com/content/view/1645/86/> (20.03.2010)

değerlerini yaratan bireysel emek”¹⁴⁵ olmak üzere iki yönü bulunmaktadır. İnsanın, toplumsal değer üretimini, toplumsal etkenlerle belirlenen arzuları göz önünde bulundurarak üretim yapması; kullanma değerleri de toplumun bir parçası olmuş demektir. Bu, aynı zamanda bireysel emeğin genelleşerek toplumsal emeğin bir unsuru olmasına neden sağlayacaktır. Diğer yandan toplumsal üretim, her bireyin emeğinin toplumun toplam emeğinin bir kısmı haline dönüştürülmesini gerektirmektedir. Bu dönüşüm biçimi üretimdeki toplumsal ilişkilerin dönüşümüne bağlı olarak değişmektedir.

İlkel köleci sistemde köle sahiplerinin üretim araçları ve çalışanlar üzerindeki mülkiyeti, üretim ilişkilerinin temelini belirlemektedir. Eskiden savaş esiri olan köleler, hayvanlar gibi alınıp satılmakta, öldürülebilmekteydi. Hür ve ortaklaşa çalışmanın artık olmayışı, bir yanda sömürülen emekçinin zorla çalıştırılmasına, öte yanda da üretimle hiçbir alakası olmayan efendilerin, üretimi artırmak için bildikleri tek çare olarak köle sayısını artırmalarına meydan vermiştir. Daha çok köle sahibi olmak, mutlak malik olmanın yanında üretim ve gücü de artırmaktadır.

Yeni üretim ilişkilerine yol açacak olan üretici güçler, eski düzenin bağrında ortaya çıkarlar. Bir üretim tarzını belirleyen, egemen üretim ilişkileridir. Bu egemen üretim ilişkilerininse toplumda biricik üretim ilişkileri olması şart değildir. Başlangıçta üretim azdır ve mahallinde tüketilir, mübadeleler seyrek olur. Henüz çok az gelişmiş olan ve feodallere bağımlı bulunan şehre oranla köyün bir üstünlük taşıdığı görülür. Sonraları, serflikin yol açtığı zanaatlardaki yeni ilerlemeler sayesinde şehirlerde yeni fenomenler ortaya çıkar; Pazar için bir üretim artışı meydana gelir. Bunun sonucu olarak da, meta alım satımında spezialleşmiş, burjuvazinin ilk embriyonu olan tacirler sınıfı doğar.¹⁴⁶

- Firmaların hangi oranda maliyetleri içselleştireceğine ilişkin kurallar belirlenmesi: (Maliyetlerin giderek artışı nedeni ile)devletler-firmaların meydana gelen aksaklıkları gidermede “piyasa mekanizması” yetersizdir.

¹⁴⁵ <http://www.genbilim.com/content/view/1645/86/> (20.03.2010)

¹⁴⁶ <http://www.genbilim.com/content/view/1645/86/> (20.03.2010)

Bu yüzden devletin başarısızlığı gidermede ekonomiye belli araçlarla müdahale etmesi gerekmektedir. Devlet, piyasa başarısızlığını gidermek ve dışsallıkları içselleştirmek için vergi, sübvansiyon, yasal düzenlemeler, zehirli atıkların yol açtığı maliyetler, materyallerin tükenme maliyetleri, nakliye ve ulaştırma maliyetleri ve üretimi üstlenme gibi araçlar kullanmaktadır.

- Devletin emrindeki bürokrasiye ve alt yapı hizmetlerine ilişkin maliyetleri karşılamak için vergi mevzuatları düzenlemesi: Devletler-firmalar ya da alt birimleri, stratejik amaçlara ve hedeflere ulaşmak için oluşturulan ve uygulanacak stratejiler ile bu stratejilerin gerektirdiği faaliyetleri, projeleri gerçekleştirmek için mevcut mevzuatlarında değişiklikler yapabilmektedirler. Örnekleri tüm ülkelerin arşivlerinde ya da şu an yürürlükteki mevzuatlarında görülebilmektedir.

Güçlü olan devletler(filen uygulanabilecek yasal kararlar alma yeteneğine haiz olanlar) genellikle merkez ülkelerdir. Çevre ülkelerde devletin vergi mevzuatlarındaki zayıflık ve devletin hizmet götürmekte zorlanması, birbirlerini karşılıklı olarak güçlendirerek devletin meşruiyetini azaltır. Güçsüzleşen devletlerde mafyavari örgütlenmeler ortaya çıkarken devletin yasal yapısını bozarlar ve onun görevlerini ifa etmesini engelleyerek onun yerine güç kullanırlar. Devletlerin mafyavari örgütlenmelerin gücünü kırmasının ve otoritesini ortaya sermesinin en önemli unsuru nüfuslarını “ulus” haline getirmektir. Ulus yaratma sürecinde kullanılan “ulus” kavramı kuşkusuz bir mittir ve devlet tarafından halka empoze edilir. Tarihsel olarak devletler, “ulus devlet” haline gelirken üç temel araç kullanmıştır: Devlet okulları sistemi, askerlik hizmeti ve kamuya açık resmi törenler.

Devletlerarası sisteme dâhil olan tüm devletler teoride “bağımsız” olarak öngörülür. Ancak güçlü-büyük-hegemon devletler çok daha sık diğerlerinin uyması gereken kuralları koyma iradesi gösterirler. Diğer devletlerin “iç işleri”ne müdahale edebilme ve kendi firmaları adına daha kolay kanunlar çıkarttırabilme iradesini göstermektedirler. Diğer yandan devletlerarası sisteme dâhil bile edilmeyen en güçsüz konumdaki sömürgeler var olmuştur. Bunlar da egemenliklerini kazanmak için ulusal kurtuluş

hareketleri adı verilen sistem karşıtı hareketler ile zaman içinde bağımsızlık mücadeleleri vereceklerdir.

Devletlerarası rekabet ve güç dengesi iki yolla çözümlenebilmektedir:

- Dünya-ekonominin bir dünya-imparatorluk haline dönüştürülmesi:¹⁴⁷ Bu durum, kapitalist sistemin çalışamaz hale gelmesine neden olmaktadır. Çünkü sermayenin sınırsız birikimi durumu askeri ve siyasi güç tarafından alt sınırlara itilmektedir.
- Dünya sistemde hegemonya adı verilen şeyin ele geçirilmesi:¹⁴⁸ Hegemonyalar genellikle sistemde oyunun kurallarını belirlemek isteyen devletlerarasında “Otuz Yıl Savaşları” denilen bir savaşlar döneminin ardından kurulabilmektedir. Hegemonya mücadeleleri sistemin o andaki hegemon gücüne karşı verilmeyebilir. Yarı çevre devletlerarasından sıyrılıp ekonomik güce kavuşan devletler de siyasi ve askeri hegemonya mücadelesine girişebilmektedir. (Örneğin; I. Dünya Savaşının başında artık eski ekonomik ve siyasi gücünü yitirmiş Büyük Britanya’ya karşı sistemde hegemonya mücadelesi veren Almanya-ABD olmuş ve iki dünya savaşının ardından sistemde hegemon güç ABD olmuştur.)¹⁴⁹

Wallerstein, “İmparatorluk ve Kapitalistler”¹⁵⁰ başlıklı yazısında sonuç olarak, “tasarruf yoksunu bir ABD ekonomisi, sürekli genişleyen askeri üstünlüğünü finanse etmeyi sürdürebilir mi”, diye sormaktadır. Wallerstein, kendi yanıtını güçlü bir “hayır” olarak ifade ettikten sonra o halde ne olacak, diye soracak ve kendi önerisini sunacaktır. Önerisinde, dolar tabanlı varlıkların fiyatlarının dolar tabanlı olmayanlara kıyasla düşmesi ve bunun çok kısa sürede olması gerektiğini belirtmiştir. Wallerstein, Stephen Roach’tan yaptığı alıntıya göre şöyle demektedir: Gerçek kur oranlarında yüzde 20’lik bir düşme ve bunun yaklaşık iki katı nominal düşme gerçekleşecek, bu da yüksek faiz oranları, iç talepte azalan bir büyüme ve daha hızlı

¹⁴⁷ Dünya-imparatorluk: Dünya-sistemde tek bir siyasi otoritenin oluşması durumudur.

¹⁴⁸ Hegemonya: Belirli bir dönem için devletlerarası sistemde oyunun kurallarını belirleme, dünya-ekonomiye hâkim olma, askeri açıdan güçlü olma, siyasi olarak istediklerini askeri güç kullanarak elde edebilme ve dünyayı tartışırken kullanılan kültürel dili düzenleyebilme durumudur.

¹⁴⁹ http://www.teori.org/index.php?option=com_content&task=view&id=80&Itemid=46 (22.09.2009).

¹⁵⁰ <http://fbc.binghamton.edu/113-tr.htm> (10.12.2009)

deniz aşırı büyüme doğuracaktır. Sonuçta dünya küresel bir ekonomi gibi çalışmadığından dolayı düşük bir küresel ekonomi için, daha zayıf bir dolar tek çıkış yolu olabilir

Roach, “Bush rejiminin maço militarizm hamlesinin, ABD’li şahinlerin kendi imgelemlerindeki dünyayı yeniden yapma hülyasının, sadece yapılamaz olmakla kalmayıp, büyük ABD’li yatırımcıların, Morgan Stanley’in, Roach’un kendileri için yazdığı müşterilerinin bakış açısından son derece olumsuz olduğunu” savunuyor. Roach, elbette tamamen haklıdır ve bunu solcu bir aydının değil büyük sermayenin içinden birisinin söylemiş olması önemlidir. Daha geniş bir tarihsel perspektiften bakıldığında, burada gördüğümüz şey; Modern Dünya Sistemi’nde kapitalist kesimlerin çıkarlarını politik istemlerini garanti altına alacak, hegemonik ama emperyal olmayan bir güçle birlikte, iyi işleyen bir dünya ekonomisini güvence altına alarak korumak isteyenlerle, dünya sistemini bir dünya imparatorluğuna dönüştürmek isteyenler arasındaki 500 yıllık gerilimdir. Modern dünya tarihinde bunu yapmaya çalışan üç büyük girişim görüyoruz: 16. yüzyılda V. Charles/ II. Ferdinand, 19. yüzyıl başlarında Napoleon ve 20. yüzyılın ortalarında Hitler. Hepsi de muazzam ölçüde başarılıydılar, ta ki nihai olarak hegemonik hale gelen güçler(İttifak Güçleri, Birleşik Krallık ve Birleşik Devletler) tarafından örgütlenen muhalefetle yüz yüze gelinceye kadar.”¹⁵¹

Wallerstein, hegemonyanın, maço militarizmle ilgili olmadığını söylemektedir. Hegemonyanın, ekonomik etkinliğin, hegemonik gücün, içinde sermaye birikiminin orantısız bir parçasının çekim merkezi haline geldiği, düzgün biçimde işleyen bir dünya sistemini güvence altına alacak bir dünya düzeninin yaratılmasının olanaklı kılınmasıyla olduğunu söylemektedir. Birleşik Devletler 1945’ten 1970’lere kadar bu konumdaydı diyen Wallerstein, ancak ABD’nin o zamandan bu yana avantajını yitirmekte olduğunu da belirtmektedir.

Wallerstein, Bush yönetiminin kapitalistlere istedikleri her şeyi verip vermediğini sormaktadır. Cevabında, örnek olarak anormal vergi iadelerini gösterip şöyle demektedir: “Ama onlar bunu gerçekten istiyorlar mı? Ne Warren Buffett, ne George Soros, ne Bill Gates. Onlar istikrarlı bir kapitalist sistem istiyorlar ve Bush

¹⁵¹ http://www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=271 (18.01.2010)

onlara bunu vermiyordu. Er ya da geç, hoşnutsuzluklarını eyleme dökcekler. Zaten bunu yapmaya da başladılar. Bu başarılı olacakları anlamına gelmiyor. (...)Ama kapitalist bir sistemde, piyasa da vardır. Piyasa kadir-i mutlak olmasa da, çaresiz de değildir. Dolar çöktüğünde, ki çökecektir, jeopolitik açıdan her şey değişecektir. Çünkü doların çökmesi İkiz Kulelere yapılan El Kaide saldırısından daha önemlidir. ABD ilkinin aştığını, ama bir kez dolar çöktüğünde ortaya bambaşka bir ABD çıkacaktır. ABD artık kendi bütçesinden fazla harcama yapamayacak, dünyanın geri kalanının aleyhine tüketemeyecektir. Amerikalılar IMF tarafından dayatılan yapısal uyum düzenlemeleriyle karşılaşan Üçüncü dünya ülkelerinin hissettiklerini hissetmeye başlayabilirler -yaşam standartlarında keskin bir aşağıya doğru iniş yaşayabilirler.”¹⁵²

“Birleşik Devletler’in her yerindeki eyalet hükümetlerinin iflasın eşiğinde olması yaklaşmakta olanın gölgesidir. Ve tarih, Birleşik Devletler’de kötü bir ekonomik durumla karşılaşan Bush rejiminin bu durumu daha da kötüleştirmek için mümkün olan her şeyi yaptığını yazacaktır.”¹⁵³ Wallerstein bu tespitle Bush yönetiminin sonunun nedenlerini gözler önüne sermektedir.

Wallerstein’in her fırsatta yinelediği gibi “sonra ne olacak ve ne yapabiliriz.” Bu soruları, ‘geleceğimizi belirleyecek olanın iki iç mücadele’ olarak cevaplamaktadır. Bunları da “dünya sistem karşıtı hareketler ailesi içindeki mücadele ve dünya tarihsel sosyal bilimler ailesi içindeki mücadele... bu iki mücadele birbirleriyle bağlantılı fakat özdeş değildirler.”¹⁵⁴ Bu nedenle, bu kavğaların her biri, diğerinden ayrı ve fakat birbirilerinden gözlerini ayırmayarak verilmelidir.

3. SOSYOLOJİK YETENEK VE GEÇİŞLER: TOPLUMSAL DEĞİŞİMLER

Toplumsal değişim, sosyoloji biliminin ortaya çıkmasından bu yana sosyolojinin en önemli konularından biri olmuştur. Bu önemden kaynaklı bugün

¹⁵² http://www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=271 (18.01.2010)

¹⁵³ http://www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=271 (18.01.2010)

¹⁵⁴ Wallerstein, I., Jeopolitik ve Jeokültür(Çev: M. Özel), İstanbul, 1993, s. 182.

gerek ülkemizde gerekse yurtdışında, üniversitelerin hemen hepsinin çatısı altında, “değişim sosyolojisi” adı altında dersler okutulmaktadır. Toplumsal değişime bu nevi atıf yapılıyor olmasının nedeni; toplumsal değişimin, sosyolojik dinamiklerin anlaşılmasında anahtar rol oynamasıdır. Toplumsal değişim yaklaşımları, aynı zamanda toplumun alan-yer ve uzam-zamandaki değişim(ler)ini sistematik bir model olarak ve bu çerçevede açıklama ve yorumlama tasası taşırlar.

19. yüzyılın kuramcıları da toplumsal değişimi açıklamak için kaçınılmaz bir şekilde bir değişim modeli ortaya koymuşlardır. Bu aynı zamanda toplumların tarihsel gelişmesi içinde izledikleri bir değişim çizgisini de ifade etmektedir. Yinelerseniz, sosyolojinin ilk ortaya çıktığı dönemde de toplumsal değişim sosyolojinin toplum meseleleri ile uğraşıyor olması nedeniyle temel konulardan biri olmuştur. Ortaya konan kuramlar aracılığı ile genel geçer kanunlara, sistematik bilgiye ulaşılmaya çalışılarak toplum yapısında meydana gelen değişimlere bir açıklama getirilmeye çalışılır.¹⁵⁵

Zaman ve uzay, varlık parametreleri. Yaşamımızın erken dönemlerinde öğrendiğimiz bu kavramları ne olduklarını bilerek sürekli kullanırız. “Ve biliriz ki, bunlar nesnel gerçekliklerdir, bize bağlı değildirler, hiçbir şekilde önemli etkiye bulunamayacağımız gerçekliklerdir.”¹⁵⁶ Zaman ve uzaya ilişkin hakikatleri sorgulayan Wallerstein, zaman ve uzayın beşeri bir icat olduğunu, farklı insan gruplarınca farklı anlamlandırılıp yorumlandığını ifade eder ve bu iki beşeri icadın birbirinden ayırtılamayacak derecede bağlı olduğundan hareketle de “ZamanUzay”¹⁵⁷ olarak tek boyutu oluşturduğu için bu isimle adlandırır.¹⁵⁸

Wallerstein’a göre “duyuları olan diğer canlı formlarının ZamanUzayı nasıl kavradıklarını bilmek çok zordur. Hayvanlar âlemindeki çoğu canlı formu sahiplendikleri ve savundukları belirli bir alan duygusuna ve hatta onu işaretleme yollarına sahipmiş gibi görünüyor. Bir zaman duyuları da var mı? En azından memeliler, belirli bir yaşam süresi duygusuna ve onun ilerlemesini tanıma yollarına

---

¹⁵⁵ Kaya, a.g.k., s.34.

¹⁵⁶ Wallerstein, I., Yeni Bir Sosyal Bilim İçin(Çev. E. Abadoğlu), İstanbul, 2005, s.11.

¹⁵⁷ Wallerstein’in tüm çeviri kitaplarında, “ZamanUzay”, ikili kelime bloğu özellikle bu şekilde kullanıldığı için bu kullanım tercih edilmiştir.

¹⁵⁸ Wallerstein, a.g.k., s.11.

sahipmiş gibi görünüyorlar. Ama insanlar bunların hepsini, çok ileriye götürmüş gibi görünüyorlar. Bir kere zaman ve uzayın ölçümlerini icat ettik. Cetvel ve saat diye bir şey var. Eğer üzerinde düşünecek olursanız bunlar kayda değer icatlarıdır. Başlangıçta kaba mekanizmalardı, ama binyıllar geçtikçe teknoloji inceldi. Bugün fizikçiler(yoksa mühendisler mi?), görünürde bu ölçümlerin hassasiyeti denen şeyi olağanüstü yüksek derecelerde garanti edebiliyorlar. Bir saniyenin ya da inçin ne kadar uzun olduğunu kararlı(ya da en azından daha kararlı) olduğu düşünülen bazı kozmik fenomenler cinsinden söyleyebilmekle kalmıyor, astronomik mesafeleri ışığın bir yıl zarfında kat ettiği uzaklık olan ışık yılı kavramıyla tanımlıyoruz.”¹⁵⁹

Wallerstein ZamanUzay’ları kategorize ederken bir ayrıma tabi tutuyor: Episodik jeopolitik ZamanUzay, döngüsel-ideolojik ZamanUzay, yapısal ZamanUzay, ebedi ZamanUzay ve dönüşümsel ZamanUzay.

Yakın tarihi tartışırken kullanılan kategori episodik jeopolitik ZamanUzaydır. Yakın tarihten kasıt güncel olması değildir. 1789’da Bastille’nin düşünü, Brighton’daki ayaklanmayı örnek olarak veren Wallerstein, buradaki önemli unsuru “hem zaman hem uzay tanımları itibari ile kısa ölçekli olması ve olayların, içinde vuku buldukları yakın bağlam tarafından onlara yüklenen anlamalara bağlı olması”¹⁶⁰ olarak tanımlamaktadır.

Döngüsel-ideolojik ZamanUzay ile kast edilen ise, bazen yakın tarihe yönelik açıklamalar yaparken kullanılan kategoridir. Örnek olarak, “Ulster’deki seçimleri İrlanda’da uzun zamandır var olan Katolik-Protestan farklılıklarıyla, ya da İngiliz sömürgeciliğinin neticelerini ortadan kaldırmakta Büyük Britanya’nın yaşadığı güçlüklerle ya da daha uzun bir zaman dilimine vurgu yapan ve tikel grupların zaman ve uzay içindeki konumlarının anlamının değerlendirilmesi sonucu belli bir durumun tanımını içeren başka bir faktörle açıkladığımızda bu kategoriyi kullanıyoruz.”¹⁶¹

“Batı’nın yükselişi denilen şeyi ya da Roma hudutlarının kültürel geçerliliğini sürdürmesi gibi fenomenleri tartışırken, ya da Doğu Asya’nın dünya-ekonomi içindeki ekonomik pozisyonunun kayda değer gelişimini modern dünya-sistemin

---

¹⁵⁹ Wallerstein, a.g.k., s.12.

¹⁶⁰ Wallerstein, a.g.k., s.13.

¹⁶¹ Wallerstein, a.g.k., s.14.

işleyişinin yapısal açıklamaları ışığı altında anlamaya çalışırken”¹⁶² kullanılan kategori yapısal ZamanUzay’dır. Wallerstein, burada önem arz eden şeyin ise uzun ölçekliliğin ve aslında içinde yaşanılan tarihsel sistem ve bunun yanı sıra onun zaman ve uzay içindeki sınırları gibi tanımlara dikkat çekmektedir.

Wallerstein’in örneğinden hareketle, Ebedi ZamanUzayı bir örnekle açıklamaya çalışalım: “Etnik temizliğin” söz konusu olduğu etnik gruplar arasında varlığını şiddetle hissettiren temel uyuşmazlıklar ya da beşeri varlıkların sahip oldukları farz edilen saldırgan içgüdüler ve hatta iklimin sosyal davranışa etkisi üzerinden açıklanmasını kastediyorum”¹⁶³ der. Buradaki belirleyicilik ise “zamansızlık ve uzaysızlık”, ya da zaman ve uzayın tanımlamada bir etken olmayışıdır.

Dönüşümsel ZamanUzay ile anlatılmak istenen, ebedi ZamanUzayın tam aksi bir tanımlamadır. “Bu analiz vakanın özgüllüğünü, istisnai niteliğini ve dünyamızın tüm büyük kurumları üzerindeki derin etkisini vurgular.”¹⁶⁴ İsa’nın dünyaya gelişinin Hristiyan açıklaması buna bir örnek teşkil etmektedir. Ana unsur olayın yeri ve zamanından çok, ki yaklaşık yıl ve yeri bilinse dahi, olayın meydana geldiği zamandan sonraki her şeye etki etmesi ve esas dönüşüm ya da kopuşa neden olmasıdır. Örneğin; Fransız İhtilali, yeri ve zamanından çok olayın meydana geliş-vuku buluşundan sonra tüm dünyaya etki etmiş olmasıdır esas olan. Yer ve zaman açısından “tekil yer ya da zaman, olayın özsel ve hatta ilk akla gelen açıklamasının gerçekten bir parçası olmaması anlamında her ne kadar önemli değilmiş gibi görünüyor da, (...)dönüşümsel ZamanUzay “doğru” zaman ve yerde, yani gerçekleşmesinin mümkün olabileceği biricik zaman ve uzayda vuku bulduğu düşünülür.”¹⁶⁵

Farklı analiz düzeyleri sunan bu zaman ve uzay tanımlamaları elbette yoruma açıktır, hiçbiri tartışmasız değildir. Hangi zaman ve uzaya ilişkin ne kadar yorum ve açıklama getirilirse getirilsin duruma özgü olarak zaman ve uzay tanımlarının yanlışlığını ileri sürenler mutlaka olacaktır. Wallerstein tartışmanın, hangi tür

---

¹⁶² Wallerstein, a.g.k., s.14.

¹⁶³ Wallerstein, a.g.k., s.14.

¹⁶⁴ Wallerstein, a.g.k., s.14.

¹⁶⁵ Wallerstein, a.g.k., s.14.

ZamanUzayın en uygun olduğu hakkında çıktığına vurgu yapar ve Kosova örneği ile açıklamaya çalışır. “Kosova 1945 sonrasında Yugoslavya’da coğrafi bir bölgenin adıdır. Tito’nun başkan olduğu dönemde bu bölgeye özel bir siyasal-hukuksal statü tanınmıştı. Her ne kadar altı federe cumhuriyetten biri değilse de, bu cumhuriyetlerden biri olan Sırbistan dâhilinde bir “özerk bölge” ilan edilmişti. 1989’da Sırbistan, Kosova’nın özerk statüsünü tek yanlı olarak feshetti. (...)Dünyanın bu kısmında kullanılan *etnik* tanımlara göre Kosova nüfusunun büyük çoğunluğu Arnavut’tu. Kosovalılar, sınırları ancak 21. yüzyılda resmi olarak tanımlanmış bir yörede yaşayanların sayısına dayanarak kendi kaderini tayin hakkı talep ediyorlardı. Episodik jeopolitik ZamanUzay terimleriyle tartışmaktadırlar. Sırp hükümetinin argümanı ise oldukça farklıydı. Onlar, tahminen daha uzun zamandan beri var olan bir varlık adına, Sırp halkı adına konuşuyorlardı. Kosova’nın Sırp halkının tarihsel beşiği olduğunu çünkü Sırpların 1389’da burada Osmanlı’ya, düşmanlarına teslim olmaksızın ölmeyi seçtiklerini söylüyorlardı. Bugün Kosova’da bulunan Müslüman Arnavutlar ise düşman karşısında zihnen asimile olmuşlardı. Bu savaşın Sırp ulusal bilincini doğurduğunu ve bu nedenle de Kosova’yı birleşik bir parça olarak kapsayan bir Sırp devletinin düşünülmemeyeceğini iddia ediyorlardı. Öyleyse, diye devam ediyor Sırp, mevcut nüfus rakamları ve mevcut sınırlar tamamen önemsizdir; 14. yüzyılda olup bitenlerden dolayı Kosova ahlaki olarak Sırbistan’ın bir parçasıdır. Bu argümanlar yapısal ZamanUzay kullanmaktadır. Kosova’nın Sırbistan içindeki konumunun yapısal olarak verili olduğu söylenmektedir. Bu tür bir tartışmayı entelektüel açıdan çözümenin hiçbir yolu yoktur. Eğer iddiaları kanıtlamakla, argümanların belirli bir bilimsel muammadaki kanıtların ağırlığıyla desteklenmiş olmasını kastediyorsak, tarafların hiçbir iddialarının doğruluğunu kanıtlayamaz. Bu bir siyasal kavgadır ve bu kavga içinde ZamanUzay koordinatları da sadece tarafların elindeki araçlardır. Mesele ancak siyasal olarak çözülebilir”¹⁶⁶

Eski bir Çin atasözüne atıfla ilginç zamanlarda mahkûm edildiğimizi söyleyen Wallerstein, tarihsel ve toplumsal sistemimizin de bir çatallaşma sürecine girdiğini dile getirmiştir. Bunun birçok işaretinin olduğu aşikârdır ve hepsini burada saymak mümkün değildir. Fakat en ilginç olanlardan biri “Newton’cu biçimi içinde bilimsel düşünce yapısının, son yirmi yıldır bilim cemaatinin en önemli kısmı tarafından

¹⁶⁶ Wallerstein, a.g.k., s.15-16.

sorgulanıyor olmasıdır. Ebedi ZamanUzay kavramını doğrudan ve episodik jeopolitik ZamanUzayı da dolaylı olarak meşrulaştıran bu malum Newton'cu modeldi. Bugün, çatallaşma, yeni bir düzen yaratan kaos ve frakteller birdenbire popülerleşti. Birdenbire, 19. yüzyıl sosyal biliminin zaman ve uzay hakkında yaptığı özel yorumların altı oyulmaya başlandı ve bu nedenle açıkça tartışılabilir.”¹⁶⁷

19. yüzyıldan bu yana hemen tüm sosyoloji kuramcıları toplumsal değişimi açıklamaya ve bir değişim modeli ortaya koymaya çalışmışlardır. Sosyoloji biliminin ilk ortaya çıkışından bu döneme kadar, toplumsal değişim, sosyolojinin sosyolojik olaylarla ilgileniyor olmasından dolayı ana konulardan biri olmuştur. Tülay Kaya, “Wallerstein’ın Toplumsal Değişim Kuramı” çalışmasında, ortaya konan kuramlar aracılığı ile genel geçer kanunlara, sistematik bilgiye ulaşmaya çalışılarak toplum yapısında meydana gelen değişimlere bir açıklama getirilmeye çalışıldığını söylemektedir. “Sosyolojinin kurucusu A. Comte, ortaya koyduğu yeni bilimin araştırma konusunu iki alana ayırmıştır: Sosyal statik ve sosyal dinamik. Buna göre düzen kuramı sosyal statik’in araştırma sahasının ürünüdür, ilerleme kuramı da sosyal dinamik’in. Sosyal statik, toplumsal birliği incelerken, sosyal dinamik insanlığın sürekli gelişimini inceler. Sosyal dinamik’in ilgi alanı toplumdaki değişimdir. Burada ayrıntısına girmek istemediğimiz Comte’un değişim kuramı, toplumsal değişimi üç hal kanunu ile açıklamaktadır. Tüm sosyal olaylar ve değişimler birbiri ardına gelen teolojik-metafizik-pozitif safhalarla üç aşamada ele alınmaktadır. Batı’da bu üç safha sırasıyla yaşanmıştır. Söz konusu değişim daha iyiye doğru olan doğrusal bir evrimdir. Söz konusu aşamalar zorunludur. Bu aşamalar arasında neden sonuç ilişkisi vardır. Pozitif devre bu evrim çizgisinde varılacak en son aşamadır.”¹⁶⁸

Toplumsal değişim nedenleri üzerine yapılan çalışmalar sosyoloji biliminin de en fazla üzerinde durduğu konulardan biri olmuştur. Öyle ki toplumsal değişim-dinamikler üzerine yapılan çalışmalar sosyoloji bilimini doğurmuştur diyebiliriz. Toplum yaşamında etkili olmayı amaçlayan sosyoloji bilimi bunu gerçekleştirmek için kaçınılmaz bir şekilde toplumsal değişimi anlamak ve açıklamak zorundadır. Toplumsal değişim daha önce ifade edildiği üzere uzay-zaman ve yer-alanda gerçekleşen bir olay yahut olaylar bütünüdür. “Sosyoloji, batıda doğduğu için

---

¹⁶⁷ Wallerstein, a.g.k., s. 32.

¹⁶⁸ Kaya, a.g.k., s.33.

başlangıçta alan konusunda bir tartışma çıkmamıştır, ancak zaman konusundaki tartışma bildiğimiz klasik sosyoloji literatürünü oluşturur. Zamandaki değişimin kavranması toplumun tarihsel gelişmesinin de kavranması anlamına gelmektedir. O nedenle sosyoloji, doğuşundan itibaren el attığı toplum sorunları önünde ortaya koyduğu tavırla tarih önünde de bir tutum sergilemiş olmaktadır. Bu tutum alış; modern toplum, sanayi toplumu, endüstri toplumu, kapitalist toplum vs. ne şekilde adlandırılırsa adlandırılınsın, batı sosyolojisinde ortak görülen ana eğilim olarak karşımıza çıkar. Diğer bir deyişle ana eğilim, batının yaşadığı tarihsel kesitin insan toplumlarının gelişiminde en ileriye temsil etmesidir. Bu temsilde diğer toplumlar batının daha gerilerinde bir yerde resmedilmiştir. Bu genel çerçeveye uyumlu olmakla birlikte bir tek Marx'ta bulunan duruma da eleştiriler yöneltilerek insanlığın gelecekte alacağı biçimin insanlığın ulaşabileceği en ileri toplumsal aşama olarak tasviri yapılmıştır.”¹⁶⁹

“Ortaçağın alacakaranlığından aklın ışığı ile ortaya çıkan aydınlanma hareketi beraberinde modernizmi getirmiştir. Modernleşme, günümüzde farklı algılama ve anlamalara neden olmakla birlikte; Kant'ın herkesin kendi aklı ışığında kendince akılcı bir yol bulmasını salık veren eserinden bugün yüz binlerce mil ötede durup, herkesin aklını aynı noktaya toplamaya çalışıyor. Bahsedilen ortak bir akıl değil, tek bir akıl. Herkesin aynı dil ile aynı determinist sonuca varıp bu varılan sonuçtan aynı anlam(ları) çıkarması beklenmektedir.”¹⁷⁰

Wallerstein'a göre “*Merkez*, modernleştirme(batılılaştırma) etiketi altında *çevre ve yarı çevre* bölgelere ‘Avrupa dilini’ dayatmakta, belli teknoloji ve törelere göre eğitim yaptırmakta ve yasalarla ilgili çeşitli değişiklikleri zorlamaktadır. Bu uygulamalar, ya askeri bir otorite tarafından ya da eğitimlerce gerçekleştirilmektedir. İzlenen bu yolla verimlilik adı altında sınıflandırılan bir işçi sınıfı ve batılılaştırma ile oluşturulan bir burjuva sınıfı ortaya çıkmakta ve dünya genelinde yeni bir tabakalaşma sisteminin oluşmasına sebep olmaktadır.”¹⁷¹

---

¹⁶⁹ Kaya, a.g.k., s.34.

¹⁷⁰ <http://www.blogpare.com/genel/turkiyenin-modernlesmesi.html> (03.04.2010)

¹⁷¹ <http://www.econturk.org/Turkiyeekonomisi/atut.doc> (20.06.2009)

Z. Bauman, *Sosyolojik Düşünmek* adlı eserinde, *özgürlük ve bağımlılık* başlığında bağımlılık ve modernleşme konusunda Wallerstein'la paralel bir düşünce sistemine denk düşmektedir. Bauman da modernizmin hayatımızı kuşattığı ve ağzına doladığı özgürleşme sloganının pek de gerçeği yansıtmadığını basit örneklerle vermektedir. “Denir ki, işsiz kalman tamamen senin hatan. Hayatını kazanabilirsin, yeter ki sıkı çalış. Ya da denir ki, bütünüyle farklı bir insan olabilirsin, yeter ki dışını biraz sık ve kendini daha hevesle işine ver.”¹⁷²

Peki, gerçekten böyle mi? “Bauman’ın da karşı çıktığı üzere olay bu kadar basit görünmekle birlikte öyle değildir. Çünkü herkesin amaçlarını gerçekleştirmesi mevcut ödül adetlerinden kaynaklı imkânsızdır. Ve ayrıca amaç-kararları hayata geçirecek araçlardan yoksun iseniz ve bunlara ulaşma yollarından yoksunsanız, kararlılık ve iyi niyetin yeterli olduğunu söyleyebilir misiniz ?

Wallerstein, bugün içinde bulunduğumuz koşulların bir dünya düzensizliğinin yarattığı kaos ortamı sonuçları olduğunu vurgular. “İlerleme eksenli olan modern sistem 20. asrın başından itibaren bu anlayıştan uzak bir karışıklık süreci yaşamaktadır. Wallerstein’a göre şimdi yeni bir düzene girmekle beraber dünya ekonomisinin parçalanma sürecini yaşamaktayız. Bu yüzden ‘yeni bir dünya düzeni’ yaratılmalıdır. Bu oluşum için özne olarak ‘gruplar’ı önerir. Yeni sistemin yaratılabilmesi için öz bilinçli, iç içe geçmişliklerinin farkında olan gruplara ihtiyaç olduğunu vurgular. Bu gruplar, birleşmiş bir biçimde daha üst düzeylerde gruplaştırılabilirler. Gruplar, siyasi açıdan egemen güçlerin sebep olduğu statüko ve ekonomik eşitsiz örgütlenişe karşı bir silah konumundadırlar.”¹⁷³

Önümüzdeki yıllarda bugünden farklı olarak, dünya pazarının işleyişinden çok dünya siyasi ve kültürel yapılarının işleyişi söz konusu olacaktır. Bugünden görülen bu işleyişin dünyayı sarsıcı etkileri kaçınılmazdır. Tüm dünyada irili ufaklı siyasal ve kültürel hareketlilikler izlenmektedir. Wallerstein, temel sorun olarak sistemdeki büyük eşitsizlikleri görür. Bu eşitsizlikler temelinde kâğıt zeminde demokrasiden bahsetmek yersizdir. Çünkü eşitliğin olmadığı yerde demokrasiden bahsetmek anlamsız bir duruma tekabül etmektedir. Wallerstein, eşitlikçi ve tam demokratik

¹⁷² Bauman, Z., *Sosyolojik Düşünmek*(Çev. A. Yılmaz), İstanbul, 2002, s.31.

¹⁷³ <http://www.econturk.org/Turkiyeekonomisi/atut.doc> (20.06.2009)

temelli bir tarihsel sistemin arzusu ve buna yönelik eylem bütünlüğü gösterilmedikçe dünya sisteminin tarihe karışmasına engel olunamayacağını söylemektedir..

4. KÜLTÜREL DEĞİŞİMLER-HAREKETLER

Kültür, tarihsel sosyal bilimlerde kullanılan tüm kavramlardan daha geniş ve kapsayıcı olanıdır. Dolayısıyla çok büyük bir çağrışım alanına sahiptir. Wallerstein, sosyal bilim(c)ielerin dünya tasavvurlarının temel taşlarından birinin, “bütün başka herkesle ortak bir takım özelliklere sahipken, tüm kişilerin sadece bazı kişilerle ortak bir takım özellikleri ve nihayet başka hiç kimse ile paylaşmadıkları bir takım özellikleri vardır”¹⁷⁴, demektedir. Temel model her kişinin üç şekilde tanımlanabileceğini söylemektedir, Wallerstein. “Türün evrensel vasıfları, kişiyi bir gruplar dizinin bir üyesi olarak tanımlayan vasıflar kümesi, o kişinin özel durumu ile ilgili(hususi) vasıfları. Ne evrensel ne de hususi özelliklerden söz etmediğimiz zaman, bu ikisinin arasında kalan özellikleri yahut davranışları yahut değerleri yahut inançları tanımlamak için çoğu zaman ‘kültür’ terimini kullanırız... bu kullanıma göre her ‘grup’un kendi özgül ‘kültür’ü vardır. Tabii, her birey bir çok grupların, hatta çok farklı türde grupların üyesidir –cins, ırk, dil, sınıf, milliyet, vs. esasına göre tasnif edilen gruplar. Dolayısıyla, her kişi birçok ‘kültürlere’ iştirak eder.”¹⁷⁵

Modern Dünya Sistemi, başlangıcından 1789 Büyük Fransız İhtilali’ne kadar bir jeokültüre¹⁷⁶ sahip olamamıştır. Modern Dünya Sistemi tarihi, içirilenenlerle dışlananların ayırım çizgilerine dair bir mücadeleye ilişkin bir tarihtir. 1789 yılında Ancien Regime’in dışladığı kalabalıkların, aydınlanma düşüncelerinden etkilenenlerin desteğinde ayaklanması sonucu Büyük Fransız Devrimi gerçekleşmiştir. Bu tarihten itibaren tüm engellemelere karşın iki görüş kapitalist sistemin jeokültürünü oluşturacak şekilde yaygınlaşmıştır:¹⁷⁷

- Siyasal değişimin kaçınılmaz olduğu ve istenir olması gerektiği olgusu.

¹⁷⁴ Wallerstein, I., Jeopolitika ve Jeokültür(Çev. M. Özel), İstanbul, 1993, s. 211.

¹⁷⁵ Wallerstein, a.g.k., s.211-212.

¹⁷⁶ Jeokültür: Dünya-sistem içinde geniş ölçüde meşru oldukları kabul edilmiş normlara ve söylem tarzlarına gönderme yapan bir kavramdır. Devletlerarası sistemde güç kümelenmelerini ve manipülasyonları ifade eden jeopolitik adlı terime atıfta bulunulacak şekilde kullanılmaktadır.

¹⁷⁷ <http://www.bydigi.net/sosyoloji-ve-psikoloji/333579-onemli-sosyologlar.html> (22.09.2009)

- Egemenliğin “halk” adı verilen bir şeyden kaynaklandığı monarklardan, dinden ya da meclislerden gelmediği düşüncesi.

Fransız Devrimi ardından ideolojiler bu iki değişmeyen ve yaygın maddeye karşı farklı yorumlarda bulunmuşlardır. İlk akım, Fransız Devrimi hakkında bir tepki olarak kurulan ve 1789-1815 arasındaki yıllarda çok etkin olan muhafazakârlıktır.

Muhafazakârlar, siyasi değişmelerden yana değildirler, toplumsal tabakaların alışlageldiği gibi devam etmesini isterler. Onlara göre hızlı değişimler kötüdür ve düzen bozucudur. Toplumdaki “aile, kilise vb.” gibi klasik değerleri zayıflattığı ve Terör Dönemi’ne yol açtığı için devleti söylemde kınarlar ama bu değerleri korumak ve onlara yönelen hareketleri de önlemek adına devlet gücünü fiilen kullanmaktan çekinmemişlerdir. İkinci akım ise liberalizmdir. 1815 yılında Napolyon Savaşları’nın ardından ortaya çıkan liberalizm serbest mübadeleyi, mülkiyet haklarını ve birey özgürlüğünü savunmaktadır. Liberalizm toplumun nasılsa değişeceğini ama bunun uzmanlar eliyle, yavaş ve tedricen yapılmasını savunmaktadır. Esasen üniversitelerdeki doğa bilimlerinin ve sosyal bilimlerin o şekilde disiplinlere ayrımlaşmasının, üniversite yapılarının vb. sorumlusu liberallerdir. Liberaller serbest ticarete engeller koyduğu ve bireyi sınırladığı düşüncesiyle söylemde devlet karşıtıdır ancak firmaların ve bireylerin yasal haklarını teminat altına almak ve onlara ekonomik destek sağlamak için devlet faaliyetlerini artırmışlardır. 1848 İhtilalleri’nden sonra ise daha önce kendilerine demokratlar ya da radikaller diyen ve muhafazakârlara karşı liberallerin yanında yer alan Sosyalistler açığa çıkmıştır. Sosyalizm bir ideoloji olduğu kadar sistem-karşıtı hareketlerden de bir tanesinin düşünsel alt-yapısıdır. Sosyalistler değişimin çok hızlı olmasından yanadır, devleti, egemen sınıfların zorbalığının bir ürünü olarak gördüklerinden söylemde şiddetle kınarlar ama programlarını harekete geçirmek ve halka transfer yardımlarında bulunabilmek için de devleti etkin bir biçimde kullanmak isterler.¹⁷⁸

1848 İhtilalleri ardından tüm ideolojiler ve yandaşları çeşitli dersler çıkarmıştır: Muhafazakârlar, küçük milliyetlerin başkaldırısı ve işçi-köylü ayaklanmaları karşısında dehşete kapılmış ve yeni bir devrimle karşılaşmamak adına çok yavaş bir değişimi ve zamanında taviz verme politikasını kabullenmişlerdir.

¹⁷⁸ <http://www.bydigi.net/sosyoloji-ve-psikoloji/333579-onemli-sosyologlar.html> (22.09.2009)

Böylece Bismarck ‘işçilerin sendikal hakları’ni kabullenebilmiş, İngiliz muhafazakârları işçilerin ve alt sınıfların ‘eğitimine’ destek olabildiği. Buna ‘aydınlanmış muhafazakârlık’ ya da ‘liberal muhafazakârlık’ denmektedir. Liberaller reformlara hız verilmesinin önemini görmüşler ve ortak bir ulusal kültür yaratılmasına özen göstermek üzere milliyetçiliği öne sürmüşlerdir. Sosyalistler ise düzenli ordular karşısında etkin olunamadığını görünce “devrimci romantizm”den ve ütopyacı sosyalizmden vazgeçerek örgütlenmeye girişmişlerdir. Sistem karşıtı hareketler içinde kadınların, etnik, ırksal ve dinsel azınlık yanlılarının(statü grupları/kimlikler) kültürel dönüşüm politikaları bir köşeye bırakılarak, yerine politik dönüşüm projelerine dayalı politikalar benimsenmiştir. Bu dönem sistem karşıtı hareketlerinin ayrışıklığı ve birbirlerine karşıt gelişmeleri de ayrı bir olumsuz etmendir. Bunlara göre hedef, önce iktidarı ele geçirmek ardından da ‘dünyayı dönüştürmek’tir. Sendikalar, kamusal alanda örgütlenen işçi ve sosyalist partileri proletaryayı örgütlemiştir.¹⁷⁹

1848-1914 dönemin hâkim paradigması, seçimlerde az oy alsa da liberalizm’dir. Liberaller sömürgelerden gelen artı-değerin de avantajıyla kendilerince tehlikeli sınıfları uysallaştırmış ve böylece ortaya “liberal sosyalizm” düşüncesi çıkmıştır.

Liberaller; genel oy hakkının aşamalı olarak genişletilmesi, eğitime erişimin yaygınlaştırılması, yurttaşların iş yerlerindeki kazalara karşı korunmasında devletin etkin rol alması, sağlık hizmetlerinin ve bunlara erişimin yaygınlaştırılması, yaşam süresi boyunca gelirdeki dalgalanmaların bertarafı ve bir devletin yurttaşlarının ‘ulus’ haline getirilmesi süreçlerini yönetmektedirler.

İki Dünya Savaşı’nın ardından gelişen dönemde ABD hegemon güç olurken S.S.C.B. aslında kendi tarafındaki bölgeleri sömüren ancak ekonomik açıdan kudretsiz bir yarı-çevre devlettir. 1945-1968 arası dönem Pax Americana dönemidir. Bu dönem boyunca sistemdeki kuralları koyan, bu kurallara diğer ulusları zorlayan odur. Bunun dolaysız nedeni savaş sonrası Amerikan firmalarının verimliliği ve ülkenin sanayi komplekslerinin zarar görmemiş olmasıdır. Ulus içinde işçiler ve sendikal hareket uysallaştırılmış, dışarıda ise SSCB’nin komünizmi yayma

¹⁷⁹ <http://www.bydigi.net/sosyoloji-ve-psikoloji/333579-onemli-sosyologlar.html> (22.09.2009)

tehlikesine Yalta görüşmeleriyle engel olunmuştur. ABD iyimserliğini “gelişme” kuramları ve ulusal kalkınma projeleriyle Üçüncü Dünya ülkelerine taşımış, beklenmedik kadar hızlı olsa da Avrupa devletlerini sömürgelerini bırakmaya ikna edebilmiştir. Öte yandan efektif talebi karşılamak için Avrupa ve Japonya’yı Marshall yardımlarıyla kalkındırmış ve onların da yeniden endüstrileşmesini sağlamıştır. NATO’yu kurarak Avrupa’nın güvenliği adı altında müttefiklerini siyasi ve askeri bir düzene çekebilmiş ve askeri müdahalelerde onlardan ekonomik, askeri ve siyasi yardımlar talep edebilmiştir. SSCB’nin varlığı sayesinde de dünya komünist hareketi ehlileştirilmiştir. Buna rağmen Çin, K. Kore, Vietnam, Yugoslavya ve Arnavutluk gibi bir dizi yeni komünist devlet ortaya çıkmış ve ABD hegemonyasını Aydınlanma değerleri çerçevesinde de olsa rahatsız edebilmiştir.¹⁸⁰

Oysa aynı yıllar sistem karşıtı hareketler de en üst seviyeye ulaşacaktır. Üçüncü Dünya Ülkeleri milli ya da komünist devrimler sonucunda bağımsızlığını kazanmış ve Batılı ülkelerde işçi partileri ve sosyalist partiler iktidara gelmektedirler. Aynı zamanda Çin ve SSCB gibi komünist devletlerdeki nüfus da dünya nüfusunun üçte biri kadardır.

Burada da ehlileştirme politikalarının çok iyi işlediği görülmektedir: Evrensel oy hakkının karşılığı olarak Üçüncü Dünya ülkelerine ‘ulusal bağımsızlık’ verilmiş ve Birleşmiş Milletler’e üye olabilmişlerdir. (Wilsoncu-Leninizm)Sosyal yardımlara karşılık olarak da ‘ulusal kalkınmacılık’ ikame edilmiştir.

---

¹⁸⁰ <http://www.bydigi.net/sosyoloji-ve-psikoloji/333579-onemli-sosyologlar.html> (22.09.2009)

III. BÖLÜM

MODERN DÜNYA-SİSTEMİ'NİN KRİZİ ve KRİZDEN ÇIKIŞ SENARYOLARI

1. MODERN DÜNYA-SİSTEMİ'NİN KRİZİ

1.1. *Jeopolitik Gerçeklik ve Dünya Ekonomisi: Bir Dönüşümün Krizi*

Wallerstein, İkinci Dünya Savaşı'nın dönüm noktalarından birinde Winston Churchill'e savaşın 'sonun başlangıcı' olup olmadığı sorulduğunu, Churchill'in de "hayır ama, bu başlangıcın sonu olabilir," cevabını verdiğini aktarmaktadır. Wallerstein, dünyanın 1945'ten 2001'e kadar ABD'nin hakimiyetinde olduğu, Irak Savaşı ile birlikte, "dünya düzeninin yerini alan yeni dünya düzensizliğinin başlangıcının sonunu"¹⁸¹ işaretlediğini söylemektedir.

Modern Dünya Sistemi'nde daha önce de normal akış ve pratiklerden farklı savrulmalara neden olan hareketler olmuştur. Ancak 1789 Fransız Devrimi ve 1917 Ekim Devrimi gibi devrimler olmasına rağmen onların sistem tarafından emilmesinin sonucunda bu devrimler, yapısal ya da sistemik bir krize¹⁸² yol açmamıştır. Bunun da asıl nedeni bu devrimlerin sistemin gelişme aşamalarına ilişkin olmasıdır. Oysa sistem asimptotlarına¹⁸³ yaklaştıkça sallantılar artmakta ve çatlama ortaya

---

¹⁸¹ Wallerstein, I., Yeni Roma: Terörist ABD, İstanbul, 2004, s. 164.

¹⁸² Sistemin iç çelişkilerini artık çözemediği sorunlarla karşılaşarak çökmeye yüz tutması durumu.

¹⁸³ Asimptot, sonsuza giden bir eğrinin çeşitli noktalarının gittikçe başka bir eğri veya doğruya yaklaşmasıdır. Matematikte sonușmaz veya asimptot, belirli bir A eğrisine istenildiği kadar

çıkılmaktadır. Bu nedenle de en küçük sorumlu, bilinçli hareketler ve seçimler, sistemi daha iyi bir dünyaya taşıyabilmemizi sağlayacaktır. Sorumsuz ve düşüncesiz hareketler ise bu günkünden bile daha kötü bir dünya sistemine bizi taşıyabilecektir. Bu nedenler ve bu anlamlar çerçevesinde Modern Dünya Sistemi'nin geleceği hem belirsiz hem de açıktır.

Sistemik kriz bazı çelişkilerden kaynaklanmaktadır. Bunlar;

- Dünya ücretler düzeyinin düzenli olarak artması: sermayenin proleterleşmesi, dünya kırsal nüfusunun azalması. Bu duruma en iyi örnek olarak, Türkiye sanayisinin coğrafi kaymalarını göstermek mümkündür. Türkiye ekonomisine yön veren büyük çaplı firmalar, daha ucuz iş gücü kaynaklarına ulaşabilmek için Anadolu'daki daha az gelişmiş ve çeşitli işgücü teşvikleri sağlanan şehirlere tesislerinin bir kısmını veya tamamını taşımaktadırlar. Bu durumun sadece Türkiye'deki sanayi için geçerli bir durum olmayıp genel bir dünya sanayi eğilimi olduğu görülmektedir. Sanayinin, Avrupa ve Amerika'da doğup, buradaki iş gücü ve diğer maliyetlerdeki artış sonucu, kendi coğrafyaları dışındaki alanlara kayması herkesçe bilinen bir dünya gerçeğidir.
- Girdi maliyetlerinin ölçsüz artışı: Buradaki temel varsayım, "sermayenin emekle olan dikey ilişkisi münasebetiyle sermaye lehine sağlanan rantın paylaşılmasında, üretim araçlarına sahip kapitalistler arasında süreklilik arzeden bir rekabet olduğudur. Sermayedarın öncelikli saiki mevcudiyetini korumaktır. Bu amaçla at başı giden bir diğer öncelik pazar payının artırılmasıdır. Bu da aslında üretim sürecindeki girdi maliyetlerinin azaltılmasına bağlıdır. Keza kar amaçlı bir işletmede esas olan verimlilik. Verimliliğin temel ölçütü ise, istihdam edilen işçi başına düşen üretim miktarıdır. İşçi başına üretim miktarının artırılması da doğrudan üretim kapasitesinin artırılmasına bağlıdır. Bu da ancak yatırımla gerçekleşir. Arzu edilen yatırım ise, ister özkaynaklarla ister dış kaynaklarla finanse edilsin,

---

yaklaşabilen ikinci bir B eğrisine verilen addır. Bir başka deyişle, A üzerinde ilerledikçe, A ve B arasındaki mesafe azalır ve sifıra yaklaşır. *Asimptot* kelimesi, Yunanca "beraber düşmek" anlamındaki *simpiptein* fiilinin olumsuz halinden türemiştir. Daha fazla bilgi için bakınız: <http://tr.wikipedia.org/wiki/Sonu%C5%9Fmaz>. (05.07.2009)

bu finansman sonuç itibariyle emeğin yarattığı artı değerden, yani aslında kardan sağlanan özsermaye birikimidir.”¹⁸⁴

- Vergilendirme maliyetlerinin artışının sınıf çatışmasını hızlandırması: Parasal şişkinlik olarak tanımlanan enflasyon, tedavüle aşırı derecede para sürülmesi nedeni ve sonucu ile para değerinin düşmesi ve fiyatların sürekli yükselmesi durumudur. “Bir başka deyişle toplumdaki para miktarının, mevcut ürün ve hizmetlerden daha hızlı artmasıdır. Enflasyonla fiyatlar yükselir, paranın satın alma gücü azalır. Önemli bir ekonomik istikrarsızlık şeklidir. Fiyatlar genel düzeyinin sürekli biçimde ve önemli oranlarda artması ve dolayısıyla satın alma gücünü yitirmesi şeklinde tanımlanabilir. Enflasyon nedenlerine göre genellikle maliyet enflasyonu ve talep enflasyonu diye ikiye ayrılır. Birinci yaklaşım enflasyonu üretim maliyetlerindeki yükselmelerle açıklamaya çalışır. Örneğin bir hammadde fiyatlarındaki artış maliyetleri, maliyetlerdeki artış da fiyatları yükseltir. Diğer yandan fiyatlardaki yükselme işçilerin reel gelirini düşürerek ücretlerin arttırılmasına yol açar, yüksek ücretlerde yeniden maliyetleri ve fiyatları yukarı doğru iter. Böylece bu yaklaşıma göre, maliyet faktörlerinden birisinin fiyatındaki bir yükselme ücret-fiyat çekişmesine, dolayısıyla da enflasyona yol açar. İkinci yaklaşımda ise, ekonominin tam çalışma düzeyinde veya ona yakın bir durumda bulunduğu sırada toplam talebin mal ve hizmet arzını aşacak biçimde genişlemesi üzerinde durulur. Ekonomini atıl kapasitede bulunduğu bir durumda toplam harcamalar arttırılırsa reel üretim artar ve ekonomi tam çalışma düzeyine doğru gelişir. Enflasyon deyimi deflasyon deyiminin karşıtıdır. Para değerinin düşürülmesi, çoğunlukla devletlerin para ihtiyacından doğar. Devletler, ihtiyaçlarından ötürü, dolaşıma karşılıksız para çıkartırlar. Enflasyonun en eski biçimi değerli madenlere değersiz madenler karıştırmakla gerçekleşmiştir. Madenlikten kurtulmuş olan kâğıt para enflasyona daha yakındır. Enflasyon önlenemediği halde ve genellikle, bir kısırdöngü yaratır; fiyatların artması yeni karşılıksız paraların basılmasını ve dolaşıma

---

¹⁸⁴ Bülent, M., “Marx, kapitalizm ve 50 bin bebek”, Radikal Gazetesi, 10.Kasım.2009.

çıkarılmasını, bu durumda fiyatların daha çok artmasını gerektirir.”¹⁸⁵ Bu durum da giderek sınıflar arası sorunları-çatışmaları tetiklemekte-doğurmakta ayrı bir nedendir.

- Güney-kuzey kutuplaşması, yasa dışı göç sonucu merkezlerde tehlikeli sınıfların yoğunlaşması: “Artan engellere rağmen yasadışı göç, tıpkı kör kalabalık hareketleri gibi, Kuzey’in her yerinde artacaktır. Kuzey’deki devletlerin iç nüfus dengeleri kökten değişecektir, ayrıca şiddetli toplumsal çatışmalar da beklenebilir”¹⁸⁶

Sistemik krizin göstergeleri ise şunlardır:

- Modern Dünya Sistemi’nin en önde gelen kriz nedeni, kapitalizmin üretim faaliyetlerinde değil de finansal spekülasyonda kâr aramasıdır. Muhafazakâr neoliberal iktisat politikalarının uygulanmasıyla birlikte, 1980’lerin ortasından başlayarak ABD’de finans dışı kesimlerin kâr oranlarının yeniden yükselişe geçtiğini görüyoruz. Kâr oranlarındaki bu artış, reel sektör şirketlerinin giderek rantıye gibi davranarak, kârlarının faaliyet dışı finansal spekülasyon yatırımlarından beslenmesiyle mümkün olabilmişti. Finansal spekülasyon ve finansal rantlar, sanayi kârlarındaki gerilemeyi telafi etmekteydi. Ancak bir yandan da spekülatif kazançların özendirildiği finansal şişkinlik giderek başlı başına bir istikrarsızlık unsuru haline geliyor ve kapitalizmin başboş ve anarşik niteliklerini de gözler önüne seriyordu. Dolayısıyla, küresel ekonominin 2007 krizi, kapitalizmin finansallaşma sürecinin doğrudan bir ürünüdür. *Merkez* ülkelerdeki sermaye, kâr oranlarını sürdürebilmek için finansal spekülasyonun sanal rantlarına bağımlı duruma gelmiştir. Mevcut krizin aşılması için öne sürülen yeni düzenlemeler veya denetleyici kurumların oluşturulması gibi girişimler, finans dünyasının bu tatlı kârlılığını engelleyeceğinden, küresel kapitalizmin mantığına aykırıdır. Sermaye yanlısı muhafazakâr ideologların

---

¹⁸⁵ www.metinberber.com/kullanici_dosyalari/file/E.doc (11.03.2010)

¹⁸⁶ Wallerstein, I, *Liberalizmden Sonra*(Çev. Erol Öz), 1998, İstanbul, s. 138.

“şeffaflık” veya “yönetişim” gibi muğlak söz oyunları ile finansal serbestleştirme sınırlamasına karşı durması boşuna değildir.¹⁸⁷

- Sistem karşıtı hareketlerin sürekli olarak yeniden örgütlenmeye gitmesi ve farklı sistem karşıtı hareketler geliştirmeye çalışması, diğer bir kriz nedenidir. Özge Kirman, ideolojik meşruiyetini yitirmiş devletlerin 21. yüzyılda ayakta kalabilmek için ne yapabilirliğini incelemiştir. Bundan daha önemlisi, "sol" geleneğini yitirmiş sistem karşıtı güçler, aynı dönemde hangi ideolojik çerçevede, nasıl bir yapı içinde örgütlenebilir diye sormuştur. “Wallerstein SSCB'nin çöküşüyle ‘tek kutuplu’ hale gelen ‘yeni dünya düzeni’nin, yakın gelecekte ABD-Japonya ve Avrupa Birliği-Rusya eksenlerinde yeniden örgütleneceğini ve bu temelde yeni bir meşruiyet aramaya başlayacağını öngörüyor. Sömürüye karşı ve özgürlükten yana güçlerin kaderi ise, bu yeniden yapılanma sürecinde ne yaptıklarına bağlı. Liberalizmin "sol" bir türevi olan eski sistem karşıtı hareketleri diriltmeye mi çalışacağız, yoksa özgürlük, eşitlik ve demokrasi için yeni bir yapılanma ve meşruiyet arayışına mı girişeceğiz?”¹⁸⁸

1.2. Yapısal Kriz İçinde Sistem

Wallerstein, iki yıl önce medyada uzmanların her şeyin iyiye gittiğinden bahsettiğine ancak şimdi ise “her şey felaket” dediklerine dikkat çekerek, bugün yaşanmakta olan krizin, sistem açısından yapısal bir kriz olduğuna dikkat çekmektedir. “ABD hegemonyasının ertesindeyiz artık.”¹⁸⁹ ABD giderek geriliyor. Kondratieff I evresinin sonundayız. Bu daha önce de çok görüldü. Wallerstein,

¹⁸⁷ <http://www.yordamkitap.com/comment.php?commentId=84> (20.04.2010)

¹⁸⁸ http://politics.ankara.edu.tr/~aksoy/eay/0506guz/o_kirman.doc (02.03.2008)

¹⁸⁹ Wallerstein 6 Mart 2009’da Bilgi Üniversitesinde verdiği bir konferansta, ABD’nin yerine ortaya çıkacak yeni hegemon gücün hangi devlet olabileceğine yönelik soruya, gerilemesi 1870’lerde başlayan İngiltere’nin yerine ABD’nin geçmesinin 75 yıl sonra, 1945’te gerçekleştiğine dikkat çekerek, ABD gücündeki gerilemenin hemen bugün yeni bir hegemon gücün ortaya çıkacağı anlamına gelmeyeceğini dikkat çeker. Bugünkü muhtemel adayların gelecekte varlıklarını sürdürüp sürdürmeyeceklerinin bile tartışmalı olduğunu belirten Wallerstein, en olası yeni hegemon gücün 2075’te ya da 2100’de Doğu Asya’dan çıkabileceğini, bunun da Çin ya da Japonya değil, Çin, Japonya ve Kore dahil bütün bir Doğu Asya’yı kapsayan bir yapı olabileceğini belirtti

ABD'nin gerilemesinin 40 yıllık bir geçmişe sahip olduğunu, oldukça yavaş bir şekilde açığa çıkan bu gerilme durumunun şimdi ivme kazandığını söylemektedir.

1950-60'larda gücünün doruğunda olan ABD, istediğinin %95'ini yapabiliyordu. Wallerstein, ABD hegemonyasının ekonomik güç, askeri güç ve doların rezerv para olmasına dayandığını belirtmektedir. Bu dayanakların büyük ölçüde zayıfladığına dikkat çeken Wallerstein, ABD'nin ekonomik gücünün, dünyanın geri kalanına göre daha çok ve daha ucuza üretim yapabilmesinden kaynaklandığını söylemektedir. Wallerstein, bu avantajın temel olarak 1940'lar ile 1960'lar arası dönem için geçerli olduğuna daha sonra da Avrupa ve Japonya'nın öne geçtiğine işaret ederek, 60'ların sonundan itibaren bu dayanağın ortadan kalktığını ifade etmektedir.

Wallerstein, ABD hegemonyasının ikinci temel dayanağı olarak tanımladığı askeri güç konusunda ise şunları söylemektedir: "ABD'nin kendisinden sonra gelen 10-15 gücün toplamını aşan bir askeri gücü var. Ama bir sorun var. 1990'lı yıllarda Clinton döneminde Beyaz Saray'da bir konferans yapılıyor. Madeleine Albright Balkanlar'da bir şeyler peşinde. Colin Powel buna direniyor. Albright 'kullanmayacaksak o kadar övündüğümüz bu askeri gücümüz neye yarar' dedi. Powel, kullanırsanız kazanamayacağınızı biliyordu. Albright bilmiyordu." Wallerstein, ABD hava gücünün askeri operasyonlarda yetersiz kaldığı ve yeni operasyonların kara harekâtlarını gerektirdiğine dikkat çekerek, ABD askeri gücünün eski önemini yitirdiğini belirtti."¹⁹⁰

Wallerstein, 6 Mart 2009'da Bilgi Üniversitesinde verdiği bir konferansta ABD gücü gerilerken iktidara gelen George W. Bush yönetiminin, ABD hegemonyasının gerileyişini durdurma çabasının ters teptiğini belirtmektedir. Wallerstein, George W. Bush'un iktidara gelmesinin köhne bir teori üzerine inşa edildiğini, ABD hegemonyasının gerilemesinin nedeninin liderlik sorunu olduğunu iddia ediyor ve bunu 'tek taraflı maço militarizm' olarak tanımlıyordu. Bush, ABD hegemonyasını yeniden kurmak yerine gerilemeyi hızlandırdı. Avrupa, Rusya, Çin ABD'den uzaklaştı. Nükleer programlar hızlandı. Irak'ın kolay işgal edilmesinin nedeni

¹⁹⁰ http://www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=22685 (18.01.2010)

nükleer silahlarının olmamasıydı. Bu nedenle Kuzey Kore ve İran bundan gerekli dersi çıkardıklarını ve şimdi nükleer program geliştirdiklerine dikkat çekmektedir.¹⁹¹

Wallerstein aynı konferansta bir istihbarat raporu raporuna atıfta bulunarak, yirmi yıl sonra ABD'nin eskisi gibi olmayacağını iddia etmektedir. Peki, ne olacak? Wallerstein, çok taraflılık ve bölgeselleşme eğilimlerine dikkat çekerek, şimdi çok taraflı bir duruma girdiğimizi belirtmekte, Batı Avrupa, Rusya, Çin, Hindistan, Japonya, Brezilya, G. Afrika, İran ve benzerlerinin hepsinin özerk güç merkezleri olduğunu ifade etmektedir. Türkiye'nin durumuna ise ayrıca değinen Wallerstein, Türkiye dış politikasının da yirmi yıl öncesine göre oldukça farklılaştığını, kollarını çok çeşitli yönlere uzattığını belirtti. Wallerstein, Türkiye'nin jeopolitik gücünü artırmak istediğini, ABD'ye kafa tutuyor olduğunu, Irak'a Türkiye üzerinden asker göndermesine direndiğini, on veya yirmi yıl önce böyle olmadığını da sözlerine ekledi.

1.3. Politik Gücün Gerçeği: Dünya Ekonomisi

Dünya ekonomisinin 400-500 yıldır döngüsel bir harekete sahne olduğunu belirten Wallerstein, şöyle devam etmiştir: "Bu döngü önce genişleyip, büyüyor, belli ürünler bir süre gelişiyor, geliştiriyor, bir süre sonra tıkanıyor. Bir üründen birileri kar ediyor, sonra diğerleri dahil olup tekeli kırıyor, paylaşıyor. Kar göz kamaştırıcılığını yitiriyor. Artık burada evre B Kondratieff'tir. B evresinde üretim yer değiştiriyor. Fabrikalar düşük maliyete gidiyor. 1945 sonrasında fabrikalar ABD, Avrupa ve Japonya'dan diğer ülkelere akıyor. Ama gerçekte olan, düşük gelirli üretimin bu ülkelere gitmesidir. Bu ülkeler kalkınıyor ama bu sorunlu bir kalkınma. Fabrikalar yer değiştirdiğinde işsizlik oluyor. Bunun üzerine işsizlik ihraç edilmeye çalışılıyor. ABD, Avrupa, Japonya birbiri arasında bunu yapıyor. Üretim zayıfladıkça para sahibi parasını üretimden çekip, spekülasyona yatırıyor. Bu süreç finansallaşma deniyor. Bu yeni değil, daha önce de çok kez yaşandı. Kondratieff B'nin karakteri bu."¹⁹²

¹⁹¹ Wallerstein, I., "Jeopolitika ve Dünya Ekonomisi: Bir Dönüşüm Krizi"(Konferans), Bilgi Üniversitesi, Dolapdere, İstanbul, 06 Mart 2009.

¹⁹² http://www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=22685 (18.01.2010)

Wallerstein bu süreçte, üretimin 3. Dünya Ülkelerine kaydığını, gelişmiş kapitalist ülkelerin 3. Dünya'ya borç verdiklerini, ardından 1980'lerin borç krizinin yaşandığını ve sonra da çöp tahviller döneminin geldiğini, sonunda onun da çöktüğünü belirtir. Bu sürecin sonunda ABD'nin en büyük borçlu haline geldiğini, aynı şekilde ABD'li tüketicilerin de borçlandığını belirten Wallerstein, bunun da bu borç balonunun patlamasıyla sonuçlandığını belirtiyor. Bu inanılmaz borç, Kondratieff B evresinde ciddi boyutlara ulaşıyor ve çöküş yaşanıyor. Bu durumda ortaya çıkan sonuç: Bankalar kredi vermiyor, hükümetler istiyor ama bankalar doğal olarak vermiyor. Fabrikalar kapanıyor, işsizlik oluşuyor, işler daha da kötüleşiyor.

Wallerstein Bilgi Üniversitesi'ndeki konferansında en az birkaç yıl daha bu durumdan çıkamayacağımızı dile getirmektedir. Wallerstein, Joe Biden'nin yönetime geldikten birkaç hafta sonra "durum sandığımızdan da kötü" dediğini ve Wall Street'in de bunun farkında olduğunu söylemiştir. Wallerstein aynı konferansta, Obama'nın da bu durumda yapacak çok fazla şeyinin olmadığını söyleyecek, bu aşağı gidişi durdurabileceğini sanmadığını söyleyecektir. Wallerstein, pek çok ülke başkanının ayaklanmadan korktuğunu söylemektedir. Sarkozy'nin de neoliberal bir lider olduğunu ama geri adım attığını belirtip, Fransa sömürgelerinde halkın sokaklara döküldüğünü; Guadulop'ta halkın %10'unun sokaklara döküldüğünü ve kazandığını belirtiyor. Devamında şöyle demektedir: Bu dalga Martinik'e de sıçradı. Fransa tarihinde 68 dahil böyle bir isyan yaşanmadı. Rusya da aynı durumla karşı karşıya, Çin de, ABD de aynı... Leap Europe adlı Avrupalı bir think-tank kuruluşunun 2-3 ay önce yayınlanan raporuna göre bu gelişmiş ülkeler iç savaşa kadar gidebilir. Raporda, şöyle denilmektedir. "Halkın silaha erişimi ne kadar kuvvetli ise o kadar tehlikeli. ABD'de iç sorun çok büyük. (...)Obama yoksullara yardım etmeye çalışacak. Ben de bundan yanayım. Bunu yapmayan hükümetler ayakta kalamayacak. Ama bu da çözüm değil. Ekonomi düzelmeyecek. Sadece yoksulların yaşamı biraz daha çekilir hale gelecek."¹⁹³

¹⁹³ http://www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=22685 (18.01.2010)

1.4. *Kapitalist Dünya-Sisteminde Son ve Özne Olmak*

Bilgi Üniversitedeki konferansta yaptığı konuşmasında, Jeopolitika ve ekonominin çok kötü olduğuna değinen Wallerstein, geçmişte de böylesi durumlarla karşılaştığını ve krizdeki hegemonyacı gücün yerinin yeni bir hegemonyacı güçle doldurulduğunu ancak henüz böylesi bir yeni hegemonyacı gücün kendini ortaya koyamadığını ifade etti. Bugün dünya ekonomisinin girdiği krizin kapitalist ekonomik sistemin yapısal krizi olduğunu belirten Wallerstein, bir sistemin tarihinde tek bir kriz vardır, o da bu evre, diyerek tartışmanın odağında kapitalizmin yerine neyin geçeceği sorusu olduğunu vurgulamaktaydı.

Mevcut krizi anlayabilmek için 400-500 yıllık geçmişe bakmak gerektiğini yineleyen Wallerstein, 1945 sonrası alım gücünün artırıldığı 20-25 yıllık verimli bir döngü ve emeğe saldırıyla geçen 1980-2000 arasındaki neoliberal dönemin ardından kapitalist sistemin bir sınıra geldiğini ifade etmektedir. Kapitalist açısından üç temel maliyet kaleminin, yani işçi ücreti, girdi maliyeti ve vergilerin 1980'e kıyasla düşük olsa bile 1945'le kıyaslandığında arttığını, döngüsel olarak yükselen bir eğriye işaret ettiğini belirten Wallerstein, bu süreci 500 yıl öncesine uzattığımızda da aynı döngüsel yükselişin adım adım gerçekleşmesinin görüleceğini ve nihayetinde de bu döngünün sınıra dayandığını söylemektedir.

Wallerstein krizden nasıl çıkılabileceği konusunda; teknik olarak iki farklı çözüm olabileceğini söylemektedir. Wallerstein şöyle demiştir. “Yeni bir sistemi oluşturmaya ilerliyoruz. İki ihtimal var. Sistem gereği gibi işleyemiyor. Kapitalizm yerine geçecek olan nedir? Ya daha iyi, ya da daha kötü bir sistem.”¹⁹⁴ Wallerstein bilemeyeceğimiz bir şeyden söz ettiğini, 30 yıl sonrasının belirsizliğine vurgu yaparak bunun bir aşamada tek bir kanala gelip oturacağını söylemiştir. Bu iki olasılık arasındaki farkı ise Davos ruhu ile Porto Alegre arasındaki fark şeklinde tarif eden Wallerstein şöyle devam etmiştir: “Davos hiyerarşik, sömürgeci bir sistem. Porto Alegre demokratik, insancıl.”¹⁹⁵ Wallerstein, gerçekleşecek olanın nasıl bir şey olduğunu bilmediğini ve bunu, kimsenin bilemeyeceğini söylemektedir. Feodalizmin çözüldüğü 1450 yıllarında da yeni sistem neye benzeyecek diye bir tartışmanın

¹⁹⁴ http://www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=22685 (18.01.2010)

¹⁹⁵ http://www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=22685 (18.01.2010)

olduğunu ve bunun cevabını kimse bilmediğini belirten Wallerstein, ancak bu durumun bizi çaresiz duruma düşürmeyeceğini belirtmiştir.

Bugünkü esas meselenin “özne olmak” olduğunu belirten Wallerstein, tartışmanın determinizm ile özgür irade arasındaki, ‘kader mi, irade mi’ tartışması olduğunun altını çizmiş ve şöyle devam etmiştir: “Bir sistem, normal bir evresinde iken deterministtir. Siz ne yaparsanız yapın, denge noktasına çekilir. Rus ve Fransız devrimlerinde insanlar dünyayı değiştirmek için çok çalıştı ama sistem denge noktasına çekildi.”¹⁹⁶ Wallerstein bugüne ilişkin ise daha umutlu bir tespitte bulunmaktadır. “Kriz ortamında birdenbire bir özgürlük anı yaşanıyor. Bugün ne yaptığımız çok önem taşıyor. Berbat bir keşmekeş içindeyiz. Alışıldığın dışında... Bugün yürütülecek öznel/iradi çabalar geçmişe nazaran çok daha etkili sonuçlar doğurabilir ve ortaya çıkacak yeni sisteminde bu özne olma durumundan etkileneceğini ifade etmek yanlış olmayacaktır.”¹⁹⁷

2. ORYANTALİST SÖYLEM OLARAK MEDENİYETLER ÇATIŞMASI

“Medeniyetler Çatışması” en başta 1990’dan sonraki “yenidünyanın” kendine has yanlarını nasıl okumamız gerektiğine vurgu yapmaktadır. Bu dönemde dünyanın girdiği değişimleri tarihin son bulduğunu savlayan Fukuyama’nın tezi gibi. Lakin en önemlisinin de “aynı gerçekliği modernizmin krizi, modernizmin sonu, geç kapitalizmin mantığı, postmodern bir dönemin başlangıcı veya modernizmin daha bir radikalleşmesi, düşünümsel modernliğin başat olması”¹⁹⁸ gibi tanımlama çalışmaları olarak düşünülebilir. Ancak daha da önemlisinin tüm bu tezleri de kapsayan Modern Dünya Sistemi’nin 1970’lerden beridir devam eden krizinin giderek derinleşmesi olarak tanımlamak yanlış olmayacaktır.

Bu tanımlamalarla birlikte medeniyet kavramı sosyal bilimlerde(iktisat, sosyoloji, siyaset) sıkça kullanılan bir terim değildir. Wallerstein, kavramın bir kısım

¹⁹⁶ http://www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=22685 (18.01.2010)

¹⁹⁷ http://www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=22685 (18.01.2010)

¹⁹⁸ Huntington, S. P, Medeniyetler Çatışması(Der: M. Yılmaz), 2001, Ankara, s. 9.

I. Dünya Savaşı öncesi antropoloji metinlerde revaçta olduğunu belirtiyor. Wallerstein, “Varsayımsal evrimci ardışıklığın son terimi olarak: İnsanlık vahşilikten barbarlığa, barbarlıktan medeniyete geçiyordu,”¹⁹⁹ demiş ve “günümüzde hala savunucuları olmasına rağmen, “Medeniyet bir terim olarak sadece nesebi gayr-ı sahih oryantalizm alanında neş-ü nema buldu. Oryantalizm kesin biçimde Çin, Hindistan, Osmanlı, Arap-İslam dünyası(ve benzer şekilde klasik Antikite) gibi diğer medeniyetler incelenmesi olarak”²⁰⁰ tanımlandığını ifade edecektir.

Medeniyetlerin tabiatları gereği çatışmayı gerektiren bir yapıda olduğu iddiası, Doğu ve Batı medeniyetlerin birbiriyle çatışma halinde olduğu ve bu halin kendi iç unsurların yapılarında zorunlu olarak meydana geldiği varsayımına dayanmaktadır. Dolayısıyla konu, iki kat önem taşımaktadır. Birincisi, kültür felsefesi bakımından, kültürler arası herhangi bir uyumsal ilişkinin olamayacağı ve sonuçta birbirleri arasında sürekli bir gerilimi ve çatışmayı doğuracağına yönelik bir düşünceyi dile getirmektir. İkincisi, dönemin olaylarını, uluslar arası sorunları, herhangi bir öznenin sorumluluğunda çıkarmak; daha açık bir ifadeyle Batı merkezli oryantalist bir bakış açısını yeniden kurgulamak ve Batı uygarlığı karşısına çıkacak bir uygarlık seçeneğine karşı, şiddet kullanımı dâhil her türlü tedbiri anlaşılır kılmaya çalışmaktır. Bu konuyu netleştirmek için öncelikle böyle bir fikrin ortaya konulmasındaki tarihsel olayları gözden geçirmek gerekir.

Soğuk savaşın bitmesiyle beraber, yeni “durum değerlendirilmesi” arayışları başladı. Söylenen her söz belli bir durum değerlendirmesini ifade etmesi ve geleceğe yönelik varsayımlar ortaya koymasının yanında; eskiye ait değerlendirmelerin gündem dışına atılmasını yani artık geçerliliklerinin ortadan kaldırılmasını da beraberinde getirmiştir. Artık uluslararası ilişkileri yeni bir dille ifade etmenin arayışları ortaya çıkmıştır. Soğuk savaş süreci, ikinci Dünya Savaşı sonrasında, 1917 Ekim Bolşevik Devrimi’yle kurulan ve savaş sonrasında dünyayı etkileyen, ‘alternatif’ bir güce dönüşen SSCB liderliğindeki Sosyalist Doğu Bloğu(Varşova Paktı) ile bunun karşısında yer alan “gelişmiş” kapitalist Batı Bloku(NATO Paktı) arasındaki mücadeleden oluşur.²⁰¹ Soğuk Savaş sürecinin SSCB’nin dağılmasıyla

---

¹⁹⁹ Huntington, a.g.k., s.252.

²⁰⁰ Huntington, a.g.k., s.252.

²⁰¹ Huntington, a.g.k., s.14.

sona erdikten sonraki dönemde akla gelen en meşhur tez, Francis Fukuyama'nın "İdeolojilerin Sonu"dur. "Buna göre, liberalizmin çözemediği veya çözemeyeceği bir meseleyi çözebilecek hiçbir muhalif ideoloji yoktur. (...)Batı dışındaki dünyanın ve liberalizm dışındaki ideolojilerin tarih çamurlarında debelendiğini, dünyaya hitap edemediklerini ve önlerinde ancak Batı tarihini taklit etme seçeneğinin bulunduğunu söylemektedir."²⁰² Fukuyama'nın dile getirdiği önerme, Batı merkezli oryantalist cüretkârlığın tipik bir söyleyişi olmasının ötesinde Batı ve onun liberal söyleminin güven tazelemesini ve tek, alternatifsiz güç olarak kendi egemenliğinin tabii olduğuna yönelik kanaati dile getirir. Ancak Huntington, diğer medeniyetlerin Batı'yı taklit edemeyecek kadar zatiyetlere sahip olduğunu söyler.

Huntington bir adım daha ilerleyerek bundan sonraki mücadele modellerinin ne olacağına yönelik iddialarda bulunuyor. Ona göre, "tarihin sonu, milli devletlerarasında geleneksel rekabetlerin geri dönüşü, globalizm ve tribalizm pistonlarının çekişmesi yüzünden milli devletin gerilemesi türünden görüşlerin her biri doğmakta olan realitenin muhtelif yönlerini yakalıyor."²⁰³ Bu durumda onların tamamı gelecekte muhtemel dünya çapında politikaların alacağı vaziyetin merkezi bir yönünü gözden kaçırıyorlar. Huntington'un buna karşılık faraziyesi: "Bu yenedünyada mücadelenin esas kaynağı ideolojik ve ekonomik olmayacak. Beşeriyet arasındaki büyük bölünmeler ve hâkim mücadele kaynağı kültürel olacak. Milli devletler dünyadaki hâdiselerin yine en güçlü aktörleri olacak fakat dünya çapında politikanın asıl mücadeleleri farklı medeniyetlere mensup grup ve milletler arasında meydana gelecek. Medeniyetlerin çatışması dünya çapında politikaya hâkim olacak. Medeniyetler arasındaki fay hatları geleceğin muhabere hatlarını teşkil edecek."²⁰⁴ Huntington, bundan sonrasına dair bir varsayımdan bulunurken, birkaç satırda geçmişteki mücadele çeşitlerini ele alıyor. Ona göre, ekonomik güçlerini genişletmeye çalışan prenslerle imparatorlar ve mutlakiyetçi monarklarla meşrutiyetçi monarklar arasındaki mücadele tarzı yerini Fransız İhtilalı'ndan sonra, milli devletlerarasındaki mücadele tarzına bırakmıştır. Bunu pek fazla açmamakla beraber, medeniyetler arasındaki çatışmayı tarihsel olarak kanıtlamaktan kaçınmaya

---

²⁰² Huntington, a.g.k., s.15-16.

²⁰³ Huntington, a.g.k., s.22.

²⁰⁴ Huntington, a.g.k., s.22.

yönelik bir tavır ortaya koymaktadır. Onun ifade etmeye çalıştığı bu çizgisel ilerlemede neyi söylemeye çalıştığı tam olarak anlaşılammamaktadır.

Dünya, soğuk savaş esnasında, birinci, ikinci ve üçüncü dünya olarak bölünmüştü. Bu bölünmeler, iktisadi sistemleri ve ekonomik gelişmişlik seviyelerine göre belirlendiğine göre artık pek ‘münasebetsiz’ ve geçersiz bir kategorilendirme olmaktadır.²⁰⁵ Huntington, şimdiki dönemde ülkelerin kültür ve medeniyetle ilgili terimlerle adlandırılmasının daha manidar olacağına yönelik kendi önerisini belirtir. Bir medeniyet, insanların, diğer insanların sahip olduğu hayat tarzlarından, dünya anlayışlarından, kültürel aidiyetlerinden ayırt etmek yönünden başka; onların sahip olduğu en yüksek kültürel gruplaşma ve en geniş kültürel kimlik seviyesidir. Bunun dışında medeniyet kavramı, “kelime anlamı olarak şehirleşmek, şehir hayatını benimsemek anlamına gelir; teknik anlamda kültürün maddî ve teknik unsurlarını ifade eden bir terimdir. ...1890’lardan itibaren ‘medeniyet’ bugünkü teknik özellikleri de ifade eden bir terim olarak dilimize yerleşmiştir.”²⁰⁶ Huntington ise, medeniyeti dinamik bir yapı olarak anlamlandırır. Bu anlamda insanın medeniyet içinde önemli bir fonksiyonu bulunmaktadır. “O kişinin mensup olduğu medeniyet, onunla kendisini kuvvetle teşhis ettiği en geniş kimlik seviyesidir. İnsanlar kimliklerini yeniden tanımlayabilirler ve tanımlar da ve bunun neticesi olarak medeniyetlerin kompozisyonu ve sınırları değişir.”²⁰⁷ Aynı medeniyete dâhil olmak için birçok farklılığı edilgenleştirecek bir üst kimlik olması gerekir. İnsanların bir üst kimliğe yönelimi hangi koşullarda gerçekleşir? Bu soru bizi konudan uzaklaştırır. Ancak şu da var ki, Huntington bunu açıklama gereğinde bulunmuyor. Ona göre bir medeniyet birçok milli devleti kapsayacağı gibi, tek bir devleti de(Japonya) ifade edebilir.

Huntington, Batı medeniyetini, Avrupa ve Kuzey Amerika gibi iki ana varyanta; İslâm medeniyeti ise, Arap, Türk, Malezya gibi kültürleri kapsadığını söylemektedir. Ona göre medeniyetler, Batı, İslam, Hint, Slav-Ortodoks, Latin Amerika ve Afrika olmak üzere yediye ayrılmaktadır.²⁰⁸ Ona göre; ‘medeniyetler

---

²⁰⁵ Huntington, a.g.k., s.23.

²⁰⁶ <http://www.enfal.de/sosyalbilimler/m/021.htm> (02.01.2010)

²⁰⁷ Huntington, a.g.k., s.24.

²⁰⁸ Huntington, a.g.k., s.24.

anlamli zatiyetlerdir' ve 'kendi aralarinda keskin hatlara rastlamak nadir gorunen bir sey olsa da gerçektir'. Yani bir sekilde medeniyetlerin kendi icerisinde de keskin farklılıkları vardır. Bu durumda onları bir araya getirecek formül dindir. Her ne kadar medeniyetleri dinlere indirgemese de, dine tayin edici bir öncelik tanımaktadır. Nitekim Türk, Arap ve Malezya kültürlerini aynı medeniyet çatısı altında toplamanın başka mümkünü yoktur.

'Medeniyetler dinamiktir', 'yükselir ve düşer', 'bölümlere ayrılır ve birleşir'; Huntington'un anahtar kavramlarıdır. Huntington'un ifadelerine ve kimi tespitlerine baktığımızda, her ne kadar "medeniyetler çatışması" tezini savunsa da medeniyetler arası diyaloga da yorumlanacak ifadeler bulmak mümkündür. Medeniyet ve kültür kavramlarını değişik şekillerde, yoruma açık bırakacak tarzda anlamlarını ortaya koyduktan sonra; kendi iddiasını "Medeniyetler niye çatışacak?" sorusuyla daha da netleştirmektedir. Kendi savını altı nedenle açıklamaya çalışır. Bundan sonra artık gelecek zaman kipiyle konuşacaktır. Tarihsel kanıt ortaya koymamasının nedeni olarak, medeniyet kimliğinin geçmişe oranla gelecekte daha fazla önem kazanacağına yönelik ön görüşü gösterir. Dolayısıyla aslında tarih, sonu medeniyetler çatışmasına varan bir yoldur.

Medeniyetlerin çatışma sebeplerinden birincisi, "medeniyetler birbirlerinden tarih, dil, kültür, gelenek ve en mühimi de din yoluyla farklılaşırlar. Farklı medeniyetlerin insanları, hak ve sorumluluklar, hürriyet ve otorite, eşitlik ve hiyerarşinin izafi ehemmiyeti hakkında farklılaşan görüşleri kadar tanrı ile insan, fert ile grup, vatandaşla devlet, ebeveynle çocuklar ve karı koca arasındaki ilişkiler konusunda da farklı fikirlere sahiptirler. Bunlar siyasi ideoloji ve rejimler arasındaki farklılıklardan çok daha esastır. Farklılıklar illâ da mücadele demek değildir ve mücadele de muhakkak surette şiddet manasına gelmez. Gerçi, asırlar boyunca, en uzun ve şiddetli mücadeleleri, medeniyetler arasındaki farklılıklar husule getirmiştir.²⁰⁹

İkincisi, farklı medeniyetlerin insanları arasındaki etkileşimler giderek artması: "Bu artan etkileşimler medeniyet şuurunu ve medeniyetlerin kendi bünyelerindeki müşterekliklerin yanı sıra medeniyetler arasındaki ayrılıkların fark edilmesini

---

²⁰⁹ Huntington, a.g.k., s.25.

güçlendiriyor... Etkileşimler, sırasıyla düşünceyi gerisin geriye, tarihin derinliğine doğru yaymak için farklılık ve adavetleri abartarak canlandırmak suretiyle insanların medeniyet şuurlarını artırıyor.”²¹⁰ Huntington birinci nedende, tarihteki birçok şiddetli mücadelenin medeniyetler farklılığından kaynaklandığını söyler. Daha önce prensler ve imparatorlar arasındaki mücadelelerin ekonomik güçlerini genişletmek için yapıldığını söylemekteydi. Bir yandan da medeniyetler arası çatışmanın şiddet kullanımının dışında da olabileceğini söyler gibiydi, ancak bu noktayı da muğlâk bırakmaktadır. Sonrakinde ise, farklı medeniyetler arasında ki etkileşimlerin, medeniyet şuurunu artırdığını ve hem kendi içindeki ortaklıkların hem de ayrı medeniyetler arasındaki farklılıkların fark edilmesini güçlendirdiği gibi çelişkili bir ifade kullanmaktadır. Bu iki neden halen daha tatminkâr bir açıklamayı içermiyor.

Üçüncüsü, dünya çapında sosyal değişme ve ekonomik modernleşme süreçlerinin insanları mahalli, kimliklerden koparıyor olmasıdır. “Bunlar aynı zamanda, bir kimlik kaynağı olarak milli devleti zayıflatıyor. Dünyanın çoğu yerinde bu boşluğu doldurmak için din, sık “fundamentalist” diye yaftalanan hareketler biçiminde devreye girmiştir. Bu tür hareketler, İslâm’da olduğu kadar Batı Hıristiyanlığı, Musevilik, Budizm ve Hinduizm içinde de boy gösteriyor.”²¹¹ Artık medeniyetten ve niçin çatışma olması gerektiğine ilişkin aşılması gerekeni biraz daha açmaktadır. Fundamentalizmin ortaya çıkmasıyla dünyanın sekülerizmden uzaklaşmasını sosyal bir gerçek olarak önümüze koymaktadır. Dolayısıyla milli kimlikleri aşan din temalı medeniyet tanımı gereği, artık dinler arası bir çatışmanın ve şiddetin ortaya çıkışı kaçınılmaz hale geliyor. Ancak sosyal değişme ve ekonomik modernleşmenin ne açıdan dinsel kimlikleri güçlendirdiği ve dinsel temalı çatışmaların ekonomik güç ilişkilerinden ne derece bağımsızlaştığı açık değildir. Ki, çatışmanın ana etkenin din ya da medeniyet olduğunu söylemek için diğer etkenlerin bir süre sonra belirleyiciliğini yitirdiğini açıklamak gerekir.

Dördüncü neden, medeniyet bilincinin gelişmesinin Batı’nın iki yönlü rolü aracılığı ile güçlendiriliyor olmasıdır. “Batı bir yandan kudretinin zirvesindedir. Mamafih, aynı zamanda ve belki netice olarak, Batılı olmayan medeniyetler arasında ecdat fenomenine dönüş ortaya çıkıyor. Gücünün zirvesindeki bir Batı, Batılı

---

²¹⁰ Huntington, a.g.k., s.25-26.

²¹¹ Huntington, a.g.k., s.26.

olmayan yollardan dünyayı biçimlendirmek için gittikçe daha fazla arzu, istek ve kaynağa sahip olan Batı dışı ülkelerle yüz yüze geliyor.”²¹² Dolayısıyla Batı dışı ülkeler, Batı’yı bir şekilde harekete geçmesi için kışkırtıyor. Batı için kışkırtıcı olan ise bu ülkelerin Batılı olmayan yollarla dünyayı biçimlendirmek isteyişleridir. Bu durumda Batı kendi değerlerini korumak için harekete geçmeye mecbur bırakılmaktadır. Çünkü devamında söylediği gibi Batılı olmayan toplumların elitleri giderek, yerlileşmeye başlamaktadır. Bu durum, politikalarında giderek, muhafazakâr fikirlerin artması ve neticede Batı ile aralarındaki kültür farklılıklarının belirginleşmesi demektir.

Beşinci neden, “siyasi ve ekonomik olanlara nispetle daha az değişme istidadı gösteren kültürel hususiyet ve farklılıkların, uyuşma ve ayrışmaları da bu yüzden, onlara göre daha kolaydır... Son olarak, ekonomik bölgecilik artıyor... Bir yandan, başarılı ekonomik bölgecilik medeniyet şuuru takviye edecek, diğer yandan da ekonomik bölgecilik ancak müşterek bir medeniyet içinde kök saldıği zaman muvaffak olabilecek. Avrupa Topluluğu, Avrupa kültürü ve Batı Hıristiyanlığı’nın paylaştığı temele dayanır.”²¹³ Hiç şüphesiz, insanların siyasi ve ekonomik konumlarının değişmesi, kültürel değişimlerinden daha kolay ve anlaşılır. Zaten kültürün tabiatına aykırı olur; eğer değişimin kısa vadede olduğunu söylersek. Sovyetler Birliği’nde komünistler demokrat, zenginler fakir ve fakirler zengin oldu, ancak Ermeniler Azeri, Gürcüler de Rus olmadı. Hatta insanlar, belli bir dönem sonra başka bir etnik aidiyeti kabul edebilirler ancak dini kimliklerinde asimilasyon aynı derece mümkün değildir. Gelişen ekonomik düzeyle beraber toplumların medeniyet şuuru yeni anlamlar da yüklenilebilir. Dünyada ekonomik güç bakımından kendini zirvede gören Batı, bu bakımdan, kendi değerlerini ve Hıristiyanlığı diğer medeniyetlere göre daha üstün görmesi anlaşılır olur.

Nihayetinde, Batı bu değerlerine sıkı sıkıya bağlanmakla geri kalanlarla karşı karşıya gelir. “Medeniyetler Çatışması” bu aşamada Batı değerlerini tehdit eden medeniyetlerin varlığından kaynaklanan bir zorunluluk olarak kaçınılmazdır. “Batı, bugün, diğer medeniyetlerle ilişkisi açısından olağanüstü bir kudretin zirvesindedir. Süper güce sahip rakibi haritadan silinmiştir. Batılı devletlerarasındaki askeri

---

²¹² Huntington, a.g.k., s.26-27.

²¹³ Huntington, a.g.k., s.27.

mücadele(çıkması) düşünülebiyecek bir şey değildir ve Batının askeri gücü rakipsizdir.”²¹⁴ Japonya hariç ekonomik güç olarak rakip olabilecek herhangi bir ihtimal de yoktur. Dolayısıyla Irak müdahalesinde önemli olan petrolün rolü değil, Amerika’nın Batı değerleri olan demokrasi ve özgürlük adına yaptığı çabadır. Bu durumda, Bush’un Tanrı tarafından görevlendirildiğini iddia etmesi daha fazla anlam kazanır.

Huntington’un tezi birçok belirsizliklere açık kapı bıraktığı gibi birden fazla çelişkiyi de barındırır. Medeniyeti, birçok milli ve kültürel aidiyetleri aşan dini teması yoğun heterojen bir yapı olarak tasavvur eder. Ancak verdiği örnekler pek inandırıcı değildir. İslam medeniyeti olarak, Türkiye, Arap ülkeleri ve Malezya’yı gösterir. Oysa reel politikada Türkiye’nin Batı’yla olan ilişkileri Arap ülkeleri ve Malezya’yla olan ilişkileriyle daha fazla yoğunluğa sahiptir. Huntington, medeniyetin farklı kültürleri kapsadığını ve kültürel etkileşimlerin medeniyet şuurunu güçlendirdiğini söyler, ancak diğer yandan günümüzde kültürel etkileşimlerin, etnik-mikro kültürel yapıları canlandırması gerçeği homojen bir medeniyeti pekte olanaklı kılmıyor. Dolayısıyla, dayanaksız ve mantıksız bir tezdır bu; çünkü modern kültür kuramındaki en büyük ilerlemelerden biri, kültürlerin melez ve heterojen olduklarının neredeyse herkes tarafından kabul edilmiş olmasıdır. Bir ideolojik kurmaca olarak gündeme getirilmesi bir yana, böyle bir kurmaca, bir kısım değer ve fikir nedeni ile bu uygarlığın ayrı bir üstünlüğe sahip olduğunu iddia etmekteyse de; oysa söz konusu değerlerin, fikirlerin hiçbirini, Batı uluslarına şimdiki karışık kimliklerini kazandıran fetihlerin, göçlerin, yolculukların, halk kaynaşmalarının tarihi dışında pek bir anlam taşımadığı da bir gerçektir.

Söylemin sürekli manipülasyon görevini görmesinin yanında aynı zamanda yeniden yapılandırma ve kurgulama gibi işlevleri de vardı. Bu açıdan “medeniyetler çatışması” tezi oryantalist söylemle neredeyse tam olarak aynı işlevleri görmektedir. Şarkiyatçılığın dolaylı iletilerinden birini Edward W. Said’e, kültürler ile halkları zorla ayıran, farklı soylara ya da özlere bölen her girişimin, bunun getirdiğı yanlış temsilleri, tahrifleri ortaya koymakla kalmayıp, anlama yetisinin “Şark” ya da “Batı” gibi şeyler üretmek üzere iktidarla nasıl bir suç ortaklığı kurduğunu da gözler önüne serer demektir. Aydının kaleminden cesaret alan iktidar, siyasal eyleminin

---

²¹⁴ Huntington, a.g.k., s.38 .

nedenlerini, başkalarına uygun bir lisanla anlatanın olmasının verdiği rahatlıkla, kendini, yaptığı hizmetin yapay gururunu yaşamaya zorlayacaktır. Huntington Batılı devlet adamlarına İslâm dünyasına karşı “soğuk savaş” stratejisi uygulamalarını salık verir.

Edward W. Said’e göre, İslâm dünyasına karşı başlatılmak istenen soğuk savaş stratejisinde en büyük pay, güya Ermenilere karşı Türk tezini desteklediği için yere göğe sığdıramadığımız Bernard Lewis’e aittir. Huntington üstadı Bernard Lewis gibi, medeniyeti bile tanımlamamaktadır. Onların anladıkları medeniyet, tek boyutlu, değişmez ve homojendir bir yapıdır. Yani onlara göre medeniyet, bu kadar mekaniktir. İşte sathilikle malûl mekanik anlayışının bir gereği, otomatik olarak İslâm’ı karşısına almaktadır.²¹⁵ Bernard Lewis “İslâm’ın Krizi” isimli eserinde İslâm ile Hıristiyanlığın kardeş dinler olduğunu söyledikten sonra ikisi arasında keskin farklılıklara işaret eder. Ona göre İslâm’ın en büyük farkı politik bir din oluşudur. “Hz. Muhammet’in hayatta olduğu dönemde, Müslümanlar aynı anda hem dinsel hem de politik bir cemaat haline geldi... Ayetullah Humeyni bir keresinde “İslâm politik değilse, hiçbir şeydir” diyordu. Bütün Müslümanlar bu kadar ileri gitmez ama çoğu Allah’ın politikayla ilgili olduğuna inanır ve bu inanç, iktidarın elde edilmesi ve kullanılması, meşruiyetin ve otoritenin doğası, yöneticilerin ve kulların görevi, kısacası, Batı’da anayasa hukuku ve politik felsefe diyebileceğimiz ne varsa onu kapsayan şeriat, İlahi Hukuk tarafından olumlanır ve desteklenir.”²¹⁶ Lewis’e göre, İslamiyet’in Hıristiyanlıkla olan en önemli farkı, seküler olmayışı ve bütün değerleri(felsefe, hukuk, siyaset) dinseliliğin baskısı altında tutmasıdır. Lewis, İslâm zihniyetinin çağdaş değerleri benimseyecek bir yapıya sahip olmadığını söyler: “Demokratlar bir açmazla karşı karşıya kalıyor. İdeolojileri onları, iktidarda olduklarında bile, İslâmcı muhalefete özgürlük ve haklar vermeye zorluyor. İslâmcılar ise iktidarda olduklarında böyle bir yükümlülük üstlenmiyor. Tam tersine, onların ilkeleri dine aykırı ve yıkıcı buldukları her türlü eylemi bastırmaktadır.”²¹⁷ Lewis bu yaklaşımıyla, İslâm’ı çağdaş Batı değerlerinin dışında ve hatta karşısındaki bir medeniyet olarak değerlendirmektedir.

---

²¹⁵ Huntington, a.g.k., s.386.

²¹⁶ Lewis, Bernard, İslâm’ın Krizi(Çev. A. Yılmaz), İstanbul, 2003, s.19-20.

²¹⁷ Lewis, a.g.k., s.99.

Bunun yanı sıra Daryush Shayegen, İslâm'ın kimlik kaybı korkusu nedeniyle geriye doğru bir eğilim içinde olduğunu ve dolayısıyla “fundamentalist” eğilimlerin hortlatıldığını söylemektedir. Ona göre; “İslâm'ın, geriye dönmekle ve her türlü değişikliği reddetmekle, *Nahda*'nın aydınlık İslâm'ından kopup uzun vadede bir Kilise'ye(*El Ezher*'in bugünkü hali) dönüştüğü ve hareket edemez bir duruma girdiği de göz önünde tutulmalıdır.”²¹⁸ Bu belki de modernizmin doğu toplumlarında kendini aydınlanma standartlarına göre yeniden kurgulama olarak algılanmasının bir tezahürüdür. Ayrıca İslam'ın kimlik kaybı korkusu, bizzat Müslüman düşünürlerin bilinçaltılarında yer etmiş İslamiyet'in anti-modernist bir ruha sahip olduğu düşüncesinden kaynaklandığını söyleyebiliriz. Dolayısıyla modernizmin toplumun yaşam alanlarına sirayet etmesi, ‘İslami yaşam’ biçiminin korunmasına yönelik bir kaygıyı doğurmuş olabilir. Kùltürler-Medeniyetler Çatışması'nın bu anlamların dışında olumlu anlamları da bulunmaktadır. Kùltürlerin çarpışması yaşamı olumlu yönde etkileyen verimli gelişmelere de yol açabilmektedir. Batı'nın Arap kùltürü ile çarpışması sonucunda Rönesans kùltürünün ortaya çıkması örnek verilmektedir. Batılı bilim adamları, Batı uygarlığının insanlık tarihinin en üstün, en barışçıl, en adil ve en insancıl uygarlık olduğunu söylemektedirler. Bununla birlikte ve akabinde çatışmanın ancak Batılı'nın elinde işlendiği takdirde olumlu bir sonuç doğuracağına ilişkin emin bir kanaati dile getirirler.

Sonuçta medeniyetler arası çatışmayı dile getiren yorumcular zorunlu olarak oryantalist bir söylemde buluşmaktadırlar. Bu durum adeta “medeniyetler çatışması” tezi ile Batı merkezli oryantalist bakış açısı arasında herhangi bir sınırı ihtimal dışı bırakmaktadır. Oryantalizm'e olumsuz anlamların yüklendiği günümüzde bir bakıma aynı düşünce üslûbunun farklı bir adla geçerliliğini koruduğunu görmekteyiz. Üstelik daha başka görevler yüklenerek bu kez ortaya çıkmaktadır. Oryantalist söylemin mevcut tarihsel misyonu dışında, uluslar arası ilişkilerde belli bir manipülasyon görevini de üstlenildiği söylenebilir. İktidarların ekonomik güç arayışları sonucu ortaya çıkan dünya ölçeğindeki sorunların sorumluluğu adeta medeniyetlere; hatta Batı dışı medeniyetlere yüklenmek istenmektedir. Nitekim çözümmüş gibi sunulan medeniyetler arası diyalog, uzlaşma, dostluk gibi anlayışlar, temelde bu söylemin belli türevleri olmaktan öte herhangi bir anlam taşımamaktadır. Çünkü mantıksal

---

²¹⁸ Shayegen, Daryush, *Yaralı Bilinç: Geleneksel Topumlarda Kültürel Şizofreni*(Çev. H. Bayrı), 2010, İstanbul, s.32.

olarak çözümden, diyalogdan ve dostluktan bahsetmek için; çatışma ve savaş durumunu zorunlu olarak kabul etmek gerekir. Olası bir çözüm ise, çatışmanın nedenine dair anlayışın her iki tarafın da kabul etmesine bağlıdır. Somuta indirgersek, Batılı olmayan medeniyetler, çatışmadaki sorumluluklarını ve Batı'yı kendisiyle çatışmak zorunda bıraktıklarını kabul etmeleri gerekeceklerdir. Böyle bir çözümün ne kadar mümkün olacağı bir yana, bu olasılığın kendisi çözümü olmayan bir çatışmayı doğuracağı muhakkaktır.

3. TARİHİN SONU MU, ÇÖZÜLME Mİ?

Francis Fukuyama 1980lerden sonra yaşanan, özellikle, iktisadi ve siyasi gelişlerin-olayların dünya tarihinde önemli bir yer işgal ettiğini söylemektedir. SSCB'nin dağılması ve beraberinde Soğuk Savaş'ın sona ermesi, kapitalist ekonomik sistemin artık dünya sahnesinde yalnız kalmasını bir ideolojilerin-tarihin sonu olarak yorumlanmıştır. "Demokrasilerin kesin zaferiyle başlayan yirminci yüzyılın, çemberin ilk noktasına doğru yeniden gelmekte olduğu; 'ideolojinin sonu'nun ya da daha öncelerin tahmin edildiğinin aksine kapitalizmle sosyalizmin yakınlaşmasına değil, yüzüstü ve amansız bir ekonomik ve siyasal liberalizmin zaferini ilan ettiğine tanık olduğu"²¹⁹ görülmektedir. Kapitalizme karşı olarak komünal sistemin beklenmedik ve hızlı yıkılışı ideolojilerin sonu(belki bir ideolojinin, sosyalizmin, yenilgisi olarak kabul edilse bile) ve tarihin sonu olarak kabul etmek sosyal bilim açısından doğru bir önkabul olmayacaktır.

Gülten Kazgan, İkinci Dünya Savaşı'ndan en az zarar göyerek, en çok yararı sağlayan devletin ABD olduğunu söylemektedir. "Bir yandan 1930'lu yılların sonunda dahi tam atlatılmamış Büyük Depresyon, savaşın, silah sanayiinden her türlü tüketim-yatırım malı sanayiine ihracat artışı yoluyla verdiği ivme sayesinde atlatıldı; güçlü bir büyüme baskısı ortaya çıktı, bu da yeni teknolojik buluşlara kaynaklık etti. Buna Avrupa'daki faşist rejimlerden Musevi kökenli olduğu ya da rejimlerin ideolojisiyle bağdaşmadığı için kaçan bilim adamları da eklendi: Einstein, Oppenheimer, Von Braun gibi ünlü bilimciler buluşların gerektirdiği "beyin" kaynaklarını sağladı. Savaş aynı zamanda, savaşa katılan Avrupa kadar diğer

²¹⁹ Fukuyama, F., Tarihın Sonu, Ankara, 1999, s. 14.

bölgelerdeki "müttefik" ülkelerin altın stoklarını, ithalatı finanse edebilmek için ABD'ye kaydırmıştı. Savaşın baskısıyla yaratılan yeni buluşlar, sayılamayacak kadar çoktu: Atom çekirdeğinin parçalanmasından sentetiklerin yapımına, tarımda melez mısır tohumundan hareket programlama tekniklerine kadar uzanan bir çizgide yenilikler ABD'den kaynaklandı. Savaş ayrıca ABD'yi bütün dünyanın başlıca besin maddesi sağlayıcısına dönüştürmüştü.²²⁰

ABD, aynı zamanda, savaş sonrası dünyasının düzenini yeniden kuracak yeni örgütlenmelere öncülük edecektir. ABD'nin, bu süreçte dünyanın karar alma sistemini daha "demokratik" bir çizgiye götürmek ister görüldüğünü ifade eden Kazgan şöyle demiştir. "Savaştan önce İngiltere, Fransa, Almanya, Japonya, SSCB, İtalya her biri ayrı ayrı kendi çizgisinde ABD'den bağımsız davranabildiği halde, savaş bu ülkeleri yıkıma götürürken ABD'yi tek güç merkezi haline getirmişti."²²¹ Savaş ABD'yi, 19. yüzyılın başındaki İngiltere gibi, neredeyse "Üzerinde Güneş Batmayan İmparatorluk"a dönüştürmüştü. Bu durumdan güç alan ABD, serbest piyasa ekonomisinin kendi belirlediği koşullar çerçevesinde uygulanmasını istiyordu. Ancak 1950'li yıllarda Soğuk Savaş'ın dünyayı ikiye bölmesi işleri güçleştirmiştir. Aynı zamanda bu dönemde merkezi planlı sosyalist ülkelerin ekonomide büyük başarılar sağladığı görülmüş ve nihayetinde iki merkezli bir dünya ortaya çıkmıştır.

Bu iki kutuplu dünya da devam edemedi diyen Kazgan şöyle devam etmiştir: "ABD ile silah yarışında geri kalmamak için SSCB ve çevresindeki ülkelerin yapmak zorunda oldukları ağır silahlanma harcamaları tüketim mallarında kıtlıklar yaratırken, giderek daha iyi eğitim görmüş halk kitlelerinin artan tüketim talepleriyle ciddi çelişkiler doğurdu; ağır siyasal baskılar özgürlükleri kısırkken özgürlük talepleri de karşılanamadı. Bunlara SSCB'ye dahil çok sayıda farklı halklar kadar Doğu Avrupa'nın bağımsızlaşma talebi, SSCB'nin elektronik devriminde geri kalmış olmasının askeri sanayilerde görece gerilemeyi getirmesi eklendi. Bu etkenler, SSCB'yi ve blokunu parçalamak için, başta ABD, Batı'nın uyguladığı politikalara bunların çok duyarlı olmasına yol açtı. Sonunda, Doğu Bloku dağıldı, SSCB'nin

²²⁰ <http://www.foreignpolicy.org.tr/arkaplan/kasim03/tr/aykonu.htm> (05.07.2009)

²²¹ <http://www.foreignpolicy.org.tr/arkaplan/kasim03/tr/aykonu.htm> (05.07.2009)

dağılması onu izledi.”²²² İşte çift kutuplu dünya tekrar tek kutuplu olma yoluna girince yeni tez de ‘Tarihin Sonu’ olmuştur.

M. Serdar Palabıyık, Francis Fukuyama’nın, 1980’lerin sonunda, oldukça radikal ve hatta spekülâtif denebilecek bir anlayış geliştirdiğini dile getirmektedir. “Fukuyama’ya göre tarih ideolojik çatışmalar tarafından belirlenir ve tarih yazıcılığı da bu ideolojik çatışmayı yansıtmak amacıyla oluşmuştur. Karl Popper’in tarihçiliği eleştiren görüşlerinden oldukça etkilenen Fukuyama, tarih kavramının sona erdirebilecek bir kavram olduğuna dikkat çekmektedir. Madem ki ideolojiler arası son çatışma olan komünizm-liberal demokrasi çatışması ikincisinin zaferiyle sonuçlanmıştır, o halde tarih o noktada sona ermiştir. Elbette bu ‘son’ dilsel anlamda değil felsefi anlamda bir ‘son’dur.”²²³ Fukuyama’nın liberal demokrasiyi bir tür ideal olarak kutsadığını ifade eden Palabıyık, ‘liberal demokrasinin, insan için olabileceklerin en iyisi olduğunu düşünen Fukuyama’nın bu nedenle liberal demokrasinin bu zaferinin etkisi ile tarihin sonrasındaki dünya hakkında da oldukça iyimser düşünceler ortaya koyduğunu,’ söylemektedir.

Soğuk Savaş sonrası dünyadaki gelişmelere bakıldığında iyimser düşünceler ortaya koymak ve “liberal demokrasi, insan için en ideal” sistem dahi olsa gerçeklik, bu söylemlerin birer yanılsama olduğunu göstermektedir. Palabıyık da Soğuk Savaş sonrasındaki çatışmaların(Bosna, Kosova, Afganistan, Irak vb.), Fukuyama’nın liberal demokrasinin zafer kazandığı ve ideolojik çatışmaların sona erdiği dünya anlayışının yetersizliğini ortaya koyduğunu dile getirmektedir. Palabıyık düşüncelerini şöyle güçlendirmiştir: “Bir taraftan tarihi, çatışmaların belirlediğini söyleyen ancak bunu ideolojik çatışmalara indirgeyen Fukuyama, soğuk savaş sonrası çatışmaları öngörememiştir. Bu anlamda Fukuyama’nın tanımlamasının aksine tarihin hala devam etmekte olduğu savunulabilir, çünkü ‘çatışma’ hala devam etmektedir, yalnızca şekil değiştirmiştir. Örneğin Fukuyama’nın tanımlarıyla Amerika’nın Irak’a müdahalesini düşünecek olursak bu da pekâlâ ideolojik bir çatışma olarak nitelendirilebilir.”²²⁴

---

²²² <http://www.foreignpolicy.org.tr/arkaplan/kasim03/tr/aykonu.htm> (05.07.2009)

²²³ <http://www.foreignpolicy.org.tr/arkaplan/kasim03/tr/aykonu.htm> (05.07.2009)

²²⁴ <http://www.foreignpolicy.org.tr/arkaplan/kasim03/tr/aykonu.htm> (05.07.2009)

“Tarihin Sonu” gelmiyor lakin her diktatörlüğün kendini yaşatabilmesi için bir düşmana ihtiyacı vardır. Kapitalizm, artık ‘Komünizm’ düşmanı ortadan kalktığı için yeni bir “düşman” hedef belirlemek ve yeni bir misyon ‘kurtarıcılık’ ile sistemin devamını sağlamaya çalışmaktadır. İşte tam aynı yıllarda bu yeni düşmanın ismi açıklanacaktır: “İslam”.

Elbette açıkça bu ismi telaffuz etmediler bunun yerine ‘irtica’, ‘köktendinci terör’ gibi söylemler ortaya kondu. Artık kendi halkları bu düşmana karşı korunmalı ve diğer halklar da ‘kurtarılmalıydılar’. Fakat ‘ideal insanlık’ için ‘en ideal sistem, kapitalist liberal demokrasi’ artık rakipsiz kalmasına rağmen, ‘başka alternatif yok’ denilmesine rağmen ‘tarihin sonu’ gelmedi. İdeolojik zemin hala ortada duruyor. George W. Bush, 11 Eylül’den sonraki açıklamasında ‘haçlı seferleri’ deyimini kullanarak zihinlerin ardındaki ideolojik boşlukları da doldurmuş oluyordu.

Sonuçta Tarihin Sonu gelmedi. Sistem son otuz-kırk yıldır bir kriz yaşamaktadır. Tarihin Sonu tezinden sonra Fukuyama’nın ‘Çözülme’ çalışması da dikkat çekicidir. Wallerstein, sistemlerin kriz dönemlerinde ‘çatışmalar ve ağırlaşan karışıklıklar olduğunu ve pek çok kişinin bu durumu ahlaki sistemlerin çöküşü²²⁵ olarak gördüğüne dikkat çekmektedir. Fukuyama’nın Büyük Çözülme çalışmasının hemen hemen tamamının sorunun kapitalist sistemin sonu olmadığını, mevcut ‘çözülmenin’ ahlaki sistemlerdeki çözülme olduğunu söylemektedir. “Toplumların sermayelerini tekrar oluşturmaları süreci oldukça karmaşık ve zordur. Birçok durumda, birden fazla kuşağı kapsadığından kurbanları vardır. Büyük Çözülme kendiliğinden düzelmeyecektir. İnsanların yakın çevresindeki yaşamlarının zarar gördüğünü, kendi kendilerine zarar verdiklerini ve toplumların da yeni normlar oluşturmak için tartışmalar hatta kültür savaşları yürütmeleri gerektiğini anlamaları gerekir.”²²⁶ Şimdiye kadar bu henüz gerçekleşmiş değildir. Geçmişe dönüp baktığımızda normlar ve ahlak yeniden şekillenme süreçlerine girmekte olduğu görülmektedir.

---

²²⁵ Wallerstein, I. Ütopistik(Çev. T. Doğan), İstanbul, 2005, s.37.

²²⁶ Fukuyama, Francis, Büyük Çözülme(Çev. Z. Avcı, A. T. Aydemir), İstanbul, 2000, s.193-194

4. İMPARATORLUK'A KARŞI ÇOKLUK

İmparatorluk, Negri ve Hardt'ın belirttiği gibi öncelikle küreselleşmiş bir dünyada genel bir iktidar teorisi oluşturmayı hedef almaktadır.²²⁷ Negri ve Hardt değişen dünya koşullarına karşın iktidarın doğasını yeniden tanımlamayı amaçlamışlardır. Bu çabaları, Foucault'nun değişen - modern iktidarın doğasını anlamaya yönelik çabalarıyla benzerlikler göstermektedir. Bu amaçla “emperyalizm” kavramının günümüzün global ve karmaşık iktidar yapısını anlamakta yetersiz olduğu ve günümüzün iktidar yapısını tanımlamak için ‘imparatorluk’ kavramını yeniden²²⁸ kullanmaya başlamışlardır. “Emperyalizm kavramının günümüzü açıklamadaki yetersizliği, ulus-devletlerin egemenliğinin gerilemesi ile bağlantılıdır. Yazarlara göre, ulus-devletlerin küresel ekonomik ve kültürel akışları denetleyemez hale gelerek, onun egemenliğini zayıflatması, ‘egemenlik’in gerilemesi anlamına gelmez. O nedenle ulus-devletlerin egemenliğinin gerilemesi, yeni küresel egemenlik biçimi olarak Negri ve Hardt’ın “imparatorluk” dediği bir yapının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Emperyalizm, ulus-devletlerin kendi sınırları ötesine yayılması esasına dayalıyken, İmparatorluk toprak temelli olmayan, merkezsiz bir yapıya sahiptir.”²²⁹

Bir iktidar merkezinin olmayışı en belirgin özelliğidir imparatorluğun, bu sebeple “ABD, imparatorluk içinde ayrıcalıklı bir konuma sahip olsa da, imparatorluğun merkezi değildir.”²³⁰ “Merkez” yerine, ‘yok yer’in belirlenmesini önermektedirler. Bu tanımlama Negri’ye göre, “Amerikan-karşıtlığı” üzerine gereksiz polemiklerden uzak durmayı ve sistemin sermaye birikiminin ve tahakkümün seçkinlerini kapitalist polemige dâhil edeceğini söyleyecektir. Bununla birlikte, karma bir kuruluş yapısına sahip olan imparatorluk; küresel düzen, ulus-devletler, ulus-üstü birimler, uluslararası örgütler, yerel, bölgesel ve küresel sivil toplum kuruluşları gibi birçok farklı tipte yapı ve örgütlerden oluşurken, merkezi olmayan bu imparatorluğun bir diğer özelliği de, ‘dışarısı’nın olmamasıdır.

²²⁷ Hardt, M., Negri, A., İmparatorluk(Çev. A.Yılmaz), İstanbul, 2001, s.13.

²²⁸ Yeniden, çünkü imparatorluk kavramı, ilk defa kullanılan bir kelime değildir. Gerçek anlamda imparatorlukların dünya siyaset sahnesini terk etmesi sonrasında neredeyse yüzyıldır kullanılmayan kavram Michael Hardt ve Antonio Negri öncülüğünde yenedünya - sistemini tanımlamak için kullanılmaya başlanmıştır.

²²⁹ Hardt, Negri, a.g.k., s.19.

²³⁰ Hardt, Negri, a.g.k., s 20.

Negri ve Hardt'ın küreselleşmiş bir dünya için ortaya koydukları genel iktidar teorisi, Foucault'nun iktidar analizine dayanır. Merkezsiz, bireylerin beden ve kimliklerini oluşturan üretken, yaşamı destekleyen, aynı zamanda söylemsel veya söylemsel olmayan dispoitifler yoluyla normalleştiren bir iktidar biçimi olarak biyoiktidar kavrayışı ve bu normalleştirici disiplin aygıtlarının güçlendiği ve komuta mekanizmalarının giderek daha “demokratik”, toplumsal alana içkin hale geldiği “kontrol toplumu” nosyonu, “İmparatorluk” kavramının merkezi özellikleridir. Negri ve Hardt'a göre Foucault, biyo-iktidarın kapitalist sistem için vazgeçilmez olduğunu kabul etse de, sistemin nasıl işlediği ya da kimin yönlendirdiği ve ‘bios’un kim olduğu sorularını yanıtsız bırakır. Foucault, toplumsal yeniden üretim mekanizmasını ve üstyapıyı açıklamasına rağmen, biyo-politik toplumda üretimin gerçek dinamiklerini kavrayamamıştır.²³¹

Ebru Alp, “Küresel Kapitalizme Karşı Politik Eleştirel Yaklaşım: Michael Hardt, Antonio Negri ve Slovaj Zizek” çalışmasında; Negri ve Hardt'ın İmparatorluk eserine atıfta bulunarak, modern egemenlik biçimini, kapitalist gelişme ve piyasanın olumlanmasını içeren önemli bir içeriğe sahip olduğunu söylemektedir. “Modern Avrupa egemenliği, kapitalist bir egemenliktir. Dolayısıyla, modern egemenlik biçimi ve iktidar yapısını eleştiren her teorinin, aynı zamanda bir kapitalizm eleştirisi olması gerekir. Fakat Foucault'da ve diğer postmodern düşünürlerde böyle bir yaklaşıma rastlamayız. Dolayısıyla Negri ve Hardt, postmodernist ve postkolonyalist teorilerin eleştiri nesnesini iyi tanımadıkları konusunda haklıdırlar. Modern iktidar biçimini eleştiren bu teoriler, bu egemenlik biçiminin geçirdiği dönüşümü kavrayamamaktadır. Çünkü günümüzde bu teorilerin olumladığı melez ve parçalı öznellikler ve farklılıkların desteklenmesi aracılığıyla modern egemenlik biçimi dönüşüme uğramış, postmodern egemenlik biçimi ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla özgürlükçü görünen bu teoriler, artık yeni iktidar paradigması açısından bir tehdit oluşturmamakta ve hatta onu güçlendirmektedir. “İktidar onların saldırdığı kaleyi zaten boşaltmış, arkalarına geçmiş ve farklılık adına yürüttükleri savaşta onlara destek olmaktadır. Fakat gene de Negri ve Hardt, Zizek gibi, küresel sermayenin piyonları olarak görmezler. Çünkü postmodern teoriler, modern kolonyalist,

---

²³¹ Alp, Ebru, Küresel Kapitalizme Karşı Politik Eleştirel Yaklaşım: Michael Hardt, Antonio Negri ve Slovaj Zizek(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2007, s.48-49

cinsiyetçi ve ırkçı kurgulara karşı çıkması açısından postmodern eleştirel duyarlılığa sahiptir.”²³²

Buna karşın Negri ve Hardt’a göre, İmparatorluk içinde ortaya çıkan kuşatıcı iktidar paradigması yukarıda da belirttiğimiz gibi direnişi dışlamaz. Değişen, direnişin artık dışarıda olmaması, ağ şebekesi içinde mümkün olmasıdır. Öncelikle Foucault’nun ve sonrasında Deleuze ve Guattari’nin açık hale getirdiği gibi, bu iktidar paradoksal bir yapıya sahiptir. İktidar, bir yandan toplumsal yaşamın her ögesini kuşatırken, diğer yandan çoğulculuk ve tekilleşme içeren bir ortam yaratır.²³³ Dolayısıyla, Negri ve Hardt’ın belirttiği üzere, postmodern farklılık politikaları İmparatorluk karşısında etkisiz kalmakta ve hatta İmparatorluk’un mantığı ile örtüşmektedir. Yine Hardt ve Negri’nin belirttiği gibi İmparatorluk da modern egemenlik biçimleriyle bağlarını koparmaya ve farklılıklar oyununa katılmaya can atmaktadır. O nedenle Negri ve Hardt, postmodern ve postkolonyal teorileri İmparatorluğa geçisin belirtileri olarak görecektir ve kendilerinin de belirttiği gibi, postmodernizmi küresel sermayenin işleyiş mantığı ve yeni bir sermaye birikimi ve metalaşma aşaması olarak görmektedirler.

Buna karşın Negri ve Hardt, modern iktidar yapılarını ortadan kaldırdığı ve yeni bir özgürlük potansiyelini ortaya çıkardığı için imparatorluğa olumlu bakmaktadır. Marxist bir perspektife sahip olmaları nedeni ile daha önce Hindistan’daki İngiliz emperyalizmini baskıcı olmasına karşın, özgürleştirici bulan Marx’ın diyalektiği veya kapitalizmi feodal rejimin üretim biçimlerini ve üretim tarzını ortadan kaldırdığı için olumlama gibi onlar da yeni egemenlik biçimi olarak imparatorluğu olumlulamaktadırlar. Zizek, bu nedenle Hardt ve Negri’yi fazlasıyla Marxist bulmaktadır.

“İşte bu nedenle Negri ve Hardt, küresel kapitalizme alternatif direniş odaklarının, 60’lardan beri süregelen, mücadelelerin yerelleşmesi bağlamında ulusal, etnik veya bölgesel kimliklere dayanmasına karşı çıkarlar. Küresel kapitalizme direnmek için ulus-devlet egemenliğinin ön plana çıkarılması gibi bir politik stratejiyi reddederler. Çünkü sermayenin ulus-devlet üzerindeki zaferi, politik alanın otonomluğunu ortadan kaldırmıştır. Otonom politik alanın çöküşü, ulusal politik

---

²³² Alp, a.g.k., s.49.

²³³ Hardt, Negri, a.g.k, s.50.

rejim içinde devrimin ortaya çıkabileceği veya devlet aygıtları kullanılarak gerçekleştirilecek bir toplumsal dönüşüm imkânını ortadan kaldırmıştır. Dolayısıyla geleneksel karşı-iktidar veya direniş fikri geçerliliğini yitirmeye başlamıştır. Bu nedenle yeni bir direniş türünün yaratılması gerekmektedir.²³⁴

Alp; Negri ve Hardt'a göre ulus-devlet egemenliğinin veya herhangi bir yerel kimliğin ön plana çıkarılması stratejisi, küresel ile yerel arasındaki ilişkiyi yanlış anlamaktan kaynaklanmakta olduğunu söylemektedir. Akabinde yerelci tutumun, örtük olarak yerel farklılıkların bir anlamda doğal olduğuna ve bu farklılıkların küreselleşmeden korunması esasına dayandığını ifade etmektedir. Oysa ki bu farklılıklar zaten belli bir üretim rejimimin sonuçlarıdır. Alp, ayrıca küreselleşmeyi, kültürel, politik veya ekonomik homojenleştirme olarak kavramanın da yanlış olduğunu ifade etmiş, Küreselleşmenin yerelleşmeye karşı olmadığını ve bu nedenle, bu yerel direniş stratejisi, düşmanı yanlış teşhis ettiği iddiasında bulunmaktadır. İmparatorluk içindeki gerçek alternatifleri maskeleydiği için zararları da bulmaktadır. Ayrıca Negri ve Hardt, bu küreselleşme sürecini sol enternasyonalizmin başını çektiği bir süreç olarak görür. O nedenle yapmamız gereken, analizimizi imparatorluğun sahasına girerek, küresel çokluğun gücüne dayandırmak²³⁵ olduğunu söylemektedir.

Yeni ortaya çıkan toplumsal mücadeleler, çağımızın iletişim alanında ortaya çıkardığı olanaklara rağmen, birbiriyle iletişim kurmayı başaramamıştır. Fakat Negri ve Hardt'a göre, iletişimsizlik bir paradoks gibi gözükse de bu mücadeleler yerel koşullarda sağlam köklere sahip olmasına rağmen, dikey olarak sıçrama yaratarak küresel düzeye erişme potansiyeline sahiptir. İkinci olarak, bu mücadeleler geleneksel ekonomik ve politik mücadele anlayışını parçalamıştır. Mücadeleler, artık aynı anda hem ekonomik hem politik hem kültürel alanda hayatın her alanına ilişkin "biyo-politik" mücadelelerdir. Bu yeni mücadelelerin diğer bir özelliği iletişimsizliklerinden kaynaklanmaktadır. Hepsi kendi başlarına etkinliklerini garanti altına almak için mücadelelerini güçlendiriyorlar. Bu yılsansı mücadeleler, tek bir kıvrımda yoğunlaşarak, İmparatorluk düzenine sağlam ve doğrudan darbeler indirebiliyor. Üstelik imparatorluğun artık bir dışarısı olmadığı için devrimci gelenek

---

²³⁴ Alp, a.g.k., s.51.

²³⁵ Hardt, Negri, a.g.k., s.71.

açısından “en zayıf halka”yı koparma stratejisi anlamını yitirmiştir. Zaten ekonomik ve kültürel küreselleşme, imparatorluğun merkezine her noktadan saldırılabilir bir ortam yaratmıştır.²³⁶ Ve bu durum, Deleuze ve Guattari’nin terimiyle ifade edersek, “rizomatik”²³⁷ bir mücadele ağının oluşmasını sağlamıştır.

Şimdi yapılması gereken temel politik görev ise, küresel imparatorluk düzenine saldıran bu mücadelelerin iletişimini kesen engelleri ortadan kaldırmaktır. İlk olarak, ortak bir düşmanın doğasını ortaya koymak, ikincisi kozmopolit bir ortak mücadele dilini yaratmak gerekir.²³⁸ Negri ve Hardt’ın “İmparatorluk” çalışması boyunca yapmaya çalıştıkları şey tam da budur.

Alp, özneliğin, bir toplumsal üretim süreci olduğunu söylemektedir. Kurumların öznellik üretiminin yapılacağı özel bir yer sağladığını ve ev, okul, işyeri, kilise, hapisane gibi kurumlar modern toplumun öznellik fabrikaları olarak görülebilir olduğunu da belirtmektedir. “Bireyin yaşamı bu kurumlarca şekillendirilir. Üstelik her kurumun kendine özgü kuralları vardır. Sınırları açıkça bellidir. Okul size artık evde değilsin derken, ordu artık okulda değilsin der. Emperyal topluma geçişte, öznellik hala kurumlar içinde üretilse de hatta modern dönemden daha fazla, önemli bir takım farklılıklar vardır. Emperyal toplumda, öznellik üretimi herhangi bir özgün yer ya da kurumla sınırlı değildir. Çünkü kurumların sınırları belli değildir. Kurumlar içinde geçerli olan mantık şimdi toplumsal alanın tamamına yayılmıştır. Dolayısıyla, içerisi ile dışarıyı birbirinden ayırtılamaz. Kamusal ile özel alanın sınırları birbirine karışmıştır. Ya da hapisane içinde geçerli olan mantık, toplumsal alana yayılmıştır. Her zaman aile içinde, her zaman hapisanede olabilirsiniz. O nedenle, modern topluma kıyasla kurumların işleyiş sınırları belli olmadığı için, işleyişi hem daha yoğun hem daha yaygındır. Özneliğinin üretim yerinin belirsizliği, emperyal toplumda kurumların akışkan özneler üretmesine neden olur.”²³⁹

---

²³⁶ Hardt, Negri, a.g.k., s.80-82.

²³⁷ Rizomatik, farklı soruların ve bu soruların başlangıç, bitiş ve kesişme noktalarının durmadan yeniden tasarlandığı, bir yazma ve düşünme şeklinin hayata geçirildiği durum olarak tanımlanmaktadır.

²³⁸ Alp, a.g.k., s.53.

²³⁹ Alp, a.g.k., s.53.

Aynı çalışmasında Alp, Negri ve Hardt'ın ise imparatorluğa ve küresel piyasasına meydan okuma ve direnmenin ancak küresel düzeyde bir alternatif koyarak mümkün olduğuna inanmakta olduklarını dile getirir. Negri ve Hardt'a göre yapmamız gereken, "imparatorluğun içinden geçip öteki tarafından çıkmaktır". Negri ve Hardt, bu nedenle imparatorluğa meydan okumanın, ancak küresel düşünmek ve küresel davranmakla mümkün olacağını söyleyeceklerdir. Negri ve Hardt'a göre Heidegger ve Adorno'dan Derrida'ya kadar uzanan yapısökümcü eleştiri modernlikten çıkış için güçlü bir araç sağlamış olsa da artık etkisini yitirmiştir. Negri ve Hardt'a göre; artık bu parantez kapanmış ve önümüze yeni bir görev çıkmıştır. Bu, "yok-yerde", yeni bir yer kurma ; insanın, hayatın ontolojik olarak yeni belirlenimlerini- varlığın güçlü bir yapıt oluşunu- kurma görevidir.

Alp'a göre Negri ve Hardt, bu sözlerle her ne kadar postmodern teori ile arasına belli bir mesafe koysa da yaşadığımız çağı postmodern bir durum olarak nitelendirmektedirler. Alp, Negri ve Hardt'ın "Postmodernleşme"yi ise enformatikleşme süreci olarak gördüklerini, bu nedenle, yaşadığımız sosyo-ekonomik dönüşümü "enformasyon toplumu" nosyonu ile açıklayan Daniel Bell, Alvin Toffler ve diğer enformasyon kuramcıları ile hemfikir olarak görünmekte olduklarını söylemektedir.

Negri ve Hardt'ın günümüzün kapitalist üretim tarzını tahliline bakacak olursak, onlara göre, günümüzün ekonomik paradigmasında hizmet sağlama ve enformasyon manipülasyonu ekonomik üretimin en önemli unsurudur. Endüstrinin egemenliğinden hizmetler ve enformasyonun egemenliğine geçişi ise ekonomik postmodernleşme veya enformatikleşme süreci olarak görmektedirler. Elbette endüstriyel üretim süreci bitmemiştir ama ekonomik sektörler arasındaki hiyerarşide hizmet sektörü ve enformasyon diğer sektörleri tahakküm altına almıştır. Özellikle hâkim kapitalist ülkelerde 1970 başlarından beri emeğin endüstriden hizmet alanına kaydığını görülmektedir.²⁴⁰

Negri ve Hardt, hâkim ülkelerde endüstriyel üretim düşerken, bu üretimin ağırlıklı olarak bağımlı ülkelere kaydığını kabul etmektedirler. Fakat "çevresel Fordizm" kavramını ortaya atan Düzenleme Okulu ile farklı bir bakış açısına

---

²⁴⁰ Alp, a.g.k., s.57.

sahiptirler. Onlara göre, bütün ekonomik etkinlikler enformasyon ekonomisinin tahakkümüne girme ve bu ekonomi tarafından dönüştürülme eğilimine girmiştir. O nedenle, 1930'larda Detroit'teki Ford fabrikası ile 1990'lar Brezilya'sındaki Ford fabrikası aynı üretim paradigmasına sahip değildir. Her iki fabrika farklı teknolojik altyapı ve üretkenlik düzeyine sahiptir. 1930'lardaki Ford fabrikası küresel ekonomik hiyerarşinin zirvesinde iken, 90'ların fabrikası küresel ekonomide bağımlı bir konum işgal eder. Dolayısıyla küresel ekonomideki coğrafi farklılaşmalar, farklı üretim paradigmalarının yan yana yaşadıkları anlamına gelmez. Çünkü enformasyon ekonomisi bütün sektörleri dönüştürme eğilimine sahiptir.²⁴¹

Enformasyon ekonomisine geçiş, emeğin niteliği ve dönüşümünü de beraberinde getirmiştir. Üretimin mekândan bağımsızlaşması ve merkezsizleşmesi ve sermayenin artan hareketliliği yönündeki eğilimler ise daha önce büyük fabrikalarda bir arada bulunan örgütlü emeğin pazarlık gücünü zayıflatmıştır. Emeğin gücü zayıflayınca, sözleşmesiz çalışma, evde çalışma, part-time çalışma ya da hiçbir iş güvencesi olmayan emeğin eski biçimlerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur.²⁴²

Alp, emeğin örgütlenmesi bağlamında ortaya çıkan bu olumsuz tabloya rağmen, Negri ve Hardt'ın, küresel ekonominin postmodernleşmesinde başı çeken "maddi olmayan emek" in kendiliğinden çekirdek komünizm imkânı sağladığını öne sürmekte olduklarını, söylemektedir. Alp'in Negri ve Hardt'tan aktardığına göre, maddi-olmayan emek, toplumsal etkileşimi ve ortak faaliyeti gerektirmekte olduğunu "Ortaklık" ise maddi-olmayan emeğin kendisine içkin olan bir unsuru olarak tanımlanmaktadır. Dolayısıyla Alp, bugün üretkenliğin, dilsel, iletişimsel ve duygulanımsal ağlar yoluyla ortaklaşa etkileşim alanı yaratıyor olduğunu söyleyecektir. Böyle bir ortamda, ayrıksı olarak kullanılabilir mal ve hizmetlere dayanan modern özel mülkiyet anlayışı da gittikçe çözülmektedir. Negri ve Hardt'a göre, kapitalizm tarihinde, hiçbir zaman şuan da yaşamadığımız oranda derin ve köklü bir komünallik ortamında yaşamamışızdır.

Negri ve Hardt, bu ve benzeri soruların somut cevaplarını aramışlardır. Günümüzde hâkim olan yeni egemenlik biçimini bütün unsurlarıyla tahlil ettikten sonra, bu düşman ile mücadele etmenin stratejisi ne olmalıdır? Ya da direnişin öznesi

---

²⁴¹ Alp, a.g.k., s.57.

²⁴² Alp, a.g.k., s.58.

olarak ortaya konulan “Çokluk” politik bir özne olarak nasıl bir strateji benimsemelidir? Çokluğun eylemleri nasıl politik hale gelebilir? Aslında bu soruların cevaplarını İmparatorluk sonrasında yayınlanan “Çokluk” adlı kitaplarında daha açıklıkla bulma imkânına sahip olacağız. Bu konuyu ise bir sonraki alt bölümde derinlemesine ele alacağız. Şimdilik diyebiliriz ki; Negri ve Hardt’ın direniş politikası, sermayenin kendisine içkin olan “yersizleştirme” kavramı ile şekillenir.²⁴³

Sermayenin bu şekilde kavranmasının tamamen Marx’a özgün olduğunu ifade eden Alp, Marx’ın, sermayenin içerisi ile dışarısının sınırlarını sürekli yeniden çizdiğini, sınırları aşan ve yeni uzamlara yayılan boyutunu en iyi açıklayanlardan biri olduğunu söyleyecektir. Marx aynı zamanda sermayenin yersizleştirme ve varolan kodları çözme işlevini de en iyi şekilde kavramıştır. Sermayenin, yayılma süreci boyunca “katı olan her şeyi buharlaştırması”, Marx tarafından analiz edilen bir süreçtir. Negri ve Hardt, Marx’ın bu analizini kabul ederek, Deleuze ve Guattari’yi takip etmişler ve sermayenin “yersizleştirme” işlevine dayanarak kendi politik stratejilerini oluşturmuşlardır.²⁴⁴

Onlara göre yersizleşmiş bir otonom çokluk, mutlak bir demokratik iktidara dönüşebilir. Bunun yolu ise “göçerlik” ve “karımsa” olacaktır. Bu noktada “göçerlik”in ön plana çıkarılması ile Deleuze ve Guattari’yi takip ettikleri açıktır. Hareket halindeki, yereli çevreleyen duvarları asan “çokluk”, doğrudan evrensel bağlanarak küresel yurttaşlık olgusunu yaratabilir. “Somut evrensel, çokluğun bir yerden ötekine geçmesine ve o yeri kendinin kılmasına imkân veren şeydir.” Özgürleşme, sınırların yıkılması, uzamın ele geçirilmesi ve çokluğun göçerliği ve ırkların karışması ile mümkün olacaktır.²⁴⁵

Negri ve Hardt’ın, imparatorluğun çokluğun hareketlerini baskı altına alma yolundaki dayatmalarına karşı, çokluğun somut eylemlerinin ne olabileceği üzerine üç politik talep öne sürmüş olduklarını tespit etmektedir. Bunlardan birincisi, herkesin yaşadığı ve çalıştığı ülkede tam yurttaşlık haklarına sahip olmasıdır. Onlara göre bu talep, hayalî değil, gerçekçi bir taleptir. Çokluk, göç hareketlerini kendisi kontrol etmeyi talep etmelidir. Kendi hareketini kontrol hakkı, göçün nereye ve nasıl

---

²⁴³ Alp, a.g.k., s.59

²⁴⁴ Alp, a.g.k., s.59

²⁴⁵ Alp, a.g.k., s.59.

olacağı ya da yerinden kımıldamamaya karar verme hakkına sahip olmak, çokluğun nihai küresel yurttaşlık talebidir.

İkinci talep ise, geniş bir proletarya tanımına dayanır... Üretimin toplumsal alanın tamamına yayılması, üretici emek ve üretici olmayan emek arasındaki ayrımı bulanıklaştırmış ve fabrika dışına çıkan emek, çalışma zamanını günün bütün saatlerine yaymıştır. Böyle bir durumda proletaryanın her yerde, her zaman üretim yaptığını söyleyebiliriz.²⁴⁶ Proletaryanın bu geniş tanımı, Negri'nin "toplumsal işçi" kavramından beslenmekte olduğunu söyleyen Alp, 1968 sonrası "kitlese işçi" devrinin sona erdiğini ve işin bütün topluma yayılması ile birlikte "toplumsal işçi"nin ortaya çıktığını ileri sürmüştür. Bunun nedeni, işin hem fabrika içinde hem de dışında sürdürülüyor olmasıdır. Üretimin bu şekilde tüm topluma yayılması ise, "herkes için bir toplumsal ücret ve garantili bir gelir"i sağlayan bir politik talebi ortaya çıkaracağını da eklemektedir.

Üçüncü politik talep, üretim araçlarını yeniden sahiplenme hakkıdır, diyen Alp; bu talebin, sosyalist ve komünistlerin uzun zamandır öne sürdükleri bir talep olduğunu söyleyecektir. Alp, ama üretimin enformatikleştiği ve maddi-olmayan bir emek türünün ortaya çıktığı günümüzde, bu talep, enformasyon, bilgi ve iletişime özgür erişim ve onları kontrole yönelik bir talebe dönüşmelidir, demiştir. Alp, bu kontrole sahip olan çokluk, mutlak demokrasinin yaratılmasını sağlayacak öz-örgütlenmeyi sağlayabileceğini söylemektedir.

Negri ve Hardt'ın imparatorluk tahlilinin sonucunda ortaya koydukları politik talepler, devlet aygıtlarıyla bir toplumsal dönüşümün gerçekleşemeyeceğini belirtmektedirler. Negri ve Hardt, taleplerle bir paradoksa düşmüş görünmektedirler. Bu taleplerin tamamı, devlet organlarıncaya uygulamaya sokulabilecek ve devletlerce tanınmayı gerektiren taleplerdir. Fakat onlar, çokluğun politik özne olarak dünya sahnesinde yer almasına imkân sağlayacak koşullar oluştuğunu söylemektedirler. Buna karşın bekledikleri güçlü bir örgüt hala kurulmamış ve çokluğun isyanı gerçekleşmemiş olmakla birlikte bu politik örgütlenmeyi gerçekleştirecek herhangi bir model önerileri de bulunmamaktadır. Kapitalizmin gücünü kırmaya yönelik alternatif bir modeli, çokluğun pratik deneylerinin mümkün kılacağını ve bunun,

---

²⁴⁶ Alp, a.g.k., s.60.

hiçbir iktidarın kontrol edemeyeceği bir devrim olacağını; biyo-iktidarın ve komünizmin, ortak faaliyet ve devrimin, sevgi içinde, yalınlık ve hatta masumiyet içinde bir arada var olacaklarını iddia etmektedirler. Bunu da komünist olmanın dayanılmaz hafifliği ve sevinci olarak tanımlamaktadırlar.

Negri ve Hardt, Hobbes'un Da Çive(1642) ve Leviathan(1651) ile sergilediği politik projesini tersine çevirerek,²⁴⁷ imparatorluğa karşı devrimci bir güç olarak ortaya koydukları postmodern politik özne, çokluğu, koymaktadırlar. Negri ve Hardt, "çokluk" kavramının diğer toplumsal failerle farklılıklarını ele alarak, çokluk kavramını, nüfusa özdeşlik dayatan, geleneksel olarak üniter bir kavramsallaştırma olan "halk"tan ayırırlar. Çokluk, kültür, ırk, etnik köken, toplumsal cinsiyet, Farklı emek biçimleri, farklı dünya görüşleri olmak üzere her türden farklılığı kapsayan ama bu farklılıkları tek bir özdeşliğe indirgemeyen bir toplumsal öznedir. "Kitle" kavramı da farklılıkları içinde barındırır ama bu farklar kitle içinde yok olur ve türdeş bir birlik olarak beraber hareket ederler. Çokluk, tekilliklerin "ortak payda"sı temelinde hareket etmeyi amaçlayan bir toplumsal öznedir. Bu tekillikler, bir özdeşliğe indirgenemeyen farklılıkları içerir. Fakat bütün bu farklılıklara rağmen, çokluk ortak hareket etme ve kendi kendini yönetme yetisine sahiptir. Yani, herkesin herkes tarafından yönetimi anlamına gelen demokrasiyi gerçekleştirebilecek yegâne toplumsal öznedir.²⁴⁸

Emeğin dönüşüm sürecinde en genel olgu, fabrikayı artık emek ve üretimin mekânı olarak görmenin mümkün olmaması, emek süreçlerinin fabrikanın duvarlarının dışına taşmış ve tüm toplumu kuşatmış olmasıdır. Bu açıdan bakıldığında, birçok Marxist ayırım yeniden gözden geçirilmelidir. Üretken emek ve üretken-olmayan emek, üretim ve yeniden-üretim gibi ayrımlar artık geçerliliğini yitirmiştir. Emek süreçlerinin niteliğinde de önemli değişiklikler meydana gelmiştir.

Buna karşın emeğin bu dönüşümleri, Negri ve Hardt'ın öne sürdüğü "çokluk" kavramını, "işçi sınıfı" kavramından ayırmaktadır. Çünkü işçi sınıfı dar anlamıyla sanayi çalışanlarını, en geniş anlamıyla tüm ücretlileri kapsamaktadır. Dolayısıyla yoksulları ve ücret almayan herkesi dışarıda bırakmaktadır. Çokluk, kapitalizmin üretim tarzındaki değişmeye paralel olarak, toplumsal üretime katılan bütün faileri

²⁴⁷ Hardt, M., Negri, A., Çokluk(Çev: B. Yıldırım), İstanbul, 2004, s. 15.

²⁴⁸ Hardt, Negri, a.g.k, s.12-13;113-114.

kapsamaktadır. Çünkü artık tüm emek biçimleri toplumsal açıdan üretkendir ve ortak üretim yapmaktadırlar. Bu nedenlerle sermayeye karşı ortak bir direniş potansiyelini barındırdığını söylemektedirler.

Fakat bu betimleme, onlara göre, çokluğun “sınıfsal” bir kavram olmadığı anlamına gelmez. “Sınıf” kavramı, onlara göre, ekonomik olduğu kadar siyasal bir kavramdır. Bir sınıf teorisi, Marx’ın da yaptığı gibi, potansiyel kolektif mücadelelerin verili koşullarını belirleme ve bunları siyasal bir öneri biçiminde ifade etme görevini yerine getirmelidir. Dolayısıyla Marx’ın proletaryayı emeğin mücadelelerinin sınıfı olarak siyasal bir öneri haline getirmesi gibi, Negri ve Hardt da çokluğu, “sermayenin idaresinde çalışan, dolayısıyla sermayenin deresini reddeden sınıf olma potansiyelini taşıyan herkes” olarak tanımlar.²⁴⁹

Çokluk kavramı, Negri ve Hardt’ın teorisinde imparatorluğa karşı postmodern direnişin öznesi olarak ortaya çıkar. Ortodoks Marxizm, proletaryayı kendiliğinden devrimin öznesi kılarken, 68 devrimleri sırasında ve sonrasında proletaryanın bu öncü rolü yadsınmıştır. 68’de öğrenciler devrimin politik öznesi iken, sonrasında feminist, çevreci, eşcinsel...(yüzer-gezer)kimliklerine sahip politik özneler siyasetin unsurları haline gelmiştir. “Çokluk” kavramı ise, denilebilir ki, Negri ve Hardt’ın proletaryanın boşalttığı yere önerdikleri bir kavramdır. Onlara göre, çokluk, küresel demokrasi olanağının ilk kez ortaya çıktığı bir zamanda, toplumsal üretimin merkezinde yer alarak, yalnızca malların değil, ortak bilgi ve iletişimin yaratılması yoluyla bu olanağı mümkün kılacak toplumsal öznedir. Çokluk, aynı zamanda direniş ve örgütlenmenin de demokratik bir ağ şeklinde yapılandığı bir siyasi örgütlenme biçimini de ortaya çıkarmıştır.²⁵⁰

Bu yeni ortaya çıkan siyasi örgütlenme biçimini anlayabilmek için Negri ve Hardt, ilk olarak direnişin soy kütüğünü çıkarmayı amaçlamışlardır. Onlara göre direnişin örgütlendiği halk ordularından gerilla çetelerine ve son olarak karmaşık ve dağınık bir ağ şeklinde örgütlenme biçimine bir geçiş olmuştur. Bu örgütlenme biçimlerindeki değişiklikleri belirleyen üç temel ilke vardır. Birincisi, belirli bir iktidar biçimiyle mücadele etmede en etkili direniş biçimini belirlemeye yönelikken, ikincisi direnişin örgütlenme biçiminin dönüşümünde ekonomik ve toplumsal

---

²⁴⁹ Alp, a.g.k., s. 64.

²⁵⁰ Alp, a.g.k., s. 64.

üretimdeki dönüşümün belirleyici olmasıdır. Sonucu ilke ise direnişin örgütlenme biçiminin demokratik yollarının aranması sürecine yöneliktir.²⁵¹

Alp, 68 sonrası ortaya çıkan, “kimlik siyaseti” adıyla anılan, kendisinin mikropolitika kavramı olarak ele aldığı, feminist, eşcinsel hareketi ve çevreci mücadeleleri kapsayan hareketlerin, bu yeni postmodern örgütlenme biçimine sahip olduğuna dikkat çeker. Bir diğer hareket ise, Negri ve Hardt’ın ilham kaynağı 1999’da Seattle’de başlayan “küreselleşme-karşıtı” hareketlerdir. Bu hareketin, birçok farklı örgütün ortak bir paydada hareket ettiği ve dağınık bir ağ şeklinde örgütlendiği bir örgütlenme yapısına sahip olduğu görülmektedir. Alp, Negri ve Hardt’ın, küreselleşme-karşıtı hareketlerin küresel bir vizyona sahip olsa bile hala yalnızca Kuzey Amerika ve Avrupa’da örgütlendiğini ve yalnızca zirveden zirveye harekete geçen bir hareket olması dolayısıyla, uzamsal ve zamansal anlamda sınırlı kalmış olduğunu, söylemektedir. Alp, hala alternatif bir toplumsal örgütlenme biçimi yaratmayı başaramamış olamamanın nedeninin de bu olduğunu vurgulamaktadır

Günümüzün somut sosyo-ekonomik yapısının ortaya çıkardığı işbirliği ve iletişime dayalı toplumsal üretim, ekonomi-siyasal ayrımının gittikçe silinmesine neden olur. Böylece üretim yalnızca malların değil, toplumsal ilişkilerin de üretimi anlamına gelir. Böyle bir durumda işbirliği ve ortaklık içinde toplumsal üretimi gerçekleştiren çokluk, siyasal kararlar da üretebilir. Negri ve Hardt, çokluğun ortaya koyduğu bu projeyi “mutlak demokrasi” olarak adlandırmaktadır. Mutlak demokrasi kavramı geleneksel siyaset teorisinin “bir”in yönetmesi ilkesine karsıdır. Yöneten ya bir monark, devlet, ulus, parti ya da halktır. Oysa çokluk bir’e indirgenemez. Mutlak demokrasi, farklılık ve tekilliklerin bastırılması yoluyla çoğulluğu üniter bir yapı haline getirmez. Mutlak demokrasi, çokluğun kendini yönetmesiyle mümkün hale gelir.²⁵²

Negri ve Hardt’ın 2004’te Şanghay’da verdikleri bir konferansta belirttiklerine göre “mutlak demokrasi” projesi, post-sosyalist bir programdır. Üretimdeki ve emeğin niteliğindeki dönüşümler nedeniyle, ekonomik modernleşmenin sosyalist stratejilerini artık kullanmak mümkün değildir. Çünkü sosyalizm, kapitalist gelişme sistemini model alan bir sistemdi. Ayrıca sosyalist değerler dizisi, merkezîyetçi ve

---

²⁵¹ Alp., a.g.k, s.64-65.

²⁵² Alp, a.g.k., s. 67.

otoriter devlet yapısına dayanıyordu. Şimdi üretimin toplumsallaştığı böyle bir ortamda, bu merkeziyetçi yapının yerine, ekonomik öz örgütlenme uygulamalarına geçmeliyiz. Post-sosyalist bir program, gerek ulusal gerekse de küresel ölçekte yeni bir demokrasi kavrayışını ve kurumlarını geliştirmeli ve bu kavrayış eşitliğe yönelik mücadeleleri içermelidir. Yazarlara göre, günümüzde küresel kapitalist düzene karşı yönelen hareketler, bu hedefleri gerçekleştirmeye yönelik umut verici mücadelelerdir. Bu hareketler, sosyalizmin mirası üzerinden yeni yönlerle doğru hareket etmektedir.²⁵³

Özgürleşmenin ve kurtuluşun tarihsel ilerlemesini savunan “siyasal ask eylemi”, mutlak demokrasinin kurucu gücüdür diyen Alp, Negri ev Hardt’a göre “modern aşk” kavramı neredeyse tamamen burjuva çift ve çekirdek ailenin klostrofik kutusuna kapatılmıştır, demektir. Oysa aşkın anlamının yalnızca bununla sınırlı olmadığını, onlara göre aşkın, yalnızca eşini, çocuğunu, annesini sevmekle kalmadığını, aynı zamanda ortak siyasal projelerimizin ve yeni bir toplum ve toplumsal yaşamın inşasının temeli olduğunu belirtmektedir.

Şiddete ve baskıya maruz kalan çokluğun elbette tek yapması gereken savunma, direniş veya çıkış değildir. Yukarıda da belirttiğimiz gibi çokluk aynı zamanda bir kurucu güç olmalıdır. Küresel anlamda ilk kez demokrasi olanağının ortaya çıktığı mevcut durumda, çokluğun demokrasinin yeni bir teorik paradigmaya ihtiyacı vardır. Bu teorinin ilk gündemi, demokrasi uğruna egemenliğin imhasıdır. Lenin’in Devlet ve Devrim’de ele aldığı devletin ilgası kavramı da bu anlayışa dayanır. Fakat Negri ve Hardt’a göre, Lenin’in bir seçkin öncünün isyanı ile ulaşmaya çalıştığı “devletin ilgası” amacı, günümüzde çokluğun arzusu ile dile gelmelidir. Egemenliğin ilgası sürecine ise, mevcut koşullar temelinde yeni demokratik yapıların kurulması süreci eslik etmelidir. Bu yeni teorik paradigma, yani “yeni bilim”, birey ile toplum arasındaki çelişkiyi anlamaya çalışan modern siyaset düşünürlerinin tersine, çoğul tekillikler ile ortak toplumsal yaşamımızın birbirini tamamladığını ve bu tamamlayıcılığın biyopolitik üretim ağlarıyla sürekli müzakere edildiğini anlamaya yönelik olmalıdır.²⁵⁴

---

²⁵³ Negri, A., İmparatorluktaki Hareketler Geçiler ve Görünümler(Çev. K. Atakay), İstanbul, 2006, s. 165–167.

²⁵⁴ Alp, a.g.k., s.68-69.

Her devrimci süreçte olduğu gibi, tüm koşulların yanında “zamanlama” ayrı bir öneme sahiptir. Negri ve Hardt, çokluğun devrimci siyasetinin, siyasal karar anını ya da kopuş anını kendi hareketlerinin birikim sürecinde kavraması gerektiğine vurgu yapar. Negri ve Hardt, kopuş anının yaklaşıp yaklaşmadığını söyleyebilecek, “ne yapmalı?” sorusuna cevap bulunabilecek eserler ortaya koyma niyetinde olmadıklarını felsefe yaptıklarını söylerken, Zizek de Negri ve Hardt’ın felsefeye çekilişini eleştirmektedir. Zizek, Negri ve Hardt’ın, çokluğun egemen iktidara direnişi ve kendi kendini yönetir hale geldiği durum arasındaki geçişi, o kopuş anını en azından teorik olarak saptamasını beklediğini söylemektedir. Ona göre, bu geçişi karanlıkta bırakmak, herkesin herkesi doğrudan yönettiği mutlak demokrasinin, tersine sebep olabileceği endişesini uyandırmaktadır.

Negri ve Hardt için 68 hareketi, hem kapitalizmin yeni bir aşamasına geçiş hem de politik örgütlenme, strateji ve hedeflerin dönüşümü açısından bir dönüm noktası olarak görülmektedir. Fakat ortaya çıkan bu dönüşüm, çoğu Marxist düşünür tarafından emek açısından olumsuz bir durum olarak görülürken, Negri ve Hardt aksine bir tutum sergilemektedir. Yazarlara göre, maddi olmayan emeğin sahip olduğu kolektivite, sermayenin tahakkümüne direnişi her zamankinden daha mümkün hale getirmiştir. Özellikle küreselleşmenin de getirdiği yeni koşullar, küresel demokrasi idealini gerçekleştirme imkânını tarihte ilk kez ortaya çıkarmıştır. Negri ve Hardt, 68 hareketini bir dönüm noktası olarak öne çıkarmalarına rağmen, 68 hareketinin küllerinden doğan postmodernist mikro-politik yaklaşımı, küresel kapitalizmle mücadele konusunda yetersiz görmektedirler. Onlara göre, küresel kapitalizmle mücadelenin hem mekânı hem de hedefi küresel olmalıdır.

Yerelci politik anlayışları reddeden Negri ve Hardt, direnişin ortak mücadelesinin imparatorluğun içinden geçmek olduğunu ileri sürer. Negri ve Hardt’ın teorisi, post yapısalcı felsefeden beslense de Marxizm’in insanlığın evrensel kurtuluşu idealinden vazgeçmemişlerdir. Yukarıda da sözünü ettiğimiz gibi, yapı sökümcü yaklaşımı kullansalar da sonrasında kurucu-etik bir yaklaşımın ortaya konması gerekliliğini ileri sürerler. O nedenle, tezin ana sorunsalı olan, mikro-politikanın küresel kapitalizmle mücadeledeki etkililiği konusunda aynı kaygıyı taşıdıklarını söyleyebiliriz.

5. SİSTEMİN SONU GELMEDEN EKOLOJİK SON

Daha 1600'lü yılların başlarında dünyada birçok alanda birden giderek büyüyen değişimler ve dönüşümler meydana geldi. Aşırı üretim, aşırı tüketim ve dünya kaynaklarının, sermayenin sonsuz birkimi için kullanılması ve tüketilmesi üzerine kurulmuş olan kapitalizm günümüze yaklaştıkça çokça mutasyonlara uğrayarak, değişim ve dönüşümleri kaygı verici boyuta²⁵⁵ ulaşmış durumda ve gelecek ciddi anlamda daha büyük kaygılara neden olmaktadır.

John Bellamy Foster “Ekolojik Devrimi Örgütlemek”²⁵⁶ konuşmasında birkaç istatistik vererek dünyanın, sistemin ve insanlığın içinde bulunduğu ve karşı karşıya kaldığı tehlikeleri şöyle anlatmaktadır: “Atmosferde sera gazlarının birikmesi sonucu dünyanın ortalama sıcaklığının çok yakında sanayi öncesi dönemlerin 2° C (3.6° F) üstüne çıkıp kritik eşiği aşacağı artık kesin... en karamsar senaryosunda bile ortalama global sıcaklıkta 5.8° C (10.4° F) artış öngören Birleşmiş Milletler Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli(HİDP)'nin ortaya koyduğu global ısınma seviyesinin çok düşük kalacağı endişesini taşıyorlar... Uluslararası Pirinç Enstitüsü'nde ve başka yerlerde yapılan deneyler sonucu biliminsanları sıcaklıktaki her 1° C (1.8° F)'lik artışa karşılık pirinç, buğday ve mısır mahsulünün %10 azalacağına hükmediyorlar... Dünyanın petrol üretiminde tepe noktasına(Hubbert Tepe Noktası diye bilinir) birkaç yıl içinde ulaşacağı artık açığa çıkmıştır. Dolayısıyla dünya ekonomisi sürekli artan talebe karşılık gitgide azalan ve çıkarılması zorlaşan petrol kaynaklarıyla karşı karşıya kalıyor... Dünyanın taze su kaynaklarının büyük kısmını içeren akiferlerin kurumasıyla birlikte gezegen küresel bir su kıtlığıyla karşı karşıya. Bu durum yeraltı sularının sürdürülemez sömürüsüne dayanan bir balon ekonomisi haline gelmiş olan küresel tarıma yönelik bir tehdit

---

²⁵⁵ “Şurası da bir gerçek ki arada sırada umulmadık, yararlı dönüşümlere de tanık olunuyor; o zamanda açmaza sürüklendiklerini fark eden insanların, öyle ya da böyle, sanki bir mucize eseriyle açmazdan çıkmanın yollarını bulacağına inanmaya başlanıyor. Ama bunun hemen sonrasında bambaşka, daha karanlık, daha sıradan insani itkileri açığa vuran başka kargaşalar açığa çıkıyor ve türümüzün manevi yetersizliğinin eşiğine varıp varmadığı sorgulanıyor yine; tabi eğer hala ilerlemeyi sürdürüyorsa; ya da birbiri ardında sıralanan onca kuşağın kurmaya çabaladığı şey yeniden tartışma konusu edebilecek şekilde gerilmeye başlamadıysa.” Daha fazla bilgi için barkınız: Amin Maalouf, Çivisi Çıkmış Dünya(Çev. O. Türkay), İstanbul, 2009.

²⁵⁶ 8 Ağustos 2005'te Honolulu/Havai'deki İşletme Akademisi'nin Eleştirel Yönetim Araştırmaları bölümünde verilen bir konferans. Bu konferans'ın gözden geçirilmiş halinin türkçe'ye çevirisi Uğur Günsür tarafından yapılmış ve http://www.ozguruniversite.org/guncel_johnbla.php (04.03.2010) sitesinde yayınlanmıştır.

teşkil ediyor. Bugün dünyada dört kişiden biri sağlıklı suya ulaşamıyor... Dünyadaki ana balık kaynaklarının üçte ikisi kapasite sınırında veya üstünde avlanıyor. Son yarım yüzyıl içinde dünya okyanuslarındaki iri yırtıcı balıkların % 90'ı yok edilmiştir... Türlerin yok oluş hızı son 65 milyon yılın en üst seviyesinde, bozulmamış ekosistemlerin son kalıntıları da ortadan kalktıkça yok oluşların sağanak gibi hızlanması ihtimali de var. Halihazırda yok oluş hızı “sınırın” yani doğal hızın 1000 katına ulaşmış durumda.”²⁵⁷ Bu ve benzer örnek ve istatistiki bilgileri arttırmak pekala mümkün ama tehlikenin boyutlarını görmek için bu kadarı bile kafidir.

Ekolojik sistemdeki değişiklikler 4.5 milyar yıllık dünya tarihinde yeni ortaya çıkmış değildir. Günümüzde hemen herkes içinde yaşadığımız doğal ortamın geçmişe oranla hemen her geçen gün daha ciddi bir bozulma içinde olduğu konusunda hemfikir. Sürekli yeni teknolojik buluş ve bilimsel bilginin üretilmesi böyle bir sonuç doğurmuştur. “Sonuçta, bugün otuz ya da yüz ya da beş yüz yıl öncesinin tersine, ekoloji dünyanın bir çok parçasında ciddi siyasi mesele haline geldi.”²⁵⁸ Asım Karaömerlioğlu günümüzde yaşanan ekolojik sistem krizinden çok daha büyüklerinin de yaşandığını, Akdeniz’in en az üç kez tamamen buharlaştığını söylemektedir. Bu krizde ilginç ve yeni olan insan faaliyetlerinin sonucunda böyle bir değişikliğin gündeme gelmesi ve de temposunun tarihsel ölçekte çok hızlı olmasıdır. Özellikle de Sanayi Devrimi sonrası kapitalizminin ürkütücü boyutlarda hızlandığı bir süreç bu. Fosil yakıtların, özellikle petrolün, yaygın kullanımı, insanın akıl almaz boyutlarda dünya kaynaklarını tüketmesi ve bunun sonucunda ekosistemlerin hızla tahrip edilmesi bu krizin ortaya çıkışında çok merkezi bir rol oynuyor.

Karaömerlioğlu, küresel ısınmaya dayalı iklim değişikliği krizine dikkat çekerken, kapitalizmin de tarihinin en büyük krizlerinden birisini yaşadığına dikkat çekmektedir. Bunun bir tesadüf olup olmadığını ve derinlerde bir yerde bir bağlarının olup olmadığına da kuşku ile bakmaktadır. Ve bu neden-sonuç ilişkisini örneğin, 2008 krizinin hemen öncesinde petrol fiyatlarının 147 dolara çıkması ve bugünkü kriz ortamında bile(ki kriz ortamları, bilindiği gibi, daha az enerjiye talep demektir)

---

²⁵⁷ http://www.ozguruniversite.org/guncel_johnbla.php (04.03.2010)

²⁵⁸ Wallerstein, I., Bildiğimiz Dünyanın Sonu(Çev.T. Birkan), İstanbul, 2003, s.89.

petrol fiyatlarının hala 70 dolar civarında seyretmesi insanı düşündürüyor.²⁵⁹ Zaten petrol fiyatlarının inanılmaz ölçüde artmasının ve bunun sonucunda dünyada çoğalan ve gidecek yer arayan bu petrodolarların yarattığı bir köpük, bir balon 2008 krizine giden sürecin köşe taşlarından birisi olmuştur.

Sistem böylece fazla genişmiş ve ısınmıştı. Bir başka deyişle, ham madde ve enerji kaynaklarının azalması sonucunda istikrarsızlaşan bir ekonomik ortamın 2008 krizinde oynadığı rolü de dikkate almak gerekebilir. Kapitalizmin uzun dalgaları ve çevrimleriyle ya da eksik tüketim gibi gelenekselleşmiş açıklama biçimleriyle şu anki ekonomik krizin açıklanması biraz demode ya da eksik bir açıklama olabilir, yeni şeyler düşünmek, klişeleri aşmak zorundayız. Dünya kaynaklarının hızla erimesi ve bu erimenin üreticileri ve tüketicileri azalan kaynaklara yönelik daha da şiddetli bir rekabete itmesi üzerinde de düşünmeliyiz. Bütün medeniyetlerin, ama özellikle de Batı medeniyetinin, ekonomik, sosyal ve felsefi altyapısı dünya kaynaklarının sonsuz olduğu inancı üzerine bina edile gelmiştir. Sorun kaynakların nasıl akılcı, adaletli kullanılacağı ve bu yapılırken de insanların ne kadar özgür olup olmadığıdır.²⁶⁰

Özgürlük meselesinin bile ancak bu anlamda siyaset teorisinin en merkezi sorununu oluşturmuş olduğunu söyleyen Karaömerlioğlu, İkinci Dünya Savaşı sonrası iyice yaygınlaşan "kalkınma," "gelişme" gibi kavramlar ekseninde yürütülen hemen hemen bütün tartışmaların dünya kaynaklarının neredeyse sonsuz, iklimin ise değişmez bir parametre olduğu yönünde yanlış bir önkabüle sahip olduğuna dayandığını söylemektedir. Son birkaç yüzyıldır en merkezi sorunlardan bazılarının bu kaynakların nasıl kullanılacağı, kimlere ne kadar pay verileceği ve bu sürecin yarattığı sosyal sınıf mücadeleleriyle nasıl baş edileceği üzerine odaklandığını görülmektedir. Oysa ekolojik sistem krizi, diğer şeyler bir yana, şunu bize çok net bir şekilde söylemektedir: "dünya kaynakları sınırsız" değildir.

Adam Smith'den Karl Marx'a; Keynes'den Friedman'a kadar hemen hiçbir düşünürün dünya kaynaklarının sonlu olabileceğini aklına bile getirmemiş olduğunu bize hatırlatan Karaömerlioğlu, "Marx'ın üretim sürecinde burjuvazinin oynadığı

---

²⁵⁹ Benzer bir olgu da kriz sonrası emtia fiyatları da 1929 krizinden farklı ve her şeye rağmen yükseliş eğilimi barındırıyor.

²⁶⁰ http://www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=28295 (18.01.2010)

"devrimci" rol konusunda heyecanlanmasının nedenlerinden birisi de budur. Doğayı, özellikle de diğer hayvan ve bitki türlerini, kendi egemenliği altına almak insanın hemen her kültürde ve tarihte en büyük ideallerinden birisini oluşturmuştu. Aydınlanmacı hümanistlerle tek tanrılı dinlerin izleyicilerinin en önemli ortak noktası da dünyanın ve onun kaynaklarının "insan" için sunulmuş bir "hediye" olması yönündeki naiv ve yanlış inançtı.²⁶¹

Malthus ve evrimci düşünürlerden bazılarının bu konuda çekinceleri söz konusu olmakla beraber pek de etkili olmadığı görülmektedir. Müthiş bir "ilerleme" çağı yaşanmıştır. İnsan her düzeyde yükselmekte, yeni kıtalar, alanlar "keşfederken" kaynaklar kısıtlayıcı bir etken olarak pek düşünülmemiştir. Karaömerlioğlu, ironik bir dille tarıma 'açılabilecek' daha çok alan, "kurulabilecek" çok fabrika, "yakılabilecek" çok orman, soyu "tüketilebilecek" çok sayıda hayvan ve bitki var gibiydi, diye ifade etmiştir. İnsanlık geliştirdiği yeni teknolojileriyle kendisine sunulmuş ve "sınırsızlığı aşkar" "hediyelerini" tepe tepe kullanma yarışına girmiştir! Karaömerlioğlu, kapitalizmin de adeta böylesine bir inanç için çizilmiş ideal bir sosyal sistem olarak sunulduğunu söylemektedir. Haklıdır da. Sistem kendince dinamikti, yenilikçiydi, rekabetçiydi, acımasızdı ve sürekli ve sınırsız büyüme üzerine inşa edilmişti. Ve sonuç: yukarıda Foster'ın verdiği istatistikler ve daha fazlası ortaya çıkmaktadır.

Karaömerlioğlu, iklim değişikliği krizinin her şeyden çok da son yüzyılların dominant ekonomik modeli olan kapitalizm için büyük bir sınav anlamına geldiğini söylemektedir. Üstüne üstlük öyle bir dönemdeyiz ki küresel ısınmanın kapitalizm üzerinde yaratacağı baskılara ilaveten kapitalizmin kendisi de 2008 yılında tarihinin gördüğü en büyük krizlerinden birisinin içinde. Bu krizden çıkışın yeniden liberal bir ekseninde mi yoksa Keynes'ci bir ekseninde mi gerçekleşeceği ciddi ciddi tartışılmakta olduğunu söylemektedir. Ekonominin 'ne kadarı piyasanın elinde, ne kadarı devlet düzenlemesinde olsun' tartışması, mevcut krizden çıkış için yeterli bir senaryo değildir.

Karaömerlioğlu bu krizin böylesine basit bir şekilde atlatılacağını düşünenlerin uzun vadede yanılacaklarını söylemektedir. Tarih ve doğanın kapitalizmi çok daha

²⁶¹ http://www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=28295 (18.01.2010)

çetin bir sınavla yüz yüze bırakacağını da sözlerine eklemektedir. Karaömerlioğlu, şöyle demektedir: “çok daha büyük bir takım kozmik dinamikler harekete geçmiştir. Şöyle ki: kapitalizm sürekli genişleyen ve hızını artıran bir sistemdir, Marx'ın da haklı olarak dediği gibi, kapitalizmin varlığı için sürekli genişleyebilmesi bir tercih değil, onun doğasına ilişkin bir zorunluluktur. Ona o müthiş dinamizmini, yaratıcılığını, adaptasyonunu veren de bu gerçekliktir. Oysa dünya nüfusunun artışı ve dünya kaynaklarının, özellikle suyun, sınırlılığı ister istemez, tek tek kapitalistlere önemli fırsatlar sunabilse de, bir bütün olarak kapitalist üretim ve tüketim tarzına ciddi kısıtlamalar gündeme getirecektir.”²⁶²

Aşırı üretim, aşırı tüketim ve dünya kaynaklarının talan edilmesi üzerine kurulmuş kapitalist modelin ya çok ciddi bir mutasyona uğrayacağını ya da giderek artan bir muhalefetle karşılaşacağını ilan eden Karaömerlioğlu şöyle devam etmektedir: “Bu muhalefetin biçimi eskisi gibi sosyal sınıflar arasındaki eşitsizlik, sömürü vb gibi temaların merkezde olduğu bir temel eksenden olmayacaktır. Bunlar önemini korumakla beraber, asıl muhalefet kapitalizmin bir tür olarak insanlığın sonunu hazırlaması üzerinden bina edilecektir... Kendisini adapte edip değişen koşullarda farklı pratikler ve söylemler geliştirebilir ama bugüne kadarki doğasında ciddi mutasyona uğramadan bu işten kolay kolay sıyrılmayacakmış gibi gözükmektedir. Her ne kadar çevre konuları, yeşil temalar artık Türkiye'de bile şirketlerin ürünlerini pazarlamada kullanılmakta ve bu yolda ciddi, derin önlemler düşünülmekteyse de sosyal eşitsizliklerden ve emek sömürsünden çok daha çetin bir sınavla karşı karşıyayız. Ona radikal muhalefet ettiğini düşünenlerin çevre ve yeşil temalara ne kadar vakıf olduğu ise, en azından benim kafamda, bir soru işaretidir. Üstelik sınıfsal eşitsizlikler ve sömürü nüfusun sadece belirli kesimlerini ilgilendirirken, bir tür olarak insanlığın yokoluşu herkesi ilgilendirmektedir.”²⁶³ Böylece de daha ciddi siyasal muhalefet yürütmek isteyenlere kişi ve örgütler için oldukça zengin bir mecra doğmaktadır. Sinema dünyasının bu alanda ortaya koyduğu filmlerin senaryoları veya gişelerine göz atmak bu konuda asgari fikir sahibi olmaya yetecektir.²⁶⁴

²⁶² http://www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=28295 (18.01.2010)

²⁶³ http://www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=28295 (18.01.2010)

²⁶⁴ 2012, Aptallık Çağı(Orijinal adı: The Age of Stupid), Yarından Sonra(Orijinal adı: The Day After Tomorrow) filmlerine.

Küresel iklim değişikliğinin yol açtığı en önemli sonuçlarından bir tanesi de ekosistemlerin hızla değişmesi ve giderek çöküyor olmasıdır. Onbinlerce yıldır doğal ortamlarda yaşamaya evrilmiş binlerce hayvan ve bitki türü küresel ekolojik kriz ile son bulmuş ve bu yok oluş süreci bitmiş değildir, devam etmektedir. Ekolojik kriz ve küresel ısınma, okyanuslarda planktonları ortadan kaldırma riski taşımaktadır. Bu mikroskobik canlılar, oksijen sağlayan en önemli kaynaklardan birisidir. Okyanusların ısınması sudaki asit miktarının artmasına, bu da birçok canlı türünün yok olmasına neden olacaktır. Günümüzde yüzlerce veriye rağmen finansal piyasaların bile öngörülemediği bir ortamda, bu piyasalardan çok daha büyük ve karmaşık ekosistemlerinin çökmesinin neden olacağı belirsizliğin, çok daha büyük ve kaotik sorunlar doğuracağını ön görmek olanaksız değildir.

Modern medeniyetin en büyük yanlışı ve yalanı olan doğal ile sosyalin birbirinden ayrı ve farklı olduğu yanılışından kurtulamazsak bırakalım "özgür ve eşit bireylerden oluşmuş toplumlar" idealini gerçekleştirmeyi, bir tür olarak insanlığın geleceği bile ciddi bir risk altında olacaktır. Öte yandan, zaman bütün canlıların, insan dahil, birbiriyle kardeş ve aynı kökten geldiklerini hatırlama ve hatırlatma zamanıdır. 2009 bu açıdan iyi bir yıldır. O yüzden Türklerin, Kürtlerin, Ermenilerin, Polonezyalıların, Afrikalıların, velhasılı herkesin, onbinlerce yıl önce köklerinin ortak olduğunu, yani hepimizin kardeş olduğunu, bilimsel düzlemde de hatırlama zamanıdır. Bu nedenle bugünlerde gözümüzü Ankara ve Diyarbakır'dan çok Kopenhag'a dikmekte fayda var.²⁶⁵

1995'te Stockholm Çevre Enstitüsü tarafından global sürdürülebilirliğe geçişi araştırmak üzere kurulmuş olan Global Senaryo Grubu tarafından yayınlanan üç rapordan biri olan Büyük Geçiş raporuna göre, Piyasa Güçleri rejiminde "bugünkü dünyada gözlemlediğimiz sürdürülemez çevre yağması daha da şiddetlenecek. Global sistemlerde kritik eşiği aşma tehlikesi artacak ve bu yağma, gezegenin iklimini ve ekosistemlerini kökten dönüştürecek olayları tetikleyecek." Pek çok uluslararası kurumun "zımnî ideolojisi" olmakla birlikte, Piyasa Güçleri kaçınılmaz olarak ekolojik ve sosyal felaketlere ve hatta çöküşe yol açar.

²⁶⁵ http://www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=28295 (03.02.2010)

Bu nedenlerle bir Büyük Geçiş²⁶⁶, Global Senaryo Grubu'nun ihmal ettiği senaryonun, Eko-komünalizm'in özelliklerine sahip olması gerektiğine vurgu yapan Foster; Karl Marx'ın en orijinal ve ekolojik ardıllarından biri olan William Morris'ten, Gandi'den ve Epikür'e kadar geriye doğru giderek diğer radikal, devrimci ve materyalist şahsiyetlerden ilham alınması gerektiğine de vurgu yapmaktadır. "Hedef, harap edici zenginlik(sermaye) birikimi dürtüsünden arınmış, insan ihtiyaçlarına ve gücüne endeksli sürdürülebilir topluluklar yaratmak olmalıdır. Marx'ın yazdığı gibi, yeni sistem "toplulukların özyönetimiyle başlar"... Ekolojik bir uygarlık yaratılması toplumsal bir devrimi gerekli kılar; Roy Morrison'un açıkladığı gibi 'topluluk topluluk .... bölge bölge' aşağıdan örgütlenmesi gereken bir devrim. Temel insan ihtiyaçlarını – temiz hava, kirlenmemiş su, güvenli yiyecek, sağlık, toplumsal taşımacılık, herkese sağlık hizmeti ve eğitim, tüm bunların olması için de dünyayla sürdürülebilir bir ilişki – tüm diğer ihtiyaç ve isteklerin önüne koymalıdır. İnsan ilişkilerinde bu kadar devrimci bir dönüşüm mümkün görünmeyebilir. Ancak mevcut kapitalist sistemin herhangi bir zaman dilimi için sürmesinin imkânsız olduğu er geç ortaya çıkacaktır – eğer insan uygarlığı ve bildiğimiz şekliyle yaşam ağı varlığını sürdüreceyse."²⁶⁷

---

²⁶⁶ 1995'te Stockholm Çevre Enstitüsü tarafından global sürdürülebilirliğe geçişi araştırmak üzere kurulmuş olan Global Senaryo Grubu tarafından yayınlanan üç rapordan biridir. Dallanma Noktaları(1997), Çubuğu Bükme(1998) Büyük Geçiş(2002). Global Senaryo Grubu, bir ekolojik sürdürülebilirlik krizine kapılan toplumun izleyebileceği muhtemel yolları araştırmak için alternatif senaryolar üretiyor. Nihai raporları üç tür senaryo sunmakta: Alışıl gelmiş Dünyalar, Barbarlık ve Büyük Geçişler. Her birinin iki varyantı var. Alışıl gelmiş Dünyalar Piyasa Güçleri veya Politika Reformu olabiliyor. Barbarlık Çöküşü veya Kale Dünya şeklinde tezahür edebiliyor. Büyük Geçiş de Eko-komünalizm'e ve Yeni Sürdürülebilirlik Paradigması'na ayrılıyor. Her bir senaryo farklı bir düşünürle ilişkilendiriliyor: Piyasa Güçleri Adam Smith'le; Politika Reformu John Maynard Keynes ve 1987 Brundtland Komisyonu raporunun yazarlarıyla; Çöküş Thomas Malthus'la; Kale Dünya Thomas Hobbes'la; Eko-komünalizm William Morris, Mahatma Gandhi ve E. F. Schumacher'le; Yeni Sürdürülebilirlik Paradigması ise John Stuart Mill'le. Alışıl gelmiş Dünyalar senaryosu içinde Piyasa Güçleri çıplak kapitalizm veya neoliberalizm anlamına geliyor. Büyük Geçiş raporunun sözleriyle "kapitalist yayılma patlamasını" temsil ediyor. Piyasa Güçleri sosyal ve ekolojik maliyetler hesaba katılmadan, sadece sermaye birikimi ve hızlı ekonomik büyümeye endekslenmiş dizginsiz bir kapitalist dünya düzeni. Bu senaryonun ana sorunu insanlığa ve dünyaya yönelik açgözlü yaklaşım. Daha ayrıntılı bilgi için bakınız: http://www.ozguruniversite.org/guncel_johnbla.php (04.03.2010)

²⁶⁷ http://www.ozguruniversite.org/guncel_johnbla.php (04.03.2010)

6. SİSTEME YÖNELİK ELEŞTİRİLER

Wallerstein, sistemin çelişkiler içerdiğini belirtmektedir. En temel çelişkiyi şu şekilde dile getirmiştir: “Tüm kapitalistlerin çıkarı, tüm üretim maliyetlerinin düşürülmesinde yatar gibi görünmesine karşılık, gerçekleştirilen maliyet düşüşleri sık sık bir takım kapitalistleri diğerleri karşısında üstün duruma getirmiş, bu nedenle de bazı kapitalistler genel farkın büyük olması uğruna küçük bir paya razı olmak yerine daha küçük bir genel fark içerisinde kendi paylarını büyütmeyi yeğlemişlerdir. Üretim maliyetlerini düşürmek için harcanan çaba, sıklıkla para akışını ve dağıtımını da aksatarak, birikim sürecinin tamamlanması için gerekli olan alıcı artışındaki sürekliliği önlemiştir. Bu nedenle, herkesin kendi çıkarının peşinde olduğunu söylemek yeterli değildir. Kendi çıkarları, bireyleri genellikle ve tümüyle “akılcı” bir biçimde zıt yönde etkinliklere girişmeye itmektir.”²⁶⁸

Modern Dünya Sistemi analizi üçlü eleştiri yolu ile sosyal bilimlerde köklü değişiklikler ortaya çıkarmıştır. Birincisi, dünya-sistemleri analizi, ulusal devleti temsil eden standart analiz biriminin yerine ‘dünya-sistem’ olarak adlandırılan bir analiz birimi ikame etmiştir. Wallerstein, bir bütün olarak bakıldığında, tarihçilerin ulusal tabirleri, iktisatçıların ulusal ekonomileri, siyaset bilimcilerin ulusal politik yapıları ve sosyologların da ulusal toplumları analiz ettiğini söylemektedir. Dünya sistemleri analistleri bu duruma şüpheci olarak yaklaşmaktadır. Sistem analistleri, bu araştırma nesnelere, herhangi birinin gerçekten var olup olmadığını ve her ne olursa olsun analizin odaklanması gereken en yararlı yer olup olmadığını sorgulamaktadır. Wallerstein, araştırma nesnesi olarak ulusal devletlerin yerine şimdiye kadar sadece üç varyant halinde var oldukları iddia edilen ‘tarihsel sistemleri’ geçirdiklerini ve bunların: mini-sistemler ve iki farklı ‘dünya-sistemleri’ olarak dünya-ekonomileri ve dünya-imparatorlukları²⁶⁹ olduklarını söylemektedir.

İkincisi, dünya-sistem analistleri, kapitalist bir dünya-ekonomisinin, merkeze özgü üretim süreçleri ile çevresel üretim süreçleri arasındaki eksenel iş bölümünün karakterize ettiğini söylemektedirler. Bu iş bölümünün merkeze özgü üretim süreçlerine katılanlara fayda sağlayarak eşitsiz bir mübadeleyle sonuçlandığını da

---

²⁶⁸ Wallerstein, I., Tarihsel Kapitalizm(Çev. N. Alpay), İstanbul, 2006, s.14.

²⁶⁹ Wallerstein, I., Dünya-Sistemleri Analizi Bir Giriş(Çev. E. Abadoğlu, N. Ersoy), İstanbul, 2005, s.36.

söylemektedirler. Bu tür süreçlerin belirli ülkelerde bir araya gelme eğilimi göstermesi nedeni ile merkez ve çevre alanlardan -merkez ve çevre devletlerden- söz etmek için kısaltılmış bir dilin kullanılabileceğini fakat dikkat edilmesi gereken şey: “merkeze özgü ve çevresel olan devletler değil, üretim süreçlerinin kendisidir. Dünya-sistemleri analizinde merkez-çevre şehirleştirilmiş ayrı ayrı özsel anlamlara sahip olan bir çift terim değil”, ilişkisel bir kavram olduğudur.”²⁷⁰

Wallerstein, dünya-sistemleri analizindeki bir diğer unsurun, sosyal bilimlerin geleneksel sınırlarına boyun eğmemesi olarak tanımlamaktadır. Dünya-sistemleri analistlerinin bütünsel toplumsal sistemleri *longue durée* boyunca analiz ettiğini ve böylece bir zamanlar sadece tarihçilerin, iktisatçıların, siyaset bilimcilerin veya sosyologların ilgi alanına girdiği düşünülen malzemeleri analiz etme ve bunları tek bir analitik çerçevede analiz etme konusunda kendilerini özgür hissettiklerini de söylemektedir. Sistem analistlerinin, sonuç olarak ortaya çıkanın dünya-sistemleri analizinin çok disiplinli olmadığını söylemekteydiler, çünkü analistler bu disiplinlerin entelektüel meşruluğunu kabul etmiyorlardı. Tek disiplinli bir yaklaşımları olduğunu söylemekteydiler.²⁷¹

Bu üç eleştiriler kümesi-analiz birimleri olarak devletler değil dünya-sistemleri, *longue durée* üzerinde ısrarla durmaları ve tek disiplinli bir yaklaşım çok sayıda kutsal kabul edilen değere bir saldırı olarak algılanmıştır. Wallerstein, bir karşı saldırının beklenebilir olduğunu ve bu karşı saldırının hemen ve şiddetli bir şekilde dört kamptan geldiğini söylemektedir. Nomotetik pozitivistler, Ortodoks Marxistler, devlet özerkliliğini savunanlar ve kültürel tikelciler.²⁷² Ortak-temel eleştirileri, kendi temel öncüllerinin dünya-sistemleri analizleri tarafından kabul görmemiş olmasıdır.

Nomotetik pozitivistlerin,²⁷³ eleştirisi; dünya-sistem analizinin anlatsal olduğunu, yanlışlanabilir hipotezlere dayanmadığı temelindedir. “Aslında genellikle

---

²⁷⁰ Wallerstein, a.g.k., s.37.

²⁷¹ Wallerstein, a.g.k., s.39.

²⁷² Wallerstein, a.g.k., s.39.

²⁷³ Nomotetik Pozitivistler, bir dış kaynaktan gelen nihai sebepleri aramayan ama direkt gözleme açık olan gerçekler arasındaki ilişkilerle sınırlı olmasını söyleyen görüşleri ile evrenselci bir tutumla çalışan, fakat tarih ve toplumu konu alan bilimlerin çoğunlukla anlamacı ve tekilci bir anlayışadılar. Daha fazla bilgi için bakınız şu internet sitelerine: Wallerstein, I., Dünya-Sistemleri Analizi Bir

dünya-sistemleri analizinin çoğu önermesinin yanlışlanabilir olmadığını, dolayısıyla yapıları gereği geçersiz olduklarını savundular. Bu kısmen, araştırmının yeterince(ya da hiçbir şekilde) nicelleştirilmediği konusunda bir eleştiridir. Kısmen de karmaşık durumların yeterince(ya da hiçbir şekilde) açıkça tanımlanmış, basit değişkenlere indirgenmemiş olmasıyla ilgili bir eleştiridir. Kısmen de, değer-yüklü öncüllerin analitik çalışmaya izinsiz bir şekilde dâhil edilmiş olduğu konusunda bir imadır.²⁷⁴

Modern Dünya Sistemi'nin nomotetik pozitivistlere yönelttiği eleştirinin kendilerine yöneltilenlerin tersi olarak görülmektedir. Nomotetik pozitivistler, karmaşık olay ve olguları indirgemekte, böylece karmaşık durumları açıklığa kavuşturmaktan uzaklaşmaktadırlar. Altan Yörük'e göre yapılması gereken, karmaşık durumlara uygun karmaşık değişkenlerin olabildiğince araştırmaya katılması ve bunların tutarlı bir şekilde sunulmasıdır. Yörük, nicelleştirme konusunda ise Nomotetik pozitivistler'in eleştirilerinde haksızlık etmekte olduklarını söylemektedir. Aynı zamanda Modern Dünya Sistemi analizinin her şeyi değil ama gerekli olanı, gerekli olduğu kadar nicelleştirmekten yana olduğunu da ifade etmektedir. Yörük, buradaki sorunun, soyut bir düzlemde iki metodolojinin fayda ve zararlarının sıralanması değil; tarihsel gerçekliği yakalama konusunda hangisinin uzun vadeli ve büyük ölçekli toplumsal değişimlere daha fazla katkı sağlayıp ışık düşürebildiğidir, demiştir

Ortodoks Marxistler, Marxizm'in dar çerçevesine sıkışıp onun temel öncüllerini doğru bir metodolojiyle aşamamışlardır. Durumu bir örnek ile açıklamaya çalışan Yörük şöyle demiştir: “Kapitalizmin feodalizme kıyasla kaçınılmaz bir ilerleme olduğuna inanmaları, fabrika sistemini kapitalist üretim sisteminin en mükemmel örneği olarak algılamaları, ekonomik temelin daha az temel olan politik ve kültürel üstyapıyı kontrol etmesi ve belirlemesi. Bu nedenle Modern Dünya Sistemi'nin *merkez-çevre* ilişkilerini açıklarken kullandığı artı-değer dolaşımını sadece dolaşımdan ibaret görüp artı-değerin asli çelişkisi olan işçi sınıfı-burjuvazi ayrımını gözden kaçırdığını öne sürebilmektedirler. Bu durumda Modern

---

Giriş(Çev. E. Abadoğlu, N. Ersoy), İstanbul, 2005; <http://tr.wikipedia.org/wiki/Pozitivist> (05.07.2009) ve http://www.felsefekibi.com/forum/forum_posts.asp?TID=37872&PN=4 (10.08.2009).

²⁷⁴ Wallerstein, a.g.k., s. 40.

Dünya Sistemi ücretli olmayan emeği fazlaca önemsiyordu ve ilerlemelerden nasibini alamamış olanları daha fazla fail haline getiriyordu.”²⁷⁵

Modern Dünya Sistemi, dünyanın ezilenlerinin farklılaştığını, değiştiğini ve onların bu dünyayı değiştirmek için bir nedenleri olduğunu iddia eder. Yörük, ayrıca Modern Dünya Sistemi analiz birimini devlet-aşırı yaparak ve günümüz devletler sistemini birbirine bağlı kılarak Marxist analizi daha üst seviyeye tutarlı bir biçimde çıkarmakta olduğunu söyler. Bunlarla birlikte tarihin sadece ilerlemelere bağlı olarak var değildir. Bu nedenlerle, devlet özerkliğinin ateşli savunucuları Modern Dünya Sistemi analizinin üretimi bir mantıkta olduğunu bu nedenle klasik Marxist analizin sınırlarına dayandığını-aştığını ve politik alanın kendine ha değişkenleri göz ardı etmektedir.

Wallerstein, devlet özerkliğini savunanların eleştirisinin Ortodoks Marxist eleştirisinin biraz tersi olduğunu söylemektedir. Ortodoks Marxizm’in, dünya-sistemleri analizinin üretim tarzının belirleyici merkezliğini görmezden geldiği iddiasına karşın devlet özerkliğini savunanların ise dünya-sistemleri analizinin politik alanı, gerçeklikleri ekonomik temelden türemiş, onun tarafından belirlenmiş alana dönüştürdüğünü ileri sürmektedirler. “Sosyolog Theda Skocpol ve siyaset bilimci Aristide Zolberg’in eleştirileri bunları gündeme getirir ve alman tarihçi Otto Hintze’nin ilk dönem çalışmalarından esinlenmişlerdir. Bu grup ısrarla basitçe bu alanlar kapitalist dünya-ekonomisinin bir parçası şeklinde düşünüldüğünde, devlet düzeyinde ya da devletlerarası düzeyde olan bitenin açıklanamayacağını öne sürer. Onlara göre bu alandaki eylemi yöneten harekete geçirici nedenler özerktir”²⁷⁶ ve pazardaki davranış dışındaki baskılara yanıt vermektedirler.

Modern Dünya Sistemi kültürel eleştirisi de devlet özerkliğini savunanlara benzemektedir. Onlara göre asıl olan kültürel değişimdir ve Modern Dünya Sistemi hatalı bir biçimde bu alanı üstyapı olarak görüp bunu üretim ilişkilerine bağlamaktadır. Bu durumda Modern Dünya Sistemi kültürel özerklik ve farklılıkları gözden kaçıran bir “büyük anlatı”dır ve Avrupa-merkezcidir. Buna yanıt ise dünya-sistemin bir büyük anlatı olduğunun kabulüdür. Ancak düşünebilmek için büyük anlatılara ihtiyaç vardır, sorun şu ki hangi büyük anlatının açıklama gücü ve

---

²⁷⁵ Yörük, a.g.k., s.49.

²⁷⁶ Wallerstein, a.g.k., s.41-42.

değerinin nasıl ortaya konulacağıdır. Modern Dünya Sistemi analizi bilimciliğe ve bilime tapınmaya karşı çıkarken bilime sahip çıkmaktadır.²⁷⁷

Bu dört eleştirinin taşıdıkları ortak özellik, dünya-sistemleri analizinin tarihi anlatırken merkezi bir aktörün yokluğuna yapılan vurgudur. Her eleştiren ekolün kendine has bir aktörü vardır: Nomotetik pozitivizme göre merkezi aktör bireyidir, ‘*homo rationalis*’tir²⁷⁸. Ortodoks Marxistler sanayi proletaryasını, devlet özerkliğini savunanlar için aktör politik insanken, kültürel tikelciler başka herkesten farklı ve başka herkesle özerk bir söylem içinde ilişkiye geçen her birimizi aktör olarak görürler. Modern Dünya Sistemi analizi ise bu aktörlerin hepsini tıpkı sıralanabilir uzun yapılar listesi gibi, bir sürecin ürünüdürler. “Başlangıçtan beri varolan atomik unsurlar olmayıp, ortaya çıktıkları ve üzerinde etkide buldukları sistemik bir karışımın parçasıdır. Özgürce hareket ederler, ama özgürlükleri kendi yaşam hikâyeleri ve bir parçası oldukları toplumsal hapisaneler tarafından kısıtlanmıştır. Onların hapisanelerini analiz etmek, onları özgürleşebilecekleri azami derece özgürleştirir. Her birimiz kendi toplumsal hapisanelerimiz analiz ettiğimiz ölçüde, kendimizi o kısıtlamalardan özgürleşebileceğimiz ölçüde özgürleştiririz.”²⁷⁹

Modern Dünya Sistemi’nin daha önce de dediğimiz üzere, 16. yüzyılda doğduğu ve 19. yüzyılın ikinci yarısına kadar da tamamlanmış olmadığını dile getirmiştik. Tüm dünyada geçerli olmayan bir sistemin, nasıl dünya sistemi olarak adlandırıldığı da bir diğer eleştiri konusudur. Wallerstein’a göre bir sistemin, dünya-sistemi olabilmesi için dünya sisteminin bütün dünyada uygulanıyor olması gerekmemektedir. “Bir sistemin ‘dünya sistemi’ olarak adlandırılması için devletlerin siyasi sınırlarıyla belirlenmiş seviyenin üzerinde hüküm sürüyor olması yeterlidir.”²⁸⁰

Wallerstein’ın analizinde çevre ülkelerdeki işgücü, modelin temelini oluşturmaktadır. Wallerstein’a göre, kölelik, serflik, ücretli işçilik gibi tüm formlar kapitalist işgücü birbirleri ile ilişki içindedirler. Birçok iktisatçı Wallerstein’ın bu tanımlamasına karşı çıkmış ve ücretli işçiliğin kapitalizmin ileri safhalarında ortaya

---

²⁷⁷ Yörük, a.g.k. 49.

²⁷⁸ Davranışları sadece akılcı nedenlere dayanan insan.

²⁷⁹ Wallerstein, a.g.k., s.43.

²⁸⁰ Aydoğmuş, O., Türkcan, B., Çalışkan, E.T., Kopurlu, B.S., Kriz Teorileri Kondratieff, Schumpeter ve Wallerstein, Ege University Working Papers in Economics Mart 2009, s.16.

çıkartığını; kölelik, serflik gibi uygulamaların ise kapitalizmle ilişkili olmadığını dile getirmişlerdir. Ayrıca, zaman içerisindeki jeopolitik baskılar, savaşlar vb. kısıtların görmezden gelinmesi modelin bir diğere eleştirilen yönüdür.

Wallerstein'e göre tarihsel bir sistem olarak kapitalizmin, daha önce yıktığı ya da dönüştürdüğü tarihsel sistemlere karşı ilerlemeyi temsil ettiği doğru değildir. "İlerlemenin çözümlenmesindeki sorunlardan biri, önerilen tüm ölçülerin tek yanlılığıdır. Bilimsel ve teknolojik ilerlemenin yadsınmaz ve nefes kesici olduğu söylenir, bu da, özellikle çoğu teknik bilginin kümülatif olması dolayısıyla doğrudur."²⁸¹ Buna karşın Wallerstein, evrenselcilik ideolojisinin tüm dünyadaki yükselişi içerisinde ne kadar bilgi yitirmiş olduğumuzun tartışılmadığını ve bunun araştırmadığı ve tartışılmadığını söylemektedir.

Özetle, bu sistemin kilit ögesi olarak, Modern Dünya Sistemi savunucuları ve Wallerstein tarafından sermayeye vurgu yapılmaktadır. "Sistemde büyüklüğü ne olursa olsun bütün meta zincirleri devlet sınırlarını aşmış durumdadır. Wallerstein, üretilmekte olan kârın, bir bölgeden diğerine aktarılmasının merkez-çevre ilişkisini de açıkladığını söylemektedir."²⁸²

Wallerstein'e getirilen bir diğere eleştiri de, 16. yüzyıldan günümüze kadar hüküm sürmüş olan devletlerin ve bu devletlerin siyasi sınırlarının görmezden gelindiği, bütün bu karmaşık ilişkileri tek bir sistemle açıklanmaya çalışmanın yanlışlığı üzerinedir. Fakat Wallerstein, ulus devletleri, tek bir kapitalist sistemin farklı işlevlerini yerine getiren parçaları olarak görmekte ve karmaşık ilişkilerin de bu farklı işlevlerden kaynaklandığını savunmaktadır. "Bu parçaların işlevleri, *çevre ve merkez* ülkelerdeki emeğin uluslararası işbölümü tarafından belirlenmektedir. Modern Dünya Sistemi içerisindeki bu farklı çıkarlara sahip parçaların her zaman ve her yerde sistemin devamlılığını sağlayacak şekilde hareket ettiklerini varsaymak zordur."²⁸³

---

²⁸¹ Wallerstein, I., Tarihsel Kapitalizm(Çev. N. Alpay), İstanbul, 2006, s.84.

²⁸² Oktik, N., Kökalan, F., Immanuel Wallerstein; Tarihsel Kapitalizmin Analizi ve Dünya Sistemi, Doğu Batı Düşünce Dergisi, yıl:4, sayı: 17.

²⁸³ Aydoğmuş, Türkan, Çalışkan, Kopurlu, a.g.k. s.16.

Sonuç

Modern Dünya Sistemi, kökenleri 15.-16. yüzyıllarda ortaya çıkan kapitalist bir sistemdir. Modern Dünya Sistemi, Batı'nın kendi içindeki gelişmelerinin bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Sonrasında dünyanın diğer coğrafyaları da Batı'daki bu gelişmeye dahil olmuştur. Çalışmamızda, Modern Dünya Sistemi'nin ortaya çıktığı zamandan günümüze kadar göstermiş olduğu gelişim sürecini ortaya koymaya çalıştık. Bu çerçevede; sistemin geçirmiş olduğu gelişim sürecini-evrelerini ve günümüz dünyasını, anlamak için öncelikle sisteme ilişkin kavramları ele aldık. Kavramları da kendi oluştukları zaman içinde ele almaya ve anlamaya çalıştık.

Modern Dünya Sistemi'ni anlamak için bugünün bilgi yapılarını ve geçmişte geçirdikleri evrimleri(geçmişte geçirdikleri evrimleri anlamak için de geçmişin bilgi yapılarını) bilmek gerekmektedir. Bu çerçevede çalışmanın ilk bölümünde ele alınan kavramlar, sistemin ana eksenini oluşturmaktadır. Sistemi anlamak için, Wallerstein gibi, özellikle iki kavrama çok büyük önem atfedip öne çıkardık: Bu kavramlar 'Modern Dünya Sistemi' ve '*Merkez-Çevre*' ilişkileridir. Her iki kavramın da kendince belirli ve özgün özellikleri bulunmaktadır. Modern Dünya Sistemi kavramını, günümüz dünyasındaki ilişkilerin ortaya çıkışını açıklamak için kullanmakla birlikte, bu ilişkilerin özelliklerini de tasvir eden bir yapı olduğu için kullandık. *Merkez-Çevre* kavramını ise daha önce sayılan belirli nedenlerle yeryüzündeki toplumu ya da coğrafyayı "*merkez*" ve "*çevre*" ayrımı üzerinden tanımlamak ve gelişmeleri de bu ayrım üzerinden açıklamak amacı ile kullandık.

Kavramsal tanımlamaları idrak ettikten sonra sistemin işleyişini anlamak için sistemin dinamiklerini irdeledik. Sistemin iktisaden nasıl evrimler, değişimler ve eğilimler içinde olduğunu; hegemonik değişimlerin, döngülerin neler olduğunu; her sosyolojik yapının birbirinden farklılık gösteren pozisyonları ve bölge değiştirme yeteneklerini ve sosyolojik geçişlerinin nasıl olduğunu; ayrıca bu dinamiklerin doğal sonucu olarak ortaya çıkan kültürel değişimlerin neler olduğunu aktardık.

Sistemin, iktisaden, aslında iddia ettiği gibi işlemediğini, fakat bu yöne doğru evrildiğini, bunun da sistemin sonunu getiren nedenlerden olduğunu ortaya koyduk.

Bunun yanı sıra geçmiş hegemonik döngülerin nasıl olduğunu ve günümüz de benzer bir yapının olup olmadığını ele aldık. ABD'nin aslında söylendiği gibi bir hegemon güç olmadığını, her geçen gün gücünün gerilediğini aktardık. Akabinde iktisadi değişimlerin toplumların ve bireylerin de değişimine neden olduğunu, bu toplumsal ve bireysel değişimlerin sistemin işleyişine diyalektik etkilerini ortaya koyduk.

Çalışmanın son bölümünde Modern Dünya Sistemi'nin krizini ele aldık. Wallerstein, sistemin artık işlemeye devam edemeyeceğini bu nedenle çökeceğini ve dolayısıyla da kurtarılamaz olduğunu söylemektedir. Çalışmamızda Wallerstein'in tespitinde haklı olduğu sonucuna vardık. Çünkü genel prensip gereği, hiçbir şey sonsuza kadar devam edemez. 'Termodinamiğin İkinci Kanunu'na göre; "canlı, cansız bütün her şey zaman içinde aşınır, bozulur, çürür, parçalanır ve dağılır. Bu, er ya da geç her varlığın karşılaştığı mutlak sondur ve söz konusu kanuna göre bu kaçınılmaz sürecin geri dönüşü yoktur."²⁸⁴ Bu bilimsel gerçekle, bütün sistemler sona ermişlerdir ve ereceklerdir de. Daha basit mantıkla, her şeyin bir sonu varsa sonsuzlukların da bir sonu vardır. Sonsuz diye addedilen şeyler bile son buluyorsa bunca gerçek ve gerekçe ortada duruyorken '*hastaadam*'ın yeniden ayağa kalkıp sonsuzluğa yürümesi imkân dâhilinde değildir.

Wallerstein, çalışmaları sonunda, '*büyüme*' ve '*çöküş*' *mini-sistem* teorisine atıfla, bu sistemin Marx'ın da ileri sürdüğü gibi çökeceğini ve son bulacağını ilan etmektedir. Daha önceki bölümlerde de ele aldığımız üzere; bu ilanı dört ana temele dayandırmaktadır:

- Hiçbir şey sonsuza kadar devam edemez ilkesi.
- Sistem karşıtı hareketlerin artık olmayışı.
- Çevresel ve diğer faktörlerin etkisi ile 'maliyetlerin içselleştirilmesi'.
- Son olarak da bireysel ve örgütsel bilincin artması nedeni ile ücretlerin uzun vadede artması.

Bu nedenleri irdeledikten sonra sistemin kendi krizini gizlemek için, 'Medeniyetler Çatışması' ve 'Tarihin Sonu' tezlerine yaslandığını fakat bu tezlerin

---

²⁸⁴ Prigogine, Ilya., <http://www.evrincilerinitirafлари.com/24.htm> (13.10.2008)

de sistemin krizden kurtulmasına engel olamadığını gördük. Sisteme karşı Negri ve Hardt'ın öne sürdüğü 'Çokluk' önerisini ele aldık. Negri ve Hardt'ın 'Çokluk'un krizden çıkışın ve/veya yeni sisteme geçişin ana belirleyicisi konumunda olabileceğine vurgu yapmakta olduklarını aktardık. Akabinde sistemin kapitalist bir sistem olduğunu yineledikten sonra sistemin bu şekilde işlemeden en fazla ekolojik sistemin etkilendiğini, sistemin bu işleyişinin devam etmesi durumunda yeni bir sisteme geçişi tamamlayamadan ekolojik sonun çok yüksek bir ihtimal olduğunu da aktardık.

Kapitalist sistemin ortaya çıkışında 15.-16. yüzyıllardaki gelişmeler çok büyük önem arz etmektedir. Wallerstein, 15.-16. yüzyıllarda Batı Avrupa'da meydana gelen yeni bir dünya ekonomisinin tarihte ilk kez kapitalist üretim tarzını ve dolayısıyla devletlerarası sistemi geliştirdiğini ve bu sistemin ticaret, sermaye ve üretim ilişkileri yoluyla devletleri birbirine eklemeyip bağladığına vurgu yapmaktadır. Wallerstein'in Modern Dünya Sistemi'nin en önemli yapı taşı, devletlerarası sistemdir. Ona göre, bu sistemi tek tek ülkelerin kendi sınırları içinde meydana gelen olaylar değil, devletlerarası sistem içinde meydana gelen gelişmeler ve ilişkiler belirlemektedir.

Mevcut kapitalist dünya sistemi çöküş içerisindedir. Bu sistemden başka bir sisteme geçiş yaşamaktayız. Yeni sistemin daha iyi mi, yoksa daha kötü mü olacağını kestirmek mümkün değil. Yeni sisteme geçiş belki elli-altmış yıl sürecektir. Bu geçiş evresi, güçlü-güçsüz herkes için zor bir süreç olacaktır²⁸⁵. Wallerstein, bu dönemin çatışmalar ve ağırlaşan karışıklıklar dönemi olacağını ve pek çok kişinin bu durumu ahlaki sistemlerin çöküşü olarak göreceğini söylemektedir. Bireysel ve kolektif eylemler dünyanın gelecekteki yapılanmasında çok fazla etkiye sahip olacaklardır.

Modern Dünya Sistemi çöküşte olmasına karşın, ona alternatif olarak hiçbir siyasal, sosyal ve ekonomik sistemin yeni bir yol olarak henüz ortaya çıkmamış olması, geleceği belirsiz kılmaktadır. Wallerstein, bu sistem çöktüğünde, teknik olarak 'kaos' denilen şeyle karşı karşıya olacağımızı ve 'kaos'tan düzenin çıkacağını müjdelemektedir. Geçmiş tecrübelerden kaoslardan düzen çıkmış ise bu sistem çöktüğünde de 'kaos' yeni bir düzenle sonlanacaktır. Wallerstein'in 'kaos'tan kastı,

---

²⁸⁵ Wallerstein, I. Ütopistik(Çev. T. Doğan), İstanbul, 2005, s.37.

çok büyük dalgalanmaların olduğu bir durumdur. Bu öyle bir durum ki, herhangi bir yöne doğru küçük bir itme-dokunma, hareketin bir yöne ya da diğetine doğru nasıl çatalanacağını belirleyecektir. Sistemdeki bu çatallaşmalar sonucunda çok büyük itmeler dengeyi sağlamak için çok küçük etkiler yaratmaktadır. Son 500 yıldır sistem böyle mükemmel işlemiştir. Ama şu anda olduğu gibi, küçük itmelerin, büyük yankılarının olduğu bir sistemde, sonucun ne olacağını kestirmek mümkün değildir.

Sistem, içinde bulunduğu krizi bertaraf etmek için ayarlamalar yapacaktır. Bu ayarlamaların sorunları gidereceği, hafifleteceği konusunda iddialar olacaktır. Fakat yapılacak olan, ayarlamalar yapmak yerine; kurulacak olan yeni sistemi tesis ederken bir seçim yapma gereğini ortaya koymaktır. “Liyakat kriterleri dâhil, nasıl belirlenirse belirlensin, sistemdeki rütbelere göre ayrıcalıklar tanıyan ya da bu ayrıcalıklara izin veren hiyerarşik bir sistemi tercih edebiliriz; ya da, görece daha demokratik, eşitlikçi bir sistemi,”²⁸⁶ tercih edebiliriz. Fakat sorun, mevcut dünya sisteminin bu değerleri en büyük erdemler olarak görmesine karşın; bu tartışmaların hiçbirinde henüz bir çözüm önerisi bulunmamış olmasıdır.

Dünya hızla geçmişten geleceğe doğru durmaksızın akarken, bir sabah 2050 yahut 2060 yılına gözlerimizi açacağız. Her ne kadar birileri, bir yerlerde geleceğin nasıl olacağını düşünüp tasarlıyor olsa dahi, geleceği tam olarak kestirmek mümkün değil. Peki, tam olarak kestirmek mümkün değilse oturup tarih yapraklarının o günü göstermesini mi bekleyeceğiz?

Gelecek artık uzak değil, “gelecek de bir gün gelecek” diyenler haklı çıktı ve şimdi o gelecekte yaşıyoruz. Ama ya şimdiden sonraki gelecek? Dünya, nasıl bir yer olacak? Ki dünyanın artık çok büyük bir köy olduğu ve artık her bir hareketin bu köye etki ettiği aşikârdır. Bu büyük köyde gün gelecek herkes, mutlu, mesut ve huzur içinde yaşayacak diyenler olabilir. Dünyanın her geçen gün bağışıklık sistemi bozulmaktadır. Hızla geleceğe doğru giderken, bir köydeki ekonomik kriz diğere tüm köyleri etki altına alırken, ekolojik sistemdeki önlenemez felaket üzerimize hızla geliyorken, devletler yeni savaşlarını planlayıp yeni devasa silahlar üretip dünyaya pazarlarken, devletler güçleri ile orantılı olarak daha agresif tutumlar sergilerken; bizim gelecek senaryomuz umutvar olabilir mi?

---

²⁸⁶ Wallerstein, I.,Dünya Sistemleri Analizi Bir Giriş(Çev. E. Abaoğlu, N. Ersoy), İstanbul, 2005, s.134.

Yirmibirinci yüzyılın başında, dünya ekonomisi belki de 1929 Büyük Buhranı'ndan bu yana görülmemiş şiddet ve yaygınlıkta bir krizin içinden geçiyor.²⁸⁷ Henry Luce²⁸⁸ 1941'de Yirminci Yüzyılı Amerikan yüzyılı olarak ilan etti ve o gün bugündür çoğu analist bunu kabul etmektedir. Ancak yirminci yüzyıl sadece Amerika'nın yüzyılı olmaktan daha fazlasıdır. Asya ve Afrika'nın dekolonizasyonunun da yüzyılıdır. Hem faşizmin hem de komünizmin siyasal hareketler olarak geliştiği, hem Büyük Buhran'ın yaşandığı hem de dünya ekonomisinin İkinci Dünya Savaşı'nın bitişinden sonraki 25 yıl içinde inanılmaz ve benzersizce genişlediği yüzyıldır.

ABD'nin katalizör olduğu dünya siyasetinde şimdi ne oluyor, yarın bizi ne bekliyor? Tüm dünyanın etkisinde olduğu krizin yanında dünya gündeminde başka soru(n)larımız da bulunmaktadır: NATO'nun yeni konsepti bir türlü belirlenemiyor. Rusya her geçen gün eski çift kutuplu dünyadaki gücüne bir adım daha yaklaşmaktadır ve artık oyunu yeniden kurallarına göre oynamaktadır. Ortadoğu'da, Kafkasya'da, ben de varım demek; enerji, enerji paylaşımı ve enerji güvenliği konularında Atlantik'e dayanmakta; uluslararası hukuku bile yeniden kendisinin anladığı şekilde yorumlamaktadır. Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği'ne ilişkin yaklaşımı ve NATO'ya girmek istemesi ile Rusya, dünyayı ABD merkezli bir dünyadan çok merkezli bir dünyaya mı taşıyor? Yoksa çift kutuplu dünyaya geri mi dönüyoruz?

Avrupa'da sağ düşünce giderek yükselmekte, diğer sorunları ile Avrupa'nın geleceği tartışmaları da giderek alevlenmektedir. Latin Amerika'daki sol dalga o bölgeyle sınırlı mı kalacak yoksa tüm kıtaya yahut diğer bölgelere de etki edecek mi? Nükleer denemeler yapan ve çalışmalarını devam eden ülkeler gelecekte dünyaya ne vaat etmektedirler? İran'ın meydan okuması dışında Irak, Afganistan, Filistin sorunları ne olacak, bu kirli savaşlar bitecek mi? Yoksa plan giderek daha da mı büyüyor? Soru(n)lar elbet bunlarla sınırlı değil, asıl rahatsız olmamız gereken durum da budur.

---

²⁸⁷ 20. yy. öncesine baktığımızda krizlerin çok uzun(200-300 yıl) aralıklarla zuhur ettiğini fakat günümüze yaklaştıkça kriz giderek daha kısa aralıklarla vukubulduğunu görmekteyiz. Hatta 2000 yılından sonrasına baktığımızda gerek ülkemizde gerek dünyada 2-3 yıl aralığına kadar sıklaştığı görülüyor. Hatta daha henüz son büyük krizin etkisi atılmadan önce Yunanistan'ın iflası bayrağını çekip AB'yi yardıma çağırması sonra da Japonya'nın gelecek krizin en büyük tetikçisi olduğu adeta "canlı bir bomba" olduğu söylentileri finansal kamuoyunca dillendirilmeye başlandı bile.

²⁸⁸ Dünya'nın en saygın haftalık haber ve politika dergisi TIME dergisinin Briton Haddenle birlikte kurucusudur.

Yapmamız gereken, soru(n)ların karşısına alternatifli cevaplar-çözümler konulması sürecine dahil olmak, ve bu sürece katkıda bulunmaktır.

Jacques Attali, tarihin tüm zamanlarında üç iktidarın her zaman birlikte yaşadığı tespitinde bulunmaktadır: Duaların vakti ile tarımsal yaşamın ritmini belirleyen ve gelecekteki hayata erişmeye karar veren dini iktidar; avlanmayı, savunmayı ve fethi düzenleyen askeri iktidar; emeğin meyvelerini üreten, giderlerini karşılan ve pazarlayan tecimsel iktidar. Bu iktidarların her biri, kendi ölçüsü, astronomik gözlemleri, kum saatleri, ibreli saatler gibi araçlarını denetleyerek zamana hâkim olmaktadır.²⁸⁹ Her örgütsel yapı, kendi egemenlik sahasını korumak ve geliştirmek arzusundadır. Bu yapıların ülkeleri farklı olsa da asıl arzularının, zenginliğin denetlenebildiği-kontrol edilebildiği ideale ulaşmak ve bu olabildiği sürece, kendisinin ve toplumun istikrar içinde yaşamasını sağlamaya çalışmaktır.

Fikret Başkaya, ekonomik, sosyal, ekolojik, etik velhasıl *insanlık krizi* bu rotada devam ederse, ... insanlığın da bir geleceğinin olmayabileceğine vurgu yapmaktadır. “Kapitalizmin beş yüzyıllık tarihi, insanlığı uçurumun eşiğine getirmiş durumda. İlerlemeci, modernleşmeci, kalkınmacı paradigma iflas etmiş bulunuyor... Dünyanın yoksullarına, *yeryüzünün lânetlilerine* gösterilen yolun sonu yok. Dünyanın geri kalanının da emperyalist ülkeler gibi 'zengin' olması mümkün değil. Kaldı ki, insanlığın yeni bir zenginlik tanımına, daha doğrusu zenginlik diye bir kelimenin sözlüklerde yer almadığı bir dünya yaratmaya ihtiyacı var. Sürekli toplumsal sorunlar yaratan, doğa tahribatını derinleştiren, yaşamı anlamsızlaştıran kapitalist barbarlığın artık 'büyük insanlığa' teklif edeceği bir şeyi yok. Öyleyse ve vakitlice aracı, aracın direksiyonundakini ve aracın istikametini değiştirmekten başka seçenek yok ve bu imkânsız değil... Velhasıl sorun kapitalizmi kurtarmakla değil, kapitalizmden kurtulmakla ilgili...”²⁹⁰

Alex Grant, bazı sol tandanslı düşünürlerin, *özü* yoksullara uygulanacak sosyal programlar için zenginlerden vergi alınmasına dayanan bir dizi reform önerisinde bulduklarını, söylemektedir. Reformizm, daha müşfik, daha nazik bir kapitalizm yaratmayı amaçlamaktadır. “Ne yazık ki o hâlâ kapitalizmdir; değer yasası halen

²⁸⁹ Attali, Jacques, *Geleceğin Kısa Tarihi*(Çev. T. Ilgaz), İstanbul, 2008, s.45.

²⁹⁰ http://www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=26923 (18.01.2010)

geçerliliğini korumaktadır; parazit egemen sınıf halen işçilerden artı-değeri çekip almaktadır; üretim halen ihtiyaçtan değil açgözlülükten yapılmaktadır; sistem halen çalışanların yaşamlarını mahveden boom'lar ve çöküşlerle sonuçlanmaktadır. Üstelik zenginlerden vergi alınması yatırımları, yani kapitalist ekonominin gerçek motor gücünü durdurur. Vergileri yükseltirseniz, işçiler pahasına bir başka çöküşle sonuçlanacak bir sermaye grevi söz konusu olacaktır. Patronlar fabrikalarını başka ülkelere taşırlar ve vergilerin düşük, çalışma koşullarının kötü olduğu, hiçbir çevresel düzenlemenin bulunmadığı yerlerde yatırım yaparlar. Kapitalist ekonominin sorunlarının sisteme zarar vermeksizin birtakım geçiştirici önlemlerle çözüleceğine inanmak ütopyadır.”²⁹¹

Bir sistemden diğerine geçişin büyük mücadeleler, büyük belirsizlikler ve bilgi yapılarına dair büyük sorgulamalar dönemi olduğunu söyleyen Wallerstein, her şeyden önce ne olup bittiğini açıkça anlamaya çalışmamız gerektiğine vurgu yapmaktadır. Emmanuel Todd ise “dünyayı olduğu gibi görmeyi öğrenmek, ideolojilerin tuzağına düşmemek, anlık kararlar vermemek ve medya organlarının verdiği(Nietzsche'nin dediği gibi) ‘sürekli yanlış alarmlara’ aldanmamak”²⁹² gerektiğini söylemektedir. Olup biteni anladıktan sonra dünyanın gitmesini istediğimiz yönleri ile ilgili tercihlerimizi yapmalıyız. Ve son olarak, dünyanın istediğimiz yöne gitmesi için bugün ne yapmamız gerektiğini tasarlamalıyız. Bu üçlü görev entelektüel, ama birbirleriyle yakından bağlantılıdır. Hiçbirimiz bu görevlerin herhangi birini bir kenara bırakamayız. Önümüzdeki görevler olağanüstü zordur. Fakat bu görevler, bize bireysel ve kolektif olarak olanaklarımızı daha iyi geliştirebilme ve bir şeyi yaratma ya da en azından yaratılmasına katkıda bulunma şansı vermektedir.

---

²⁹¹ <http://www.marxist.com/languages/turkish/kapitalizm.html> (20.10.2009)

²⁹² Todd, E., İmparatorluktan Sonra Amerikan Sisteminin Çöküşü(Çev. G. Çetin), Ankara, 2004, s. 179.

KAYNAKÇA

Kitap Kaynakları

- Alp, E., Küresel Kapitalizme Karşı Politik Eleştirel Yaklaşım: Michael Hardt, Antonio Negri ve Slovaj Zizek(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2007.
- Attali, Jacques, Geleceğin Kısa Tarihi(Çev. T. Ilgaz), İstanbul, 2008.
- Bauman, Z., Sosyolojik Düşünmek(Çev. A. Yılmaz), İstanbul, 2002.
- Braudel, F., Maddi Uygarlık Mübadele Oyunları(Çev. M. Ali Kılıçbay), II. Cilt, Ankara, 2004.
- Denis, H., Ekonomik Doktrinler Tarihi 1(Çev. A. Tokatlı), İstanbul, 1973.
- Fukuyama, F., Tarihin Sonu, Ankara, 1999.
- Fukuyama, F., Büyük Çözülme(Çev. Z. Avcı, A. T. Aydemir), İstanbul, 2000.
- Hardt, M., Negri, A., Çokluk(Çev: B. Yıldırım), İstanbul, 2004.
- Hardt, M., Negri, A., İmparatorluk(Çev. A.Yılmaz), İstanbul, 2001.
- Huntington, S. P., Medeniyetler Çatışması(Der. M. Yılmaz), Ankara, 2001.
- Kaya, T., Immanuel Wallerstein'in Toplumsal Değişim Kuramı (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2005.
- Kazgan, Gülten, İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi, İstanbul, 1999.
- Lewis, Bernard, İslam'ın Krizi(Çev. A. Yılmaz), İstanbul, 2003.
- Maalouf, A., Çivisi Çıkmış Dünya(Çev. O. Türkay), İstanbul, 2009.
- Marx, Karl, Kapital(Çev. A. Bilgi), I. Cilt, Ankara, 2007.

- Negri, A., İmparatorluktaki Hareketler Geçiler ve Görünümler(Çev. K. Atakay), İstanbul, 2006.
- Püsküllüoğlu, A., Türkçe Sözlük, İstanbul, 2000.
- Sander, Oral, Siyasi Tarih İlk Çağlardan-1918'e, Ankara, 1989.
- Shayegen, Daryush, Yaralı Bilinç: Geleneksel Toplumlarda Kültürel Şizofreni (Çev. H. Bayrı), 2010, İstanbul.
- Tanilli Server, Yüzyılların Gerçeği ve Mirası II. Cilt Ortaçağ: Feodal Dünya, İstanbul, 2007.
- Todd, E., İmparatorluktan Sonra Amerikan Sisteminin Çöküşü(Çev. G. Çetin), Ankara, 2004.
- Wallerstein, I., Amerikan Gücünün Gerileyişi(Çev. T. Birkan), İstanbul, 2004.
- Wallerstein, I., Bildiğimiz Dünyanın Sonu(Çev. T. Birkan), İstanbul, 2003.
- Wallerstein, I., Dünya Sistemleri Analizi Bir Giriş(Çev. E. Abaoğlu, N. Ersoy), İstanbul, 2005.
- Wallerstein, I., Güncel Yorumlar(Çev. V. Atlı, D. Hakyemez, B. Yeldiren), İstanbul, 2001.
- Wallerstein, I., Jeopolitik ve Jeokültür(Çev. M. Özel), İstanbul, 1993.
- Wallerstein, I., Modern Küresel-Sistem(Çev. Dr. M. Kürşad Atalar), İstanbul, 2005, s.9.
- Wallerstein, I., Liberalizmden Sonra(Çev. Erol Öz), İstanbul, 1998.
- Wallerstein, I., Modern Dünya-Sistemi(Çev. L. Boyacı), I. Cilt, İstanbul, 2004.
- Wallerstein, I., Modern Dünya-Sistemi(Çev. L. Boyacı), II. Cilt, İstanbul, 2005.

- Wallerstein, I., Sistem Karşıtı Hareketler(Çev. C. Kanat, B. Somay, S. Sökmen), İstanbul, 2004.
- Wallerstein, I., Sosyal Bilimleri Düşünmemek(Çev. T. Doğan), İstanbul, 1999.
- Wallerstein, I., Tarihsel Kapitalizm(Çev. N. Alpay), İstanbul, 2006.
- Wallerstein, I. Ütopistik(Çev. T. Doğan), İstanbul, 2005.
- Wallerstein, I., Yeni Bir Sosyal Bilim İçin(Çev. E. Abadoğlu), İstanbul, 2005.
- Wallerstein, I., Yeni Roma: Terörist ABD, İstanbul, 2004.

Makale Kaynakları

- Ateş, D, “Küreselleşme: Ne Kadar Tek Boyutlu”, Doğu Üniversitesi Dergisi, 7(1) 2006
- Aydoğmuş, O., Türkcan, B., Çalışkan, E.T., Kopurlu, B.S., Kriz Teorileri Kondratieff, Schumpeter ve Wallerstein, Ege University Working Papers in Economics, Mart 2009.
- Optik, N., Kökalan, F., Immanuel Wallerstein; Tarihsel Kapitalizmin Analizi ve Dünya Sistemi, Doğu Batı Düşünce Dergisi, yıl:4, sayı: 17, 2001-2002.
- Yörük, Altan, “Dünya-Sistemleri Analizi”nin Tarihsel Kökenleri: Sosyal Bilim Disiplinlerinden Tarihsel Sosyal Bilimlere, Sosyoloji Notları, Ankara, Nisan 2007

Gazete Kaynakları

- Bülent, M., “Marx, kapitalizm ve 50 bin bebek”, Radikal Gazetesi, 10.11.2009.
- Haluk R. Tükel, “Kondratieff Dalgaları: Kapitalizmde Yeni Başlangıç Mı?”, Radikal Gazetesi, 25.04.2009.

- Yayla, A, “Kapitalizm Çöküyor Mu?”, Zaman Gazetesi, 03 Ekim 2008.

Konferans Kaynakları

- Wallerstein, I., "Jeopolitika ve Dünya Ekonomisi: Bir Dönüşüm Krizi"(Konferans), Bilgi Üniversitesi, Dolapdere, İstanbul, 06 Mart 2009.

İnternet Kaynakları

- http://chd.org.tr/haber_detay.asp?haberID=303 (20.10.2009)
- <http://fbc.binghamton.edu/113-tr.htm> (10.12.2009)
- http://politics.ankara.edu.tr/~aksoy/eay/0506guz/o_kirman.doc (02.03.2008)
- <http://tr.wikipedia.org/wiki/Pozitivist> (05.07.2009)
- http://tr.wikipedia.org/wiki/Sistem_dinamikleri (15.07.2009)
- <http://tr.wikipedia.org/wiki/Sonu%C5%9Fmaz> (15.07.2009)
- <http://www.blogpare.com/genel/turkiyenin-modernlesmesi.html> (03.04.2010)
- <http://www.bydigi.net/sosyoloji-ve-psikoloji/333579-onemli-sosyologlar.html> (22.09.2009)
- <http://www.econturk.org/Turkiyeekonomisi/atut.doc> (20.06.2009)
- <http://www.enfal.de/sosyalbilimler/m/021.htm> (02.01.2010)
- <http://www.esosyoloji.com/phpBB3/viewtopic.php?f=6&t=17> (30.02.2008)
- <http://www.evrincilerinitiraflari.com/24.htm> (13.10.2008)
- http://www.felsefeekibi.com/forum/forum_posts.asp?TID=37872&PN=4 (05.07.2009)

- <http://www.foreignpolicy.org.tr/arkaplan/kasim03/tr/aykonu.htm> (02.04.2010)
- <http://www.genbilim.com/content/view/1645/86/> (20.03.2010)
- <http://www.marxist.com/languages/turkish/kapitalizm.html> (20.10.2009)
- http://www.ozguruniversite.org/guncel_johnbla.php (04.03.2010)
- http://www.ozguruniversite.org/guncel_nizam_kapitalizm.php (04.03.2010)
- http://www.ozguruniversite.org/guncel_temel_zalimler.php (04.03.2010)
- http://www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=20229 (18.01.2010)
- http://www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=22685 (18.01.2010)
- http://www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=26923 (18.01.2010)
- http://www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=271 (18.01.2010)
- http://www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=28295 (18.01.2010)
- http://www.teori.org/index.php?option=com_content&task=view&id=80&Itemid=46 (22.09.2009)
- <http://www.yordamkitap.com/comment.php?commentId=84> (20.04.2010)
- www.metinberber.com/kullanici_dosyalari/file/E.doc (11.03.2010)

Görsel Kaynaklar

- Franny Armstrong(Yönetmen), Aptallık Çağı(Orijinal adı: The Age of Stupid), İngiltere, 2009
- Roland Emmerich(Yönetmen), 2012, ABD-Kanada, 2009.
- Roland Emmerich(Yönetmen), Yarından Sonra (Orijinal adı: The Day After Tomorrow), ABD, 2004.

ÖZGEÇMİŞ

23 Kasım 1978 Adıyaman/Merkez'e bağlı Hacihalil Köyü doğumluyum. İlkokulu doğduğum köyde, orta ve liseyi ise Adıyaman, Merkez'de tamamladım. 1998-1999 eğitim-öğretim döneminde Kocaeli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler bölümüne kayıt oldum. 2003 yılında aynı bölümden mezun oldum. 2003 yılından sonra farklı sektörlerdeki ürün ve hizmetler üreten-sunan firmaların, genel olarak, satış ve pazarlama departmanlarında uzun zaman çalıştım. 2006 yılında, Beykent Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Uluslararası İlişkiler Bilim Dalında yüksek lisans eğitimine başladım.

Hakan TUNÇ